

ISSN 1392-6845

Naujasis ŽIDINYS

2015

4

Žaidai

NAUJASIS ŽIDINYS-AIDAI

Laiškas redaktoriui

NERIJUS ŠEPETYS

NŽ-A redaktoriaus atsiduksėjimai 1

In memoriam

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

In memoriam kun. Vaclovui Aliuliui MIC 3

Pastabos

TOMAS VAISETA

Nelaidokime gyvos respublikos 4

Įžvalgos

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Politologai, patologai, politika 5

Bažnyčia

HUBERT WOLF. Galvos ir kūno dalių reforma 7

Filosofija

SENASIS OLIGARCHAS. Apie atėniečių santvarką 11

Konversatoriumas

MICHAELĄ NOVAKĄ kalbina KAETANA

LEONTJEVA. „Aš manau, kad Dievas mums buvo geras“ 17

Karas

DEIVIDAS ŠLEKYS. Dvi karo sampratos: Pastabos civilizacijos ir istorijos rašymo klausimais 22

Akademybė

TOMAS DAUGIRDAS

Ko reikia mokyklai 29

TEMA: RAŠYTOJAS IR SAJUNGA

MILDA KETURAKYTĖ. Rašytojų sąjungos ir rašytojo drama Lietuvos nepriklausomėjimo kontekste 31

SONATA ŠULCĖ. Už Rašytojų sąjungos susirinkimų durų: Rašytojų elgsena sovietmečiu 1953–1964 m. 39

Atmintis

VYTAUTAS TOLEIKIS. Užaugau Klaipėdos krašte 45

Kas pasaulyje ne taip

GILBERT K. CHESTERTON. Praeities baimė 54

Nustebimai

GUODA AZGURIDIENĖ

Apie paprastą tvarką 57

APŽVALGA

Rosita Garškaitė. Dialogas tęsiasi? Konferencija, skirta 100-osioms Juozo Girniaus metinėms 58

Vidas Poškus. Karas dėl Vinco Kisarausko 62

Giedrius Tamaševičius. Airijos referendumas: šviesos proveržis ar tamsybių siautėjimas 65

Juozapas Paškauskas. Ar tikrai senienos? Apie tarptautinę mokslinę konferenciją *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienu muziejus (1855–1915)* 67

Egidijus Vareikis. Poncijaus Piloto pėdomis. Tiesioginiai didvyrių ir nusikaltėlių rinkimai 69

Knygų mugė 71

Užsklanda

SKARUTIS DALGĖ
Mokytijos Valerijos sodas 72

Skilčių logotipai: *Įžvalgos* – Gordon Edvard Craig. Book of Penny Toys. 1899. Iliustracija. Medžio raižinys; *Akademybė* – Gargulė (Oksfordas, Naujoji kolegija); *Nustebimai* – XVIII a. nežinomo anglų autoriaus graviūros fragmentas.

Viršelyje – Vincas Kisarauskas. Karalius. 1974. Kartonas, aliejus. Privati kolekcija

LAIŠKAS REDAKTORIUI

NŽ-A redaktoriaus atsiduksėjimai

Nerijus Šepetys

Mielas Redaktoriau,

Tu jau man atleisk, bet pradėsiu nuo pasidalijimo tokiu darbiniu vaizdeliu. Štai imi žmogus ir užsakai *Laišką redaktoriui* raštingam, bet nelabai rašiam autoriui. Numerį jau laikas atiduoti spaustuvėn, o to paskutinio teksto, kuris būtinai eina pirmas žurnale – kaip nėra, taip nėra. Į el. laiškus neatsako, telefono nekelia arba atsiliepia dūsausdamas: „Na, niekaip... O iki kada mirtiniausiai reikia?“. Yra tekę sulaukti ir niekam tikusių laiškų, ir paskubomis pakaitinį išprašyti (tarp gelbėjusių – ir naujasis Kauno arkivyskupas nominatas Lionginas Virbalas SJ, nuoširdžiai sveikiname!). Bet dažniausiai toks pernešiotas tekstas prasideda skundais, burbenimais, net raudomis, kaip redaktorius spaudęs rašyti, kaip sunku buvo, – pasigailėk Viešpatie! Vienas nekuklaus vardo autorius net tematizavo šią būklę: „Kodėl taip kenčiame, rašydami, Mielas redaktoriau, kodėl nėra smagu rašyti?“ (Bazilijus Agripa, *Laiškas redaktoriui: Apie rašymo malonumą*, 2009, Nr. 7, p. 217). Šito klausimo mes, redaktoriai, labiausiai nemėgstame. Mat esame tikri, kad rašyti reikia, aiškiai ir protingai, su pradžia ir pabaiga, įdomiai ir paskaitomai, atsiunčiant laiku ir pataikant į temą, sutarto žanro ir reikiamos apimties. Mūsų pašaukimas, pareiga – *darbas su autoriais* (įsivaizduojamo) adresato – skaitytojų labui. Nebent... pats turi parašyti. Laišką redaktoriui, nebūdamas autoriumi, nes... esi redaktorius.

Redaktorius esu jau bemaž 20 metų, nuo tada, kai Vytas A. į vieną ranką išspraudė didžiulį pluoštą lapų (beveik) baigto rašyti rankraščio (iš jo išėjo Gintaro Beresnevičiaus *Religijotyros įvadas*, 1997), o į kitą – *Kalbos praktikos patarimus*: „Šitą perskaityk, išidėmėk, kas svarbiausia; o šitą sutvarkyk, kaip turi būti“. Ką tai reiškia, paaiškėjo bedirbant: išbraukius prirašyti, palyginus suvienodinti, patikrinus patikslinti, išmontavus perdėlioti, suskaldžius suskyriuoti, kaip sakoma, „viską perrašyti savo rankomis...“. Neilgai trukus buvau kooptuotas ir į NŽ-A redakciją, dar prie Petro K., vėliau – prie Sauliaus D. Geriausiai jausdavusi gavęs sutvarkyti kokį klampesnį tekstą, kai po visko jo autorius pasidžiaugdavo dabar ir pats geriau suprantaš, ką jis čia norėjęs pasakyti.

Ir dabar geriausiai jaučiuosi redaguodamas, o ne galvodamas temas ir ieškodamas tekstų bei autorių. Tai vis vyriausiojo redaktoriaus rūpesčiai. Atidirbau juo šešetą metų, dar keletą jais gyvenau prieš tai. O dabar, mielas Redaktoriau, Tamsta esi vyriausias, turi rūpintis autoriais, apimtimis ir terminais, o aš – gaunu redaguoti iš Tavęs keblesnių tekstų. Tiesa, dar turiu baigti rašyti šį *Laišką redaktoriui* apie redaktoriaus būklę ir lemtį šiuo sunkiu (argi būna kitokių?) Tėvynei, Bažnyčiai ir pasauliui laiku.

Prieš keletą savaitių į geresnį pasaulį išlydėjome Tėvelį – kunigą marijoną Vaclovą Aliulį, mūsų žurnalo kaip ir krikštątevi (žr. šio Nr. p. 3), palydėjusį patį pirmą žurnalo numerį *Laiškų redaktoriui: Naujam kultūros židiniui ir žiburiui*. Štai jau 25 metus žurnalas leidžiamas, (visada) prirašomas ir suredaguojamas bei paskaitomas ir (kartais, kai kieno) perskaitomas. Begalvodamas, ką galėčiau parašyti, ėmiau skaitinėti ir... įklimpau. Vien numerių (sąsiuvinių) išėjo 202, iš

jų pora – be laiškų redaktoriui. (Taigi maniškis – du šimtai pirmas, jei už laiškus užskaitysime *In memoriam*, kuriais esame pradėję pora numerių.) Vidutiniškai po ketvirtį lanko vienas, tad sudėjęs – 50 lankų vien *Laiškų redaktoriui*, gvildenančių aktualijas, keliančių aštrius klausimus, pasisakančių pasiūlyta tema ar tiesiog aprašančių kokią reiškinį ar būklę. Atrinkus geresnius, nepasenusius, pora puikių delnan gulančių esė knygelių tikrai išeitų.

Štai čia ir priename problemų ratą, kuris siaurėjančiais lankais vis labiau veržia redaktoriaus smilkinius. Pirmasis rimtas iššūkis nuo *NŽ-A* leidimo pradžios ir buvo knygėškumas: ar toks *mėnraštis*, kurio geriausi tekstai (pagal sumanymą) mažai sensta, neturi pasitraukti iš leidybinės scenos greitėjančios informacijos judėjimo laikais? Juk argi geru vadinsime žurnalą, kuris po dešimties metų ištrauktas iš lentynos skaitosi kaip šviežias? Kur tada jo užčiuoptas laiko pulsas, žurnal(ist)iškumas? 1994 m. įkūrus leidyklą *Aidai*, galvota ne tik apie verslo projektą kaip žurnalo maitinimo šaltinį, bet ir apie jame užsimezgusių knygų išauginimą iki daiktų (NB skaitytojui: paskutinius keletą metų *Aidų* leidykla – savo pačios klonas ir šešėlis, venkite turėti reikalų su ja!). Tašyk, pirmiausia dėl Atviros Lietuvos fondo paramos, daugiau įsivaizduojamą nei tikrą skaitymo alkį netruko persotinti originalių ir verstinių knygų pasiūla: gerų skaitymų aplinkoje kam dar reikalingas toks pabrėžtinai solidus žurnalas? Į šį iššūkį atsakyta stipriai atsinaujinant žurnalistikos linkme: skiltys, aktualūs komentarai, didesnis visuomeniškumas. Tą 2000-aisiais Sauliaus sumanytą *NŽ-A* formatą regime iki šiol. Kartu knygų recenzijos, stiprus *NŽ-A* arkliukas, gavo savo atskirą prieglobstį Vyto, paskui Miko prižiūrimuose *Knygų aiduose*. Po kelerių metų, išsiskleidus interneto pasauliui – naujas rūpestis: šviežius komentarus ir aktualijas galima rasti naujienų portaluose, su jais, ypač pasirodydamas neperiodiškai, nepasirungsi. Vėl po kelerių metų – mokslo biurokratizacijos atgarsiai: tapo vis sunkiau gauti kokybiškų akademiinių tekstų, mat mokslininkams vis daugiau reikėjo skelbtis „prestižiniuose žurnaluose“.

Buvo rasta ir čia vaistų: stipriai atsijaunino autorių laukas, imta drąsiau eksperimentuoti su formomis, užkabinti naujus turinius. Mokslininkams taip pat reikia, kad juos skaitytų, tad išmoko rašyti skirtingai „mokslui“ ir „žurnalui“. Tiesa, tinklaraščiai, vėliau socialiniai tinklai ir tekstų reprodukovimo įpročiai paskutinius penketą metų kelia naujų problemų: žmonės išmoko susirasti sau skaitytoją, dargi gausų, ir paprastesniais būdais nei popierinė ar elektroninė žiniasklaida ir knygos. Jie išsirašo postuose kaip ir kada jiems reikia, todėl gerai rašantį žmogų ne taip lengva įkalbinti rašiniui žurnale.

Vyresnės ir vidurinės kartos žurnalo bičiuliai padūsauja: būdavę gerai, kaip minėtame *NŽ* krikšto laiške pranašingai nuspėjo tėvelis Vaclovas, kai redakcija yra daugiau „nei vien spausdinio rengimo įstaiga [...] tampa bendraminčių susitikimo vieta, idėjas kildinančiu židiniu“. Esu iš dalies kaltas, kad taip nebėra, kad nemokėjau taip auginti autorių, kaip Petras, Vytas, Saulius, kad redakcijoje kūrybą persvėrė triūsas. Bet esama čia ir kitos aplinkybės: laikai keičiasi, viskas ne tik greitėja, bet ir profesionalėja. Nerasi humanitaro, neįnikusio į projektus su griežtais rėmais; nerasi raštingo žmogaus, kuris nebūtų atsiskleidęs jau gimnazijoje. Iš mažaraščio gero autoriaus nebepadarysi kaip anais, rankraščių, spausdinimo mašinėlių ir trečių windowų laikais: ir naujų autoritetingų mokytojų nebeatsirado, ir neribotų kūrybinių galimybių pasaulyje autorių nuolankumas prieš autoritarinį redaktoriaus auklėjimą, kaip rašyti, yra menkas ir mažai produktyvus. Užtat, kaip pats puikiai žinai, lengviau (geriau?) prisikalbinti *svetimą*, bet mokantį rašyti nei vargti su *savu* grafofobu.

Paskutinis iššūkis, kurį šioje istorinėje išsklotinėje norėjau įvardyti, ir yra savumas. Kas sava mums ir tik mums? Kur to ieškoti? Pirmiausia ne idėjose ar autorių ratuose, ne krikščioniško kultūros žurnalo misijoje ar projektiniuose įsivardijimuose, o veikiau tame, kas mums tiesiogiai nepriklauso, bet kam priklausome mes, ir kas priklausau nuo mūsų. Taigi – tradicija (*Židinio, Aidų, Naujojo Židinio-Aidų...*) ir skaitytojai, kol jų yra ir atsiranda naujų. Štai rodėsi, kad kasmet mažėjantys prenumeratorių skaičiai ženklina žurnalo nebereikalingumą, bet šabakšt, atėjo direktorė Gabrielė, ir per pusmetį prenumeratora išaugo dvigubai, dešimtmečiais niekaip neišplatintamu atrodęs tūkstančio tiražas jau darosi per ankštas... Su šiuo viltingu ženklu tamsyk ir atsiveikinu, mielas Redaktoriau: turėk! Įkvėpimo, sumanymų, darbštumo, autorių, tekstų, skaitytojų, nes: *Kas turi, tam bus duota, o iš neturinčio bus atimta ir tai, ką jis tariasi turi*s (Lk 8, 18).

Vilnius, 2015 m. birželio 16 d.

IN MEMORIAM

KUN. VACLOVUI ALIULIUI MIC (1921–2015)

Vytautas Ališauskas

Kun. Vaclovas Aliulis MIC. Tomo Bauro nuotr.

Apie tokius žmones Senajame Testamente sakoma, kad jie mus paliko „pasisotinę dienomis“. Jų gyvenimas buvo tobulas – ilgas, prasmingas, turiningas, kupinas įvykių ir susitikimų. Tėvas Vaclovas buvo ypatingas žmogus net šiame būryje. Būdamas 70-ies, kai dauguma jau sako, kad nieko nebeliko nuveikti ar patirti, jis gyvenimą pradėjo visai iš naujo. Nepriklausomybė atvėrė erdvę panaudoti visa, kas buvo kaupta – vienuolinę dvasinę formaciją, kalbų mokėjimą, bendravimo išmintį, teologinį ir humanistinį išsilavinimą. Komunistinės priespaudos laikais jis laikėsi iš pirmo žvilgsnio tyliai – kovą fronte palikdamas kietesnio ir rūstesnio būdo žmonėms. Kartais būdavo už tai net pakritikuojamas. Tačiau istorinė perspektyva atskleidžia, kiek jam pavyko nuveikti tada, mėginant išnaudoti kiekvieną sistemos plyšį ir užtikrinant kiek įmanoma normalesnį vidinį Bažnyčios Lietuvoje būvį. Sutelkęs negausius talkininkus, jis pakeitė liturginį gyvenimą – rengė Naujojo Testamento ir Psalmyno leidimus, mišiolus ir skaitinius, maldynus ir kalendorius-žinytus. Perprato ne tik dalykinio ir kalbinio redaktoriaus darbą, bet atlikdavo ir techninio redaktoriaus, ir net ekspeditoriaus

priedermes. Tėvo Vaclovo vadovaujamas būrelis nuveikė tiek, kiek ištisos teologų, vertėjų, redaktorių, vadybininkų komandos kitose šalyse. Tik paskui paaiškėjo, kad tai tebuvo viešoji gyvenimo pusė – prisidėjo jis ir prie pagrindžio seminarijos, ir prie katechetų rengimo, ir prie religinių knygų pagrindyje leidybos, ir prie seselių ugdymo, ir, galiausiai, prie savo nelegalios marijonų vienuolijos veiklos.

Po Kovo 11-osios gyvenimas visiškai pasikeitė, bet tai nebuvo jokia trauma. Tėvas Vaclovas į viešumą įžengė ramus ir žinantis, ką daryti, tarsi visą laiką būtų apie tai mąstęs. „Iš nieko“ pradėjo organizuoti katalikišką žiniasklaidą – *Katalikų pasaulio* leidyklą ir žurnalą, drąsinti ir globoti *Naujojo Židinio* iniciatorius... Vienas paskutinių jo tekstų *Lietuvos žiniose* (2015 01 31) – skirtas žurnalistikos rūpesčiams. O pats rašė visiems, kas tik prašė, išleido kelias savo eseistikos knygas, galiausiai sudėjo vieną gražiausių šiais laikais pasirodžiusių atsiminimų knygų. Rašytojo meistrystė vėlgi radosi iš ilgalaikio darbo – visą gyvenimą užsirašinėjo svarbius pokalbius ir mintis. Užrašų knygelė ir rašiklis gulėdavo po ranka net per pietus ar vakarienę.

Nesinori nė minėti visų komisijų, komitetų, valdybų ir kitų institucijų, kurių narys buvo, – važiuodamas į atsakingas vienuolijos pareigas Romon, suskaičiavo kelias dešimtis ir pats nustebo. Pasakė, kad grįžęs į Lietuvą dalyvaus tik ten, kur matys, kad tikrai gali kažką asmeniškai nuveikti. Neturėjo abejonių dėl vieno – Biblijos draugijos, prie kurios atsiradimo ir darbų pats daug prisidėjo, jai daugelį metų vadovavo ir sukūrė tarp skirtingų konfesijų pasitikėjimo dvasią, išlikusią ir dabar.

Darbų gausa dažnai uždengia žmogų, sausas jų išvardijimas sudaro įspūdį, kad viskas ėjosi labai lengvai, pamirštame, kad kiekvienai veiklai skyrium ir visų dermei drauge reikėjo daug ištvermės, išminties, savojo aš apribojimo. Laikui bėgant užsimirš, kas nuveikė tą ar aną darbą, bet, anot arabiškos patarlės, gerų darbų karoliai išliks, net jei niekas nežinos, kas juos sunėrė. ❧

NELAIDOKIME GYVOS RESPUBLIKOS

Tomas Vaiseta

Gegužės 16 d. virš Baltijos jūros dingo orlaivis An-2 su dviem pilotais. Iš pirmo žvilgsnio nedidelė nelaimė (kiek žmonių žūsta kelyje kas savaitę?) sukėlė didžiulę audrą, nes tai, kas atrodė dviejų vyrų ir jų artimųjų tragedija, iš tikrųjų nemažai daliai Lietuvos gyventojų galėjo sukelti stiprų nerimą: o kas, jeigu būtų skridęs lėktuvas su 200 keleivių? Tas „o kas“ tapo reikšmingas dėl to, kas vyko iškart po orlaivio dingimo, t. y. dėl to, kaip vyko jo paieškos operacija. Nepakankamai mesta išteklių (sraigtasparnių ir laivų), delsimas ir prarastos brangios valandos, institucijų nesusikalbėjimas ir viešosios komunikacijos (su artimaisiais ir visuomene) fiasko, valdininkiškas požiūris ir krašto apsaugos ministro abejingumas – tai, ko gero, pagrindinės kritikos strėlės, kurios kaip vasariška liūtis pasipylė į valstybės institucijų ir valdžios pusę.

Visa ši kritika, net jei ji ne visada buvo teisinga, tikrai buvo reikalinga – ji išjudino politikus, apdraudė nuo atsainaus požiūrio į katastrofą, paskatino peržiūrėti gyvą galybę taisyklių ir instrukcijų, pademonstravo viešosios erdvės diskusijų reikšmę ir galią. Tačiau kažkuria akimirka bent dalis diskusijų peržengė atskirų institucijų, pareigūnų, politikų, taisyklių, požiūrio, veiksmų ar galimybių kritiką ir pavirto į pačios valstybės, Respublikos peikimą. Eilinį kartą valstybės institucijų, jų (ne)sukurtos sistemos klaidos ir nesėkmės staiga tapo įrodymu, kad visa mūsų valstybė nefunkcionuoja, kad ji negeba vykdyti jai priskirtos misijos, vadinasi, ji negyva ar bent leisgyvė. Ar tai būtų Garliavos epopėja, ar kraupi dembaviškės sudeginimo automobilio bagažinėje istorija, ar į Baltijos jūrą nukritęs lėktuvas – kiekvieną kartą, kai iškyla nepasitenkinimas valstybės institucijų ir jų pareigūnų darbu, tuoj pat pasigirsta balsų, kad kalta pati valstybė, kalta nelemta Lietuvos Respublika. Išmanieji, t. y. save laikantys pažangiau mąstančiais, žengia vienu žingsniu toliau – jie tvirtina, kad tai mes, visi Respublikos piliečiai, esame kalti dėl tokių nelaimių, nes mūsų abejingumas, nerūpestingumas, nepilietiškumas nulemia institucijų neveiksmumą.

Tad tikrasis An-2 katastrofos pasiūstas per-

spėjimo signalas – tai vėl iškylantis nepasitikėjimas mūsų Respublika. Šio nepasitikėjimo simptomai – nuolat įvairiomis progomis (dažnai su pasimėgavimu) išlendantys neadekvačiai neigiami valstybei dirbančių profesionalų (kariuomenės, policijos, psichologų etc.) vertinimai. Apie tai geriausiai liudija ta aplinkybė, kad pradingus artimam žmogui, kreipiamasi ne tik į policiją, bet ir įvairaus plauko ekstrasensų ir kitus burtininkus, iš kurių tikimasi greitesnės ir efektyvesnės pagalbos. Bet už šio simptomiško nepasitikėjimo slypi kur kas gilesnis nepasitikėjimas savo Respublika ir savimi, kaip jos kūrėjais, – tarsi būtume traumuotas žmogus, kuris po kiekvienos nesėkmės puola į tokią desperaciją, kad verkdamas kartoja esąs nevertas gyventi. Ir tada jau nieko nebegali pamatyti.

O juk kylančios kritikos audros, nuo kurių politikams ir pareigūnams tenka susigūžti ir mikčioti prieš žurnalistus, rodo, kad pagaliau susiformavo viešojo erdvės ir arši kritika tapo kasdiene norma – nors galime pakikenti, kad dabar „visi jaučiasi esą visų galų specialistai“, vis dėlto negalime praleisti pro akis fakto, kiek yra išsiplėtusios viešojo pasisakymo galimybės kiekvienam piliečiui. Apgailėstaudami dėl nepakankamo rinkėjų aktyvumo, turime nepamiršti ne tik to, kad valdžios nuolat keičiasi demokratišku būdu, bet ir paties kaitos fakto – vadinasi, piliečiai nepasitenkina *status quo* ir rinkimus suvokia kaip geresnio varianto paieškas. Politinė ir biurokratinė korupcija trikdo ir galbūt lėtina valstybės pažangą, bet ji jau nebegrasina sugriauti valstybės, nes Respublika pasirodė esanti stipresnė. Uoliai ir pagrįstai kritikuodami valstybės institucijas už jų klaidas, neturėtume pamiršti, kaip per dešimt ar penkiolika metų išaugo jų profesionalumas – policininkai nebėra tik alkani kyšių ėmėjai, bet ir kūdikius operatyviai išgelbėjantys internetinių vaizdelių superherojai. Ir visa tai nėra tik viešųjų ryšių nuleista užuolaida, už kurios paslėpta merdinti Respublika. Tai yra pati Respublika, kaip niekad gyva ir mums reikalinga, esanti visų mūsų pasiekimų garantas ir įsikūnijimas. ❏

Politologai, patologai, politika

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Kai sušlubuoja sveikata, eini pas gydytoją. Jei turi klausimų, kaip investuoti savo pinigus, pasikalbi su finansiniu patarėju, nors turbūt būtų protingiau rinktis iš indeksuotų investicinių fondų. Jei sąžinė graužia, eini pas kunigą arba pas psichiatrą, priklausomai nuo to, kaip išivaizduoji optimalų sprendimą. Bet jei turi klausimų apie Lietuvos politiką, ar kreiptumeisi į politologą?

Lietuvoje politologai nuolat šmėkščioja televizorių ekranuose, jų balsai dažnai girdimi radijo laidose. Per savaitę populiarūs politologai gali sulaukti žiniasklaidos dėmesio penkis, net dešimt kartų, pagarbiai klausomasi jų nuomonės įvairiais klausimais. JAV ir didesnėse ES šalyse į politologus kreipiamasi mažiau. Negalima neigti politologų ekspertizės ir žinių. Žmogus, specialiai tyręs liustracijos įstatymų įgyvendinimą, daugiau žinos apie šių įstatymų poveikį negu eilinis pilietis ar korespondentas. Tautinių mažumų ekspertas bus labiau susipažinęs su mažumų švietimo politikos subtilybėmis. Čia politologų, kaip ir savo sričių teisininkų ar ekonomistų pranašumas – neginčytinas. Bet ką politologai gali pasakyti apie tokius kasdienius, įvairiais atžvilgiais aktualesnius klausimus, pavyzdžiui, kaip įvertinti Gabrieliaus Landsbergio išrinkimą konservatorių partijos vadovu, kaip prasti Darbo partijos bei Tvarkos ir teisingumo rezultatai savivaldybių rinkimuose paveiks šių partijų nuostatas dėl tolesnio dalyvavimo valdančioje koalicijoje? Ar kitų metų Seimo rinkimų išvakarėse politinių partijų rinkimų štabai kreipsis į politologus ieškodami patarimų? Manau, kad ne.

Politologai yra kaip patologai. Jų specialybė – ramus, gal net vangus rinkimų rezultatų skrodimas, detalus „mirties“ priežasčių nustatinėjimas, įvairių prisidėjusių veiksnių ir jų tarpusavio ryšių analizė. Dirbama kruopščiai, kartais pasiekiami išpūdingų rezultatų. Bet politinės partijos, kaip ir eiliniai mirtingieji, neskiria pirmenybės savo baigties tyrinėjimams, tad neskuba pas patologus. Žmonės nori gyventi, pataisyti sveikatą, tad lankosi pas gydytojus, kurie patars, ką reikia daryti, kokius vaistus imti, ką valgyti, kiek sportuoti ir t. t. Politikams už politologus naudingesni visokiausių rūšių politikos technologai, nuomonių tyrinėtojai, apklausų ir fokusų grupių organizatoriai, viešųjų ryšių bendrovės. Taip pat ir žurnalistai bei žiniasklaidos organizacijų vadovai, kurių nutarimai didele dalimi lems, kaip dažnai politikai bus kviečiami dalyvauti radijo ir televizijos laidose, duoti interviu ir t. t. Rinkimų štabams rūpi visa tai, kas gali paveikti dar neįvykusių rinkimų rezultatus. Svarbūs tie specialistai, kurie gali nujausti rinkėjų nuotaikas, nurodyti, kuriems klausimams partija turi teikti pirmenybę, kaip juos formuluoti maksimaliai patrauklia forma, kaip atskleisti bei išnaudoti oponentų silpnąsias vietas, sureikšminti jų smulkias klaidėles ir suklupimus. Šioje srityje dauguma politologų neturi ko pridurti. Ne itin daug padės subtiliausi įvairių rinkiminio elgesio tyrimo modelių pritaikymai, regresinė analizė ir kitos metodologijos, kurios padeda nustatyti priežastingumo ryšius, jei politologas neturi to, ką va-

dinčiau politinė uosle, kuri leidžia suprasti, kas yra svarbu ir kas ne. Specialūs politologo įgūdžiai ir žinios įgalins jį nuodugnai ir visapusiškai nagrinėti rinkimų rezultatus praėjus keleriems metams po rinkimų. Bet tai – šaukštai po pietų.

Rinkimų technologų vaidmuo Lietuvoje yra mažesnis negu JAV ir daugelyje Vakarų Europos šalių. Lietuvoje politinė reklama, partijų finansavimas, rinkimų kampanija apskritai yra dirbtinai ribojama tradicinių partijų naudai. Be to, žiniasklaida yra gana neutrali didžiųjų partijų atžvilgiu, tad reklamos įtaka – lyg ir ne tokia didelė. Tačiau ne visada lengva nustatyti reklamos vaidmenį. Jei reklamos paveiktas neformalios grupės vadovas pakeičia savo nuomonę, tai veikiausiai keisis ir jo sekėjų nuostatos, nors tų reklamų jie ir bus nematę.

Nenoriu nuvertinti politologų rinkimų tyrimų. Kiekvienas besidomintis politika daug ko išmoktų perskaitęs tokią knygą, kaip pernai (taigi praėjus dvejiems metams po Seimo rinkimų) išleista *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*. Bet knygos autoriai pažymi, kad ligšioliniai tyrimai Lietuvoje „vis dar gerokai atsilieka ne tik nuo dabartinių rinkiminių elgesio standartų [...], bet net ir nuo senųjų klasikų. [...] dauguma jų, išskyrus retas išimtis, rėmė-

si antriniais duomenimis ir aprašomąja statistika“. Bet net JAV, kur tyrimai yra aukščiausio lygio, rinkimuose svarbesnį vaidmenį atlieka tokie „politikos technologai“ kaip Karlas Rove’as ar statistikos specialistai, kaip Nate’as Sil-

veris, teisingai numatęs 2012 m. prezidento rinkimų rezultatus visose 50 JAV valstijų, ir 31 iš 33 Senato rinkimų, negu Harvardo arba Princetono politologijos profesoriai. Šiuo atžvilgiu Lietuva yra norma, o ne išimtis.

Politologai yra teisingai pastebėję, kad, nepaisant visų, kartais ir dramatiškų pokyčių, Lietuvos politiniame gyvenime esama nemažai stabilių aspektų. Konservatoriai dominuoja politinio spektro dešinėje, socdemai (anksčiau LDDP) kairėje. Tik išskirtiniais metais viena šių partijų nevadovauja valdančiajai koalicijai. Minėtos knygos autoriai nurodo, kad žmonių balsavimą labiausiai paaiškina jų santykis su sovietmečiu. Tie, kurie vertina dabartį labiau negu praeitį, labiau linkę balsuoti už konservatorius, o tie, kurie mano, jog jų gyvenimas pablogėjo arba yra mažiau šviesus negu sovietmečiu, nepakels rankos balsuoti už TS-LDK, nors pakels balsą jiems prakeikti. Tačiau ši takoskyra jau buvo akivaizdi prieš 20 metų. 1992 ir 1995 m. tyrimai atskleidė, jog (i) lietuviai palankiau už kitas Baltijos šalis vertina praeitį, (ii) lietuvių praeities vertinimas koreliuoja su jų politinėmis preferencijomis, ir (iii) skirtumai tarp šių dviejų pozicijų didėja. Nuostatų gajumas šiek tiek stebina. Antra vertus, būta nepaprastai daug politinių žemės drebjimų: triuškinantis Sąjūdžio ir Landsbergio pralaimėjimas 1992 m., dar didesnė LDDP katastrofa 1996 m., naujų partijų proveržiai 2000, 2004, 2008 m. Net ir santykinai „normalūs“ 2012 m. Seimo rinkimai pasižymėjo tuo, kad itin nepopuliaraus Kubiliaus vadovaujama valdančioji koalicija prarado mažiau balsų negu jos pirmtakės. 2014 m. rinkimai į Europos parlamentą bei šių metų savivaldybės rinkimai irgi neapsiėjo be staigmenų. Beveik nėra rinkimų be netikėtumų. Jei ir 80% žmonių balsuoja taip, kaip įprastai, likęs penktadalis gali lemti rezultatus, nutardamas dalyvauti rinkimuose ar sėdėti namie, iš pasipiktinimo savaisiais atiduodamas savo balsą svetimiesiems. Nesunku aiškinti rinkimų rezultatus *ex post*,

gerokai sunkiau juos numatyti *ex ante*.

Politologai ne tik tiria rinkimų rezultatus, jie nuolat kviečiami nagrinėti politinio gyvenimo aktualijas. Vienu aiškinimai verti dėmesio, bet kitų pasisakymai nesiskiria nuo to, ką pasakytų dauguma politika besidominčių, bet politologijos nestudijavusių žmonių. Moksle nuolat pabrėžiama pirminių šaltinių svarba, tai, kad nevalia pasikliauti antriniais duomenimis. Bet, neskaičiuojant kai kurių išimčių, politologai nebendrauja su politikais. Turbūt ant vienos rankos būtų galima suskaičiuoti politologus, kurie kurią nors dieną yra Seime ir kalbasi su politikais. Norint prognozuoti politikų veiksmus, galima pasikliauti euristinėmis teorijomis, kaip racionalus politikas vertintų padėtį, kaip jis reaguotų į išsūkius, kaip elgėsi praeityje ir t. t. Šitokius *a priori* atspalvio apibendrintus svarstymus būtina papildyti pokalbiais su politikais, jų štabais, ministrų darbuotojais ir kitais, kurie prisideda priimant sprendimus. Savaimė aišku, kad paprastai nesulauksi atsakymo, jog mūsų partija darys a, b ir c, o pakitus aplinkybėms – d ir e. Bet jei laimi politikų pasitikėjimą, gausi ne visiems prieinamų žinių apie partijos planus bei išvalgų į jų mąstyseną, nuostatas. Kai vadovavau Laisvosios Europos radijo lietuvių redakcijai po Sovietijos žlugimo, kas šeštą savaitę praleisdavau Lietuvoje, daugiausia Seime ir Vyriausybės rūmuose. Tik taip buvo galima gauti reikalingų žinių, o kai radijuje perėmiau kitas pareigas ir nebegalėjau keliauti į Lietuvą, po metų nutraukiau komentarų rašymą. Nes nebeturėjau ką pasakyti.

Lietuvoje nuolat gyvenančių politologų padėtis yra kita, nes jie supami Lietuvos politinio gyvenimo. Bet, turėdami minimalius kontaktus su politiniais veikėjais, jie priversti pasikliauti žiniasklaida, taigi nuvalkiotomis žiniomis, juolab kad Lietuvoje, kaip ir daugelyje šalių, žiniasklaidos kokybė smunka, mažėjant tikrų korespondentų skaičiui. Kadaisė keturių korespondentų žinias nagrinėdavo vienas apžvalgininkas, dabar keturi apžval-

gininkai gyvena iš vieno korespondento reportažų.

Savivaldybių rinkimuose prastai pasirodė Darbo partija bei Tvarka ir teisingumas. Kai kurie politologai aiškino, kad gal abi partijos turėtų trenkti duris ir pereiti į opoziciją. Esą tai būtų joms naudinga, ypač prieš rinkimus, juolab kad abi partijos iš esmės yra opozicinės, labiau gebančios oponuoti ir kritikuoti, o ne dirbti juoda valdymo darbu. Tokie svarstymai neįtikina. Abiem partijoms naudinga likti valdžioje, nes dalyvavimas Vyriausybėje užtikrina, kad jų vadovai liks žiniasklaidos akiratyje, galės atkreipti dėmesį į savo veiklą, taigi ir į savo partiją. Netekusi Seimo pirmininkės posto, Loreta Grauzžinienė, kaip ir Darbo partija, netektų žiniasklaidos dėmesio, tad ir netiesioginės reklamos. Pamokomas čia Lietuvos lenkų rinkimų akcijos pavyzdys. Partija ilgai šokdino valdančiąją koaliciją, jos vadovas Valdemaras Tomaševskis buvo nuolat matomas. Pasitraukusi iš valdžios, partija išnyko iš eterio, turi tenkintis protesto akcijų organizavimu. Abi prieštaraujančios nuomonės apie galimas rinkimų pasekmes grindžiamos *a priori* atspalvio apibendrintais svarstymais. Šitokie svarstymai tinka, kai esi staiga prašomas komentuoti politinį įvykį. Bet ilgainiui jų negana. Aš neturiu ryšių su darbiečiais ir tvarkiečiais, kaip jų, veikiausiai, neturi dauguma politologų. Tad visi tam tikra prasme pilstome iš tuščio į kiaurą. Tiesa, protingiau šneka tie, kurių politinė uoslė yra jautresnė. Nebūta gilesnių išvalgų apie konservatorių partijos vadovų rinkimus. Nors tai buvo tąsa senos kovos tarp sąjūdiečių ir krikdemų sparnų, kai kurie politologai pražiopsojo šį elementarų faktą, kalbėjo apie takoskyrą tarp seno ir naujo, praeities ir ateities. Bendravimas su politikais nėra stebuklinga, išvalgas užtikrinanti lazdelė. Bet tai yra dalis nūdienos įvykių komentuojančių politologų namų darbų. Neatlikęs namų darbo, nesulauksi sėkmės – ar būtum studentas, ar dėstytojas.

GALVOS IR KŪNO DALIŲ REFORMA

Hubert Wolf

„Būtų gražu įsivaizduoti Romos kuriją kaip mažą Bažnyčios modelį, t. y. kaip Kūną, su visu rimtumu, kasdien besirūpinančiu gyviau, sveikiau, harmoningiau vienyti savyje ir su Kristumi.“ Tardamas tokius šiltus žodžius Romos kurijai skirtoje kalėdinėje audiencijoje 2014 m. gruodžio 22 d., popiežius Pranciškus pasitelkė apaštalo Pauliaus Pirmojo laiško korintiečiams dvyliktojo skyriaus metaforą, kuri nusako Bažnyčią kaip mistinį Kristaus kūną su daugybe narių. Susirinkusių dignitorių siaubui toliau sekė ne ramus pamokslas, o audringa filipika. Kurija „kenčianti nuo ligų, funkcijų trikdžių ir lūžių“, – paskelbė diagnozę popiežius, čia pat išvardydamas penkiolika „kurijos ligų“: nuo savikritiškumo stokos, šalto biurokratizmo, apsimestinio šventeiškumo ir humoro nebuvimo iki valdžios ir pasaulietinių turtų troškimo.

Bažnyčios istorijoje sunku rasti analogišką atvejį, kad popiežius taip atvirai ir fundamentaliai kritikuotų savo kuriją. Su tuo galima palyginti nebent XVI a. pradžios tekstą, atsiradusį prieš pat Bažnyčios skilimą: „Mes žinome, kad šiame Šventajame Soste jau keletą metų būta tiek daug piktnaudžiavimo dvasiniais dalykais ir nusižengimo dieviškiems priesakams atvejų, kad, tiesą pasakius, viskas išsigimė. Nieko stebėtina, kad liga išplito nuo galvos į kitas dalis, t. y. nuo popiežių į žemesnius Bažnyčios vadovus. Mes visi – aukšti prelatai ir paprasti dvasininkai – nukrypome nuo kurso, kiekvienas žiūrėjo tik savo kelio, ir jau seniai nėra nė vieno, kuris rūpintųsi bendru gėriu“. Šios formuluotės priklauso popiežiui Adrianui VI (1522–1523). Tai buvo leitmotyvas kaltės išpažinimo akto, kurį jis, reaguodamas į stipresnę reformatų kritiką popiežiaus ir kurijos adre-

HUBERT WOLF (g. 1959) – teologas, Viduramžių ir Naujųjų laikų Bažnyčios istorijos tyrinėtojas, Miunsterio universiteto profesorius, katalikų kunigas. 2003 m. tapo pirmuoju katalikų teologu, apdovanotu prestižine Vokietijos tyrimų asociacijos Leibnizo premija. Svarbiausios pastarųjų metų publikacijos: *Krypta: Unterdrückte Traditionen der Kirchengeschichte* (2015), *Die Nonnen von Sant’Ambrogio: Eine wahre Geschichte* (2013). Tekstą iš vokiečių kalbos („Reform an Haupt und Gliedern“, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2015, Nr. 39, p. 6) vertė Arūnas Streikus.

su, nurodė perskaityti Niurnbergo reichstage 1523 m. sausį. Adrianas VI pažadėjo, „kad Mes dėsime visas pastangas, jog visų pirma būtų reformuota ši kurija, iš kurios ateina visas blogis... Tai padaryti Mes jaučiame pareigą, matydami, kad visas pasaulis tokios reformos ilgesingai trokšta“.

Popiežius Pranciškus, atrodo, taip pat yra apsisprendęs pradėti Katalikų Bažnyčios pertvarką nuo galvos. Pirmieji kurijos reformos elementai matomi senokai. Pa-

Nežinomas dailininkas. Popiežius Adrianas VI. XVI a. Drobė, aliejus

vyzdžiui, jis sudarė Kardinolų tarybą, kurios nariai nepriklauso kurijai, tarp jų – ir Miuncheno arkivyskupas kardinolas Reinhardas Marxas. Šis visiškai naujas konsiliumas, esantis šalia ir virš Romos institucijų, turi parengti naujus žingsnius.

Į kurią pusę jie gali vesti? Mažai kas pasikeistų, jei būtų pašalintas vienas ar kitas nemėg-

tamas dignitorius, ypač paveiktas „dvasinio Alzheimerio“ ar „egzistencinės schizofrenijos“. Nes net jeigu atrankos į kuriją politika yra abejotina, negerovių priežastys pirmiausia yra ne pavienių asmenų klaidos. Jos glūdi giliau. Kurija reprezentuoja ypatingą biotopą, kuriame tam tikros ligos turi palankią terpę išvešėti.

Kai popiežius Pranciškus kalba, kad kurijos nariai yra linkę susireikšminti ir nesugeba pažvelgti į save kritiškai arba su humoru, atrodo, jog kažkas iš esmės yra ne taip su diskusijų kultūra Vatikane. Jei siaučia „blogos koordinacijos“, „apkaltų, gandų, liežuvavimo“ ir „uždarų ratelių“ ligos, vadinasi, trūksta tarpusavio komunikaciją užtikrinančių organų ir prieigų prie sprendimų priimančiųjų. Kodėl kurijoje dirbančios žmoniško pavidalo „bylų apdorojimo mašinos“ serga ne vien „perdėtu uolumu“, „planavimo ir funkcionalizmo

manija“, bet ir „užkalkėjimu“, „apatija vienas kitam“, paaiškina ir tai, kad daugumai trūksta ryšio su „paprastais tikinčiaisiais“ ir jie turi per mažai galimybių savarankiškai priimti sprendimus. Liga, apibūdinama kaip „viršesniųjų sudievinimas ir meilikavimas jiems, tikintis palankumo“, sugestijuoja, kad postų dalijimą kurijoje dažnai lemia ryšiai, o ne kompetencijos. Pagaliau svarstyti ir kardinolų santykis su popiežiumi.

Taigi išgydyti gali tik plati struktūrinė reforma. Būtina sukurti forumus atviriems pokalbiams, kur galėtų atsirasti uždegančios idėjos. Tačiau reikalingi ir tokie dariniai, kurių nariai galėtų atsakingai laikytis savo nuomonės, kai popiežiui reikia patarti ir apsaugoti jį nuo klaidingų sprendimų. Tokie incidentai, kaip ekskomunikos panaikinimas Holokaustą neigusiam Richardui Williamsonui 2009 m., neretai priskiriami popiežiaus Benedikto XVI valdymo stiliui, tačiau ši interpretacija yra paviršutiniška. Mat visų sprendimų koncentracija popiežiaus asmenyje dar nuo XX a. pradžios yra struktūrinė problema. Tuo tarpu anksčiau būta kurijos institucijų, kurios kolegialiai patarinėjo popiežiui, visų pirma – vadinamoji konsistorija ir Bažnyčios Nepaprastųjų reikalų kongregacija.

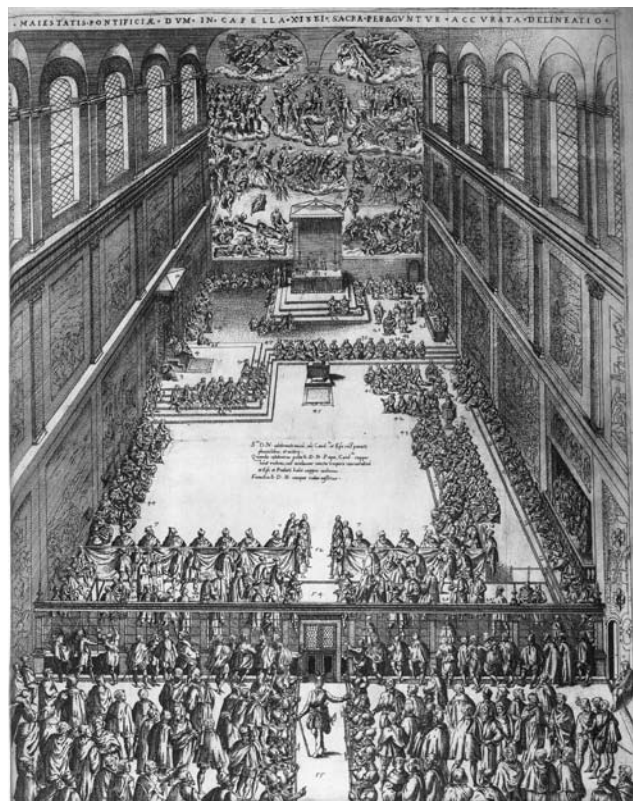
Kaip anksčiau veikė konsistorija? Kardinolų įtaka smarkiai išaugo po Sutri sinodo 1046 m. Tada Henrikas III atstatydino tris konkuruojančius popiežius ir kartu su Suidgeriu Bambergiečiu, kuris pasivadino Klemenso II, paskelbė vadinamąją reformuotos popiežystės erą. Imperatorius mėgino reformai Romoje užtikrinti tęstinumą, todėl pasirūpino suteikti daugiau galių kardinolų kolegijai, į kurią buvo priimti ir reformai palankūs vyrai iš kraštų, esančių šiauriau Alpių. Tad prie popiežiaus budėjo nuolatinis senatas, kuris turėjo jam visais svarbiais klausimais patarti ir jį kontroliuoti, o pirmiausia užtikrinti, kad jis laikytųsi reformų kurso.

Kardinolų skaičius tuomet svyravo nuo dvylikos iki dvidešimt penkių, taigi visuomet turėta reikalų su kompaktiška grupe. Kaip efektyvi kardinolų kolegijos bendradarbiavimo forma įsitvirtino konsistorija, kurioje visi Romoje esantys kardinolai susitikdavo su popiežiumi. Ji posėdžiaudavo mažiausiai tris kartus per savaitę, o tam tikrais periodais – kasdien. Popiežius turėdavo kardinolams pranešti apie visus planuojamus sprendimus ir paprašyti jų pareikšti savo nuomonę klausdamas „Quid vobis videtur?“

Laikui bėgant, popiežiai siaurino konsistorijos galias, degraduodami ją į savotišką sceną savo suvereniems sprendimams inscenizuoti. Popiežius Sikstas VI (1585–1590) savo reformomis kurijai pirmą kartą suteikė naujų laikų biurokratinio aparato pavidalą. Jis padidino kardinolų skaičių iki septyniasdešimties. Kartu vyko tarnybų infliacija, drastiškai sumažinusi kiekvieno atskiro kardinolo įtaką. Be to, jis įkūrė penkiolika nuolatinių kardinolų kongregacijų. Tyrinėtojai tai vertina

dvejopai. Vieni Sikstą VI laiko naujų laikų ministerijų išradėju, kurio reformos prisidėjo prie vyriausybės veikimo profesionalumo ir efektyvumo didėjimo. Kiti gi nurodo, kad sprendimo galios ėmė koncentruotis popiežiaus institucijoje. Kongregacijos iš tikrųjų buvo pavaldžios popiežiui ir turėjo išimtinai tik patariamąją funkciją. Vienintelis popiežius žinojo apie viso valdymo aparato veikimą, nes tik jis privačiose audiencijose priimdavo kongregacijų prefektus, tuo tarpu bendrų svarstymų konsistorijoje arba kokiame bendrame prefektų susirinkime nebeliko.

Faktinį nušalinimą nuo valdžios popiežius kardinolams kompensavo ceremonialiniu lygmeniu. Taip jie įgijo teisę nešioti purpurinę mantiją ir būti vadinami Eminencijomis. Čia verta ieškoti ištakų dar vienos popiežiaus Pranciškaus diagnozuotos ligos, kurią jis api-

Etienne Dupérac. Tikslus popiežiškosios didenybės pavaizdavimas Siksto koplyčioje pamaldų metu. 1578. Graviūra

būdina kaip „nesveiką varžymąsi ir tuščiagarbiškumą; kai išorinis blizgesys, mantijos spalva ir garbės ženklai tampa prioritetiniu gyvenimo tikslu“.

Pamažu vis daugiau svorio įgijo popiežiaus asmeninis biuras, XVII a. pradžioje gavęs valstybės sekretoriato pavadinimą ir vadovaujamas vieno iš kardinolų. Šis sekretoriatas greitai tapo kurijos valdymo punktu, o kaip atsvara jam tikėjimo klausimais veikė inkvizicija.

Atidžiau pažvelgus į atskirų kongregacijų darbą, galima matyti, kad šios viduje ir toliau puoselėjo aukštą dis-

kusijų kultūra. Tai, pavyzdžiui, gerai iliustruoja Indekso kongregacijos ir Inkvizicijos darbas knygų cenzūros srityje. Jokiu būdu nebuvo taip, kad kongregacijos vieną ar kitą autorių įrašydavo į draudžiamų knygų indeksą vien todėl, kad to norėjo popiežius. Kiekvienam kūriniui buvo parengiama mažiausiai viena recenzija, dėl kurios buvo diskutuojama, ir kartais gana kontroversiškai, dalyko žinovų (konsultorių) susirinkime. Ši institucija suformulodavo pradinį nutarimo pasiūlymą, kuris po to būdavo svarstomas kongregacijos kardinolų susirinkime. Kardinolai pateikdavo nutarimo projektą popiežiui, o pastarasis, nors kartais siūlymą modifikuodavo, beveik nė karto jo neatmetė.

Vis dėlto tarp atskirų dikasterijų buvo labai mažai tarpusavio komunikacijos. Popiežius vienintelis turėjo bendrą visumos vaizdą. Šis trūkumas buvo suvoktas po didelės politinės katastrofos, kuri Bažnyčią ištiko XIX a. pradžioje, kai Napoleonas užėmė popiežiaus valstybę ir ištrėmė ją į Prancūziją. Todėl popiežius Pijus VII (1800–1823), vos grįžęs 1814 m. į Romą, įsteigė Bažnyčios Nepaprastųjų reikalų kongregaciją, atsakingą už visus politiškai svarbius Bažnyčios reikalus.

Šiai šiandien užmirštai „saugumo tarybai“ priklausė įtakingiausi kurijos kardinolai, kurie dažniausiai taip pat buvo kitų svarbių kongregacijų prefektai arba jų nariai. Popiežius juos sukviisdavo visuomet, kai jam reikėdavo patarimo kebliais klausimais. XIX a. kardinolai svarstė visus svarbius politinius klausimus: konkordatus, santykius su įvairiomis valstybėmis ir valstybės formomis, aktyvią ir pasyvią katalikų rinkimų teisę, skyrimus į vyskupų sostus ar netgi karo ir taikos klausimą, remdamiesi išsamiais spausdintomis ekspertų išvadomis. Dažniausiai jie formuluodavo ypač pasvertus sprendimų pasiūlymus su daugybe juridinių ir politinių saugiklių, o popiežius paprastai juos priimdavo.

Pagal šiuolaikines analogijas būtų galima tvirtinti, kad šios kongregacijos veikla labai primena ministrų kabinetą. Pijus VII per ją privertė svarbiausius kurijos „ministrus“ kalbėtis tarpusavyje. Tai sumažino pavojų atsitikti taip, kad, popiežiaus Pranciškaus žodžiais tariant, „kūno dalys nebėra organiškai viena su kita susietos, o kūnas nustoja normaliai funkcionuoti“.

Tačiau kaip susiklostė šios kongregacijos likimas? Pijaus VII ipėdiniai dažnai naudojosi „saugumo tarybos“ paslaugomis, tačiau popiežius Pijus IX (1922–1939) radikaliu būdu nutraukė savo pirmtākų praktiką. Jis nesurengė nė vieno kardinolų posėdžio. Kongregacija taip pat neprisidėjo rengiant Laterano sutartis 1929 m., konkordatą su Vokietijos reichu 1933 m. arba nacionalsocializmo ir komunizmo pasmerkimą ketveriais metais vėliau. Viename iš retų posėdžių 1935 m. kardinolas valstybės sekretorius Eugenio Pacelli Eminencijoms gana aiškiai davė suprasti, kad popiežius iš jų nereikalauja priimti sprendimų, o tik nori išgirsti neįpareigojančią nuomonę.

Toks elgesys gerai derėjo su Pijaus XI autokratiu vadovavimo stiliumi. Kolegialiai veikiantys popiežiško primato kontrolės mechanizmai buvo sistemingai išjunginėjami, nuolatinės kongregacijos dažnai paliekamos nuošalyje. Popiežius sprendė vienas, dažniausiai per privačias audiencijas, kur kardinolas valstybės sekretorius pristatydavo viešus reikalus. Tuo tarpu Bažnyčios Nepaprastųjų reikalų kongregacija trečiame dešimtmetyje priminė bylų archyvavimo įstaigą.

Popiežius Paulius VI (1963–1978) 1967 m. pradėjo kurijos reformą, kuria jis norėjo išardyti feodalinį Romos dvarą, sukurti profesionalių pareigūnų korpusą ir padidinti kurijos biurokratinio proceso efektyvumą. Greta kongregacijų, tarnybų ir teismo rūmų atsirado virtinė tarybų ir sekretoriatų, kuriems dabar priklausė ne tik kurijos kardinolai, bet ir dieceziniai vyskupai iš visos Bažnyčios. Kurija buvo internacionalizuota, jos darbuotojų tarnybos Romoje laikas apribotas penkerių metų kadencija. Vis dėlto ir šios priemonės galiausiai neatnešė lauktų rezultatų. Mat kurijos darbuotojai surasdavo galimybių pratęsti savo darbo sutartis, daugelis ir toliau pasilikdavo Romoje visam gyvenimui. Neretai vyskupai deleguodavo į kuriją tokius kunigus, kurie neatrodė tinkami parapijos sielovadai. Tai buvo patogus būdas jais atsikratyti, mažai prisidėjęs prie kurijos profesionalizacijos.

Svarbiausias Pauliaus VI žingsnis buvo bandymas valstybės sekretoriatą dar kartą paversti superįstaiga. Iki šių dienų kardinolas valstybės sekretorius yra ne tik popiežiaus užsienio reikalų ministras, bet ir vyriausybės vadovas bei visos kurijos koordinatorius. Dėl to visa sistema labai priklauso nuo valstybės sekretoriaus asmenybės. Jeigu jis yra šiai užduočiai pasirengęs juridiniu, vadybiniu, komunikaciniu, teologiniu, dvasiniu ir žmogiškuoju lygmeniu, tai ši koncepcija gal ir gali suveikti. Priešingu atveju sistema nefunkcionuoja.

Kilus pasipiktinimui dėl Williamsono ekskomunikos atšaukimo, ilgametis Vatikano radijo vokiškų laidų skyriaus vedėjas Eberhardas van Gemmingenas SJ kritikavo nepakankamą skirtingų kurijos institucijų susikalbėjimą. Be to, jis vėl priminė buvusio Bavarijos kultų ministro Hanso Mayerio raginimą. Pastarasis dar 2001 m. kvietė sudaryti reguliariai posėdžiaujantį kongregacijų ir kurijos tarybų vadovaujančių atstovų kabinetą, kuriam pirmininkautų popiežius. Kaip rodo kardinolų tarybos įkūrimas, tokie pasiūlymai neliko neišgirsti naujojo popiežiaus.

Taigi vaistų kurijos ligoms gydyti galima surasti Bažnyčios istorijoje: pasiteisinę kolegialių sprendimų priėmimo modeliai, tokie kaip konsistorija ir Bažnyčios Nepaprastųjų reikalų kongregacija, skatina imtis plataus užmojo Bažnyčios reformos „nuo galvos“.

Vis dėlto esminis klausimas yra tai, kokie sprendimai apskritai gali būti priimti kurijoje, jeigu jos nariai

dažnai yra nutolę nuo vietinių Bažnyčios aktualių sielovados problemų. Išeitį čia gali padėti surasti subsidarumo principas, kurio apibrėžimą 1931 m. suformulavo popiežius Pijus XI: „Jeigu tai, ką vienas žmogus savo paties iniciatyva ir jėgomis gali padaryti, negali būti jam užginta ir perduota visuomenės atsakomybei, lygiai taip pat neteisinga būtų, jeigu tai, ką gali nuveikti ir sėkmingai užbaigti mažesni bendruomeniniai dariniai, uzurpuotų didesnė, aukščiau stovinti bendruomenė“.

Subsidiarumo principas yra tapęs paklausiu katalikiškojo socialinio mokymo produktu. Jis buvo pasitelktas ir kuriant „socialinę rinkos ekonomiką“, ir Vokietijos Federacinės Respublikos federalizmą. Tik pati Katalikų Bažnyčia jo niekada netaikė. Vietoj to triumfavo Romos centralizmas, palikęs vis mažiau laisvos erdvės tokiems „mažesniems bendruomeniniams dariniams“ kaip vyskupijos ar parapijos. 1985 m. Romoje vykęs vyskupų sinodas netgi išreiškė abejonę, ar subsidiarumo principas iš viso gali būti taikomas Bažnyčioje. Nors jau popiežius Pijus XII (1939–1958) aiškiai deklaravo, kad subsidiarumas suderinamas su Katalikų Bažnyčios esme, o Vatikano II Susirinkimo suformuota Bažnyčios samprata iš esmės rėmėsi būtent šiuo principu.

Galbūt greitai ir Katalikų Bažnyčioje klausimai bus sprendžiami ten, kur jie išskyla: pavyzdžiui, tinkamų vyskupų kandidatūrų parinkimas, santykis su antrą kartą susituokusiais, pasauliečių vadovavimas parapijoms ar leidimas pasauliečiams teologams sakyti pamokslus, ekumeninės sekmadienio pamaldos švenčiant bendrovių jubiliejus.

Visuotiniai susirinkimai šalia subsidiarumo principo gali būti dar viena atsvara popiežiaus ir jo kurijos vienvaldystei. Jie duoda galimybę sprendimus pagrįsti plačiu konsensusu. Vien tuo, kad turėdavo neeilinio įvykio aurą, jie dažnai tapdavo prieštara kurijos biurokratizmui ir įnešdavo šviežio oro. Po keturis dešimtmečius trukusios Didžiosios Vakarų schizmos su dviem ir daugiau popiežių vienu metu galiausiai tik Konstancos Susirinkimas (1414–1418), atstatydinęs ankstesnius popiežius ir išrinkęs visų pripažįstamą popiežių, buvo pajėgus įveikti Bažnyčios susiskaldymą. Bet kad tai padarytų, Susirinkimas turėjo stovėti aukščiau už popiežių. „Kiekvienas žmogus, kad ir kokio būtų rango ir titulo, net jei tai būtų popiežius, privalo griežtai paklusti Susirinkimui visame, kas susiję su tikėjimu, minėtos schizmos sureguliuojimu ir Bažnyčios reforma nuo galvos iki viso kūno dalių“, – sakoma dekretu *Haec sancta*.

Konstancos susirinkimui pritrūko savo paties vykdomosios valdžios, kad galėtų ilgesniam laikui įtvirtinti savo viršenybę prieš popiežių ir kuriją. Vis dėlto jo pareiškimai aiškiai disonuoja su popiežiaus neklaidingumo ir jo jurisdikcijos primato dogmomis, kaip jas apibrėžė Vatikano I Susirinkimas (1869–1870). Bet kokiu atveju, Josepho Ratzingerio žodžiais tariant, su-

sirinkiminė opcija yra „liekanti galimybė“ Bažnyčiai.

Galbūt tik laiko klausimas, kada dar kartą išmuš susirinkimo valanda. Kas atsitiktų, jeigu popiežius pradėtų skelbti klaidingą mokymą arba išprotėtų? Kas tuomet galėtų konstatuoti jo neįgalumą ir priimti sprendimą dėl jo nušalinimo nuo pareigų? Kas atsitiktų, jeigu nesutarimai kardinolų kolegijoje padarytų neįmanomus popiežiaus rinkimus arba du popiežiai konkuruotų dėl savo legitimumo? Kurija tokiu atveju būtų nekompetentinga, o šiuo metu galiojanti Bažnyčios teisė nenumato jokio sprendimo. Susirinkimas turbūt būtų vienintelė teisėta instancija tokiems ir daugeliui kitų sprendimų priimti.

Taigi Bažnyčios istorija siūlo išbandytus, tačiau labai aktualius reformų kelius. Atidesnis žvilgsnis į tradicijas, žinoma, visuomet turi destabilizuojantį faktorių, nes popiežių, vyskupų ir apskritai klero padėtis ne visuomet buvo tokia neliečiama kaip šiandien. Minėti struktūrinių reformų pavyzdžiai yra tik vienas iš galimų variantų. Mat buvo ir tokie laikai, kai vyskupai buvo renkami visų, o savo diecezijas valdė kolegialiai su katedros kapitula; pasauliečiai turėjo didelį autoritetą, o moterys atliko beveik vyskupų funkcijas. Taigi praeitis rodo kelius į didesnę demokratiją, laisvę ir lygias teises Bažnyčioje. Nėra jokių abejonių, kad šie išbandyti modeliai yra suderinami su katalikybe. Bažnyčia visuomet buvo daugialypė, keitėsi ir turi toliau keistis.

Su Jorge Mario Bergoglio stiprėja seniai pribrendusių reformų viltis. Kad jis popiežiškajam vardui pasirinko būtent Neturtėlį iš Asyžiaus, yra ženklas, kurio reikšmę sunku pervertinti. Kadangi šventasis Pranciškus buvo ne nekalto pamaldumo pavyzdys, o radikalus novatorius, per plauką išvengęs inkvizicijos. Dabar popiežius būtent šį kontrprojektą turtingai, prabangiai Bažnyčiai pavertė savo programa – čia glūdi didžiulis sprogstamasis užtaisas.

Popiežiui Pranciškui reikės įtakingų šalininkų, kad galėtų įgyvendinti reformas ir išvengti savo pirmtako Adriano VI likimo: šis Utrechte gimęs popiežius Romoje liko pašaliečiu. Kuklus jo gyvenimo būdas, paskatinęs jį atsisakyti pompastiškos popiežystės inscenizacijos, jo taupumas ir paprastas pamaldumas Renesanso laikų Romoje susidūrė su atmetimo reakcija. Radikalios Adriano VI reformų idėjos kėsinosi į kardinolų ir prelatų, turėjusių veikiau renesansinių kunigaikščių, o ne Bažnyčios vyrų savimone, egzistencijos pagrindus. Eminencijos greitai pradėjo gailėtis, kad silpnumo ir religinio įkvėpimo akimirka popiežiumi išrinko reformatorių, todėl torpedavo visas jo pastangas. Palūžęs Adrianas VI mirė vos po trylika mėnesių trukusio pontifikato.

Popiežiaus Adriano VI antkapinį paminklą Romos vokiečių bažnyčioje Santa Maria dell'Anima puošia Plinijaus Vyresniojo, kurį Adrianas VI savo valdymo metu daug kartų citavo, sentencija, tiksliai išreiškianti jo pontifikato tragiškumą: „Ak, kiek daug priklausau nuo to, kuriame laike atsiduria net paties geriausio vyro veikimas“.

APIE ATĒNIEČIŲ SANTVARKĄ

Senasis Oligarchas

SENOJO OLIGARCHO POLITINĖS TEORIJOS VEIKALAS

„Apie atėniečių santvarką“ – kūrinėlis, išlikęs Ksenofonto veikalų rankraščiuose. Ilgą laiką priskirtas pačiam Ksenofontui, tačiau nuo XIX a. jo autoryste suabejota tiek dėl prastesnio stiliaus, tiek dėl originalesnių minčių. Dabar mokslinėje literatūroje autorius sąlyginai vadinamas „Senuoju Oligarchu“, pabrėžiant jo palankumą oligarchiniam režimui. Tai – viena seniausių demokratijos teorijų. Tiksliai šio kūrinio parašymo data nėra žinoma, tačiau linkstama sutarti, kad jis parašytas tarp 443 ir 424 m. pr. Kr.

Minitraktatas skyla į tris dalis: tezę, kad menamos Atėnų demokratijos silpnybės iš tiesų yra jos stiprybės šaltinis (sk. I); šios tezės plėtojimą geopolitinėje plotmėje, analizuojant jūrinį Atėnų politinės galios pobūdį (II. 1 – III. 1); savotišką *quaestiones quodlibetales* dalį, kurioje, jau pateikęs dėstymo išvadą ir užbaigą, autorius dar atsako į keletą kylančių prieštaravimų ar klausimų (sk. III). Šiuolaikiniam skaitytojui pagrįstai gali susidaryti įspūdis, kad prieš jį – pasikaito, kurią sekė klausimų ir atsakymų dalis, transkriptas.

Autoriumi demokratija – visiškai naujo tipo režimas. Pripažindamas amoralų daugumos valdžios pobūdį (nekompetentingų, skurdžių ir žemos moralės žmonių, kurie sudaro daugumą, valdžia – demokratijos kritikos V ir IV a. pr. Kr. *locus communis*), autorius teigia, kad tai ir yra Atėnų stiprybės šaltinis. Masinis liaudies dalyvavimas kare, irkluojant karo laivyną, užtikrina Atėnų kaip „jūrų valdovų“ (*thalassokratores*) statusą. O visos politinės institucijos sukurtos taip, kad užtikrintų Atėnų karinės galios šaltinio – liaudies – politinę viršenybę. (Sausumos galybės, kaip Sparta, remiasi sunkiai ir brangiai ginkluotais pėstininkais – hoplitais, ir yra iš prigimties linkę į mažumos – turtingo aristokratinio elito – dominavimą.)

Senasis Oligarchas daug dėmesio skiria jūrinės galios geopolitškai aptarti. Jūra jam – naujo pobūdžio plotmė, kuri įgalina naujo tipo karybą, nesaistomą konvencinių suvaržymų, būdingų sausumos kariuomenei. Maža to, dominavimas jūrose yra ir ekonominės Atėnų galios šaltinis. Atėnai parodomi kaip diversifikuotas savotiškos ankstyvos „globalizacijos“ centras, kontroliuojantis pačią tos naujosios karinės ir ekonominės globalizacijos erdvę – jūrą, – ir pajungiantis ją savo tikslams. Beveik neišvengiamai peršasi analogija su XX a. pabaigos – XXI a. pradžios Jungtinėmis Amerikos Valstijomis.

„Apie atėniečių santvarką“ – unikalus politinės teorijos kūrinys tuo, kad Atėnų demokratinę santvarką analizuoja kaip funkcinę vi-

sumą, atitinkančią dominuojančio politinio elemento – liaudies – interesus, net jei paskiri liaudies atstovai (lygiai kaip ir demokratijos kritikai) to suvokti nepajėgūs. Autorius „dekonstruoja“ gilią demokratinio režimo intencijas, priskirdamas demokratinei santvarkai giluminį racionalumą, pranokstantį paskirų jos atstovų intelektą ir įžvalgą.

Nepaisant jo paties kritiško nusiteikimo demokratijos atžvilgiu (autorius netgi pasmerkia tuos oligarchinio elito atstovus, kurie palaiko demokratiją, kaip turinčius nusikalstamų intencijų), justai, kad Senąjį Oligarchą savotiškai kerį šis *brave new world* – naujos rūšies politinis organizmas, paverčiantis stiprybe tai, kas silpnina kitas santvarkas, ir įvedantis naują globalią tvarką. Autorius atmeta galimybę, kad demokratija galėtų susilpnėti iš vidaus ar ją kas nors galėtų nugalėti. Pasak jo, demokratijai, bent Atėnų dominuojamoje geopolitinėje erdvėje, nėra rimtų konkurentų ir alternatyvų – kartais Senasis Oligarchas skamba kaip proto-Fukuyama. Ir tai turėtų mus priversti sunerimti – jam rašant (jei priimsime įtikinamą hipotezę dėl 425 metų kaip parašymo datos), jo liaupsinamai Atėnų demokratijai gyvuoti buvo likę kiek daugiau nei dešimtmetis.

Tekstas verstas iš *Xenophontis Opera omnia*, t. V: *Opuscula*, recognovit E. C. Marchant, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, [s. a.]. Iš senosios graikų kalbos vertė Mantas Adomėnas.

M. A.

I

¹Dėl atėniečių santvarkos: kad išsirinko šitokią santvarkos būdą, jų nepalaikau, kadangi taip pasirinkdami jie pasirinko, kad nedorėliams geriau klotųsi, negu padoriesiems, – taigi dėl šito dalyko jų nepalaikau. Parodysiu štai ką: kartą jau šitaip nusprendę, kaip puikiai jie išsaugo santvarką ir atlieka kitus dalykus, dėl kurių kitiems graikams atrodo klystantys.

²Pirmiausia pasakysiu tai, kad vargšai ir liaudis čia teisėtai atrodo turintys daugiau galios, negu kilmingieji ir turtingieji. Taip yra todėl, kad būtent liaudis varo laivus ir suteikia miestui galybę. Tiek vairininkai, tiek bocmanai, tiek penkiasdešimtinių vadai, tiek žvalgytojai, tiek laivų dailidės – būtent jie suteikia miestui galią, kur kas labiau negu hoplitai, kilmingieji ir dorieji. O kadangi jau šitaip yra, atrodo teisinga, kad visi galėtų užimti pareigybes – tiek gaunamas burtų keliu,

tiek renkamas, – ir kad būtų leista kalbėti kiekvienam norinčiam piliečiui.

³Toliau, liaudis visiškai nesiekia užiminėti tų pareigybių, kurios dorai vykdomos neša visai liaudžiai išsigelbėjimą, o nedorai – sukelia pavojų: jie nemano, kad turėtų burtų keliu užimti nei karvedžių, nei kavalerijos vadų pareigas. Mat liaudis žino, kad jai bus daugiau naudos, jei ne ji pati vykdys šias pareigas, bet leis jas vykdyti pajėgiausiesiems. O tas pareigybes, kurios atliekamos už algą ir neša naudą namams, liaudis kaip tik ir siekia užimti.

⁴Toliau, kai kurie stebisi, kad visur kur nedorėliams, skurdžiams ir žmonėms iš liaudies skiriama daugiau, negu padoriams žmonėms – tačiau būtent šitaip jie man atrodo išsergstantys demokratiją. Juk kai skurdžiams, prasčiokams ir blogesniesiems gerai einasi, ir kai tokių žmonių gausėja, tai stiprina demokratiją – o jeigu gerai eitųsi turtingiesiems ir padoriesiems, liaudies atstovai susikurtų sau patiems stiprų priešininką.

⁵Visoje žemėje tai, kas geriausia, priešinga demokratijai, nes geriausiuose žmonėse mažiausiai yra sauvalės ir neteisingumo, o daugiausia atidos tam, kas dora. Tuo tarpu liaudyje yra daugiausia nemokšiško, ne-

Hugo Haerdtl. Ksenofontas. Viena, 1899. Skulptūra

tvarkos ir nedorybės, o ir skurdas, išsilavinimo stygius bei nemokšiškas, dėl pinigų trūkumo būdingas kai kuriems žmonėms, labiau verčia juos daryti tai, kas gėdinga.

⁶Kas nors galėtų pasakyti, kad reikėtų neleisti jiems visiems iš eilės sakyti kalbas ir dalyvauti taryboje, o tik labiausiai įgudusiems ir geriausiems vyrams. Tačiau jie ir čia yra geriausiai nusprendę, leisdami kalbėti ne-

^a Plg. Aristotelio pateiktą 411 m. Atėnų oligarchinės santvarkos aprašymą (*Ath. Pol.* 29).

^b Taip verčiamas žodis *metoikoi* – kitų valstybių piliečiai, gavę leidimą gyventi Atėnuose ir įgiję ribotas ekonomines teises bei privalantys mokėti mokesčius.

^c Atėnuose buvo išleistas specialus įstatymas, leidžiantis vergui kreip-

dorėliams. Juk jeigu kalbas sakytų ir taryboje spęstų padorieji, gerai būtų tiems, kurie panašūs į juos pačius, o žmonėms iš liaudies – negerai. Dabar gi, kai kalbas sako atsistojęs kas tik nori, [kad ir] nedoras žmogus, jis siekia, kas bus gerai jam pačiam ir tiems, kas į jį panašūs.

⁷Kas nors gal sakys: „O ką gi toks žmogus gali žinoti, kas yra gerai jam pačiam arba liaudžiai?“ Betgi jie žino, kad šio žmogaus nemokšiškas, nedorybė – ir palankumas – neša daugiau naudos, negu padoraus žmogaus dorybė, išmintis – ir pikta valia.

⁸Taigi ne iš šitokios gyvenenos kultų geriausia valstybė, tačiau demokratija geriausiai išsilaikytų būtent šitaip. Mat liaudis nori ne pati būti vergais gerai valdomoje valstybėje, bet būti laisva ir valdyti, o kad valdžia prasta, jai mažai terūpi. Juk nuo to, ką tu laikai nebegeuru valdymu, pati liaudis sustiprėja ir yra laisva.

⁹O jei ieškai gero valdymo, pirmiausia pamatysi, kad gabiausieji leidžia įstatymus savo labui^a. Toliau, padorieji baus nedorėlius, ir padorūs žmonės taryboje spęstų valstybės reikalus ir neleis, kad pamišėliai nei dalyvautų taryboje, nei sakytų kalbas, nei rinktųsi į susirinkimą. Ką gi – nuo tokių gėrybių liaudis tučiuojau įpultų į vergiją.

¹⁰Vėlgi, Atėnuose vergai ir imigrantai^b (*metoikoi*) pasižymi kuo didžiausia sauvale, ir čia nei trenkti jiems negalima, nei vergas pasitrauks tau iš kelio. Kam skirtas šis vietinis paprotys, aš nurodysiu^c. Jeigu būtų priimta, kad laisvasis gali suduoti vergui arba imigrantui, arba atleistiniui, neretai kas nors, palaikęs vergu, trenktų atėniečiui – nes čia liaudis apdaru niekuo ne geresnė negu vergai ir imigrantai, o ir išvaizda nė kiek ne geresnė.

¹¹O jei kas nors stebisi ir dėl to, kad čia vergams leidžiama prabanga, o kai kuriems net ir didingas gyvenimo būdas, tai paaiškėtų, kad ir tai jie daro sąmoningai^d. Juk ten, kur yra laivyno galia, būtina, kad vergai būtų atiduodami vergauti už pinigus, kad surinktume mokesčius nuo to, ką jie uždirbs, o paskui paleistume juos į laisvę. O ten, kur vergai turtingi, jau nebeapsimoka, kad mano vergas tavęs bijotų. Spartoje mano vergas tavęs bijotų – o jeigu tavo vergas manęs bijos, iškils pavojus, kad jis ir savo pinigus atiduos, kad tik neiškiltų pavojus jam pačiam.

¹²Taigi dėl to mes įvedėme lygybę – ir vergų prieš laisvuosius, ir imigrantų prieš piliečius. Kadangi valstybei reikia imigrantų tiek dėl amatų gausybės, tiek laivyno labui, tai todėl pagrįstai suteikėme lygybę ir imigrantams.

tis į teismą dėl žiauraus elgesio su juo (*graphē hybreōs*).

^d Atėnuose egzistavo ne tik privatiems asmenims priklausantys, bet ir valstybės vergai. Pastarieji buvo naudojami patiems įvairiausiems darbams – nuo sunkaus fizinio darbo iki tarybos ar liaudies susirinkimo sekretorių (plg. Arist. *Ath. Pol.* 47, 5) ir policijos funkcijų.

¹³Liaudis išnaikino čia tuos, kurie treniruojuosi sporte ir puoselėja mūzų meną, laikydama tai netinkamu dalyku, nes žino, kad nėra pajėgi šiuos dalykus kultivuoti. Vėlgi, dėl sponsorių pareigų finansuoti choras, sporto varžybas ir trijeras^e jie žino, kad chorą išveda turtingieji, o chore išvedama tai liaudis, ir sporto žaidynes bei trijeras pristato turtingieji, o ir trijerose, ir varžybose dalyvauja tai liaudis. Taigi liaudis laiko save verta imti pinigus ir už dainavimą, ir už bėgimą, ir už šokimą, ir už plaukimą laivuose, idant ji turėtų, o turtingieji taptų skurdesni. Ir teismuose jiems labiau rūpi ne teisingumas, o tai, kas jiems patiems naudinga.

¹⁴Dėl sąjungininkų, tai [atėniečiai] pas juos nuplaukė padorius žmones skundžia kaip įmanydami ir jų nekenčia – žinodami, kad būtina, jog pavaldinys nekęstų savo valdovo. O jei turtingi ir padorūs žmonės miestuose bus stiprūs, Atėnų liaudies valdžia trumpą laiką tetruks – taigi todėl jie padoriems žmonėms ir atima garbę bei teises, atima turta, ištrečia ir nužudo, o nedorelius stiprina. O padorieji Atėnų žmonės gelbsti padorius žmones sąjungininkų miestuose, žinodami, kad jiems patiems yra gerai visuomet gelbėti geriausius žmones [kituose] miestuose.

¹⁵Kas nors galėtų sakyti, kad atėniečiai turės šitą jėgą tik tol, kol sąjungininkai bus pajėgūs įnešti duoklę. Bet liaudies atstovams didesnis gėris atrodo tai, kad kiekvienas iš atėniečių turėtų sąjungininkų pinigus, o šie turėtų tik tiek, kiek užtenka pragyventi, ir darbuotusi, būdami nepajėgūs regzti sąmokslų.

¹⁶Atėniečių liaudis atrodo blogai nutarusi ir dėl to, kad verčia sąjungininkus plaukti laivais į teismus Atėnuose^f. Kiti argumentuoja priešingai, nurodydami, kiek tame atėniečių liaudžiai glūdi gėrybių. Visų pirma, iš teismų užstatų jie kiaurus metus moka sau algą^g. Paskui, sėdėdami namie, laivams nė neišplaukus, jie tvarko sąjungininkų miestus ir liaudies atstovus teismuose gelbsti, o jų priešininkus – pražudo. O jeigu kiekvienas miestas teisingumą vykdytų namie, kartais, neapsikentę atėniečių, pražudytų tuos saviškius, kurie buvo didžiausi atėniečių liaudies draugai.

^e Čia minimos vadinamosios „liturgijos“ (*leitourgia*) – viešosios pareigos turtingiausiems valstybės piliečiams savo lėšomis parūpinti viešąsias gėrybes. Choregija – pareiga savo sąskaita pastatydinti dramos vaidinimus arba parengti lyrinius choras įvairioms šventėms (tragedijos pastatymas kainavo apie 3000, choras ditirambui – iki 5000 drachmų). Gimnasiarchija – pareiga surengti gimnastikos varžybas (tai kainuodavo apie 1200 drachmų). Trierarchija – prievolė pastatydinti karo laivą, trijerą (4000–6000 drachmų).

^f Dėl autoriaus teiginių tikslumo abejojama – Atėnų ir jų sąjungininkų teisminių santykių klausimus aptaria: G. E. M. de Ste Croix, „Notes on Jurisdiction in the Athenian Empire“, in: *The Classical Quarterly (New Series)*, 1961, t. 11, Nr. 1–2, p. 94, 268 ir t. Tukididas pateikia pačių atėniečių požiūrį į jų pagarsėjusį polinkį bylinėtis (1.77.1). Kad ir kaip būtų, kalbama apie stambias ir valstybinės reikšmės bylas – smulkūs klausimai būdavo sprendžiami vietoje.

^g Teismo proceso pradžioje abi besibylinėjančios pusės įnešdavo užstatus – po 3 drachmas, jeigu ieškinio suma būdavo nuo 100 iki 1000

¹⁷Šalia to, kai sąjungininkų teismai vyksta Atėnuose, atėniečių liaudis pelnosi štai iš ko. Juk, visų pirma, išau-ga Peirajuje renkamas šimtinės mokestis miestui^h.

¹⁸Paskui, jei kas nors turi nuomojamą būstą, jam geriau einasi – kaip vėlgi ir tam, kuris turi nuomojamą kinkinį arba vergą. Toliau, sąjungininkų viešnagės metu geriau einasi šaukliamsⁱ. Šalia šitų dalykų, jeigu sąjungininkai neatvyktų į teismą, jie gerbtų tik tuos atėniečius, kurie pas juos nuplaukė: karvedžius, trijerų vadus ir pasiuntinius. Dabar gi kiekvienas iš sąjungininkų priverstas pataikauti atėniečių liaudžiai, nes žino, kad atvykus į Atėnus nepalankaus ar palankaus nuosprendžio reikės sulaukti ne iš ko kito, o iš liaudies, kaip kad įstatymas Atėnuose numato – ir jis verčiamas maldauti teismuose ir, kam nors įėjus, imti jį už rankos^j. Tad šitaip sąjungininkai dar labiau paverčiami atėniečių liaudies vergais.

¹⁹Šalia šitų dalykų, dėl valdų užsienyje ir dėl pareigybių užsienio valdose^k jie patys ir jų palydovai nejučia išmoko irkluoti – juk dažnai plaukiojantis žmogus neišvengiamai sėda prie irklo ir pats, ir jo namiškis, ir išmoksta laivybos dalykų vardus.

²⁰Jie tampa ir gerais vairininkais – tiek dėl plaukiojimo patirties, tiek dėl pratybų. Vieni pratinosi vairuodami paprastus laivus, kiti – prekybinius, tretį po šito jau buvo pastatyti prie trijerų vairo. Daugelis vos įžengę į laivą būva pajėgūs irkluoti, kadangi visą gyvenimą iš anksto tam pratinosi.

II

¹O atėniečių pėstininkija, kuri Atėnuose atrodo esanti silpniausia, taip ir buvo suformuota – jie ir patys save pačius laiko silpnesniais ir menkesniais, negu priešai. O už sąjungininkus, kurie moka duoklę, jie yra galingesni net ir sausumoje, ir mano, kad pėstininkų kariuomenė pakankama, jeigu jie stipresni už sąjungininkus.

²Be to, jiems kažkaip šitaip susiklostė ir likimo dėka. Sausumoje esantys [kitų] valdiniai gali iš mažų miestų susivieniję kovoti visi drauge^l, o jūroje esantys valdiniai,

drachmų, ir po 30 drachmų už ieškinio sumas, viršijančias 1000 drachmų. Pralaimėjusysis bylą užstatą prarasdavo ir sumokėdavo dar antra tiek, kad užstatas būtų kompensuotas laimėtojiui. Iš pradinės įnašų sumos būdavo mokamos algos prisiekusiesiems – Periklis įvedė 1 obolo per dieną užmokestį, kurį Kleonas padidino iki 3 obolų.

^h Minimas 1 procento mokestis, surenkamas nuo įvežamų ir išvežamų prekių vertės (plg. Aristoph. *Vesp.* 658). Karo sukeltų finansinių sunkumų metu jis buvo padidintas iki 2 procentų. Pradžioje rinktas tiesiogiai, vėliau, siekiant greičiau surinkti lėšas karo reikmėms, būdavo perleidžiamas rinkti asmenims, išsipirkusiams licencija.

ⁱ Šaukliai taip pat atlikdavo ir kurjerių bei teismo tarnautojų pareigas: iškviesdavo į posėdį besibylinėjančias šalis, liudytojus ir pan.

^j Kaip kad vaizdžiai aprašo Aristofanas (*Vesp.* 563 sq.).

^k Turimos omenyje vadinamosios kleruchijos – atėniečių kolonijos Atėnams pavaldžioje srityse. Aristotelis teigia, kad tokių pareigūnų būdavę apie 700 (*Ath. Pol.* 24, 3), nors šis skaičius galbūt perdėtas.

^l Šie žodžiai galbūt – bet ne būtinai – yra aluzija į Chalkidikės miestų

salų gyventojai, nepajėgūs savo miestuose susiburti tam pačiam reikalui, nes jiems per vidurį yra jūra, o juos valdantieji yra jūros valdovai (*thalassokratores*). Net jei salų gyventojai ir pajėgtų nepastebėti slapčia susirinkti į daiktą vienoje saloje^m, pražūtų iš bado.

³O iš tų sausumos miestų, kurie yra atėniečių valdomi, didieji valdomi baimės dėka, o visiškai maži – reikmės dėka. Juk nėra nė vieno miesto, kuriam nereikėtų ko nors įsivežti arba eksportuoti. O šito jis negalės, jeigu nepaklus jūros valdovams.

⁴Paskui, jūros valdovai pajėgūs daryti tai, ką žemės valdovai – tik kartkartėmis: nusiaubti galingesnių žemes, kadangi jie gali priplaukę išsilaipinti ten, kur nėra nė vieno priešų arba kur jų yra mažai, o jeigu priešai priartės – sulipus į laivus išplauktiⁿ. Ir taip darantis nukentės mažiau, negu tas, kuris ateina į pagalbą su pėstininkais.

⁵Paskui, tie, kurie valdo jūroje, pajėgūs plaukdami nutolti nuo savo pačių [miesto] koku tik nori plaukimo atstumu, o tiems, kurie valdo žemėje, neįmanoma nutolti nuo savo miesto daugelio dienų kelio, nes žygiuojama lėtai ir, žygiuojant pėsčiomis, neįmanoma turėti maisto ilgam laiko tarpasniui^o. Ir dar, žygiuojantis pėsčiomis turi arba eiti per draugiškus kraštus, arba stoti į mūšį ir nugalėti, o plaukiantysis gali išsilaipinti ten, kur jis stipresnis, o toje žemės vietoje, [kur jis nebūtų stipresnis, neišsilaipinti.] bet praplaukti pro šalį, kol pasieks draugišką kraštą arba silpnesnius už save.

⁶Maža to, tie, kurie galingiausi žemėje, sunkiai nukentčia nuo ligų, kurias derliui siunčia Dzeusas, o tie, kurie jūroje – tenukentčia lengvai. Juk ne visa žemė serga vienu metu – taigi jūros valdovus pasiekia derlius iš sveikos ir klestinčios žemės.

⁷O jei reikia paminėti ir smulkesnius dalykus, [atėniečiai] savo valdžios jūroje dėka įvairiose vietose maišydami su įvairiais žmonėmis pirmiausia atrado puotavimo prabangas – taigi kas tik yra gardaus Sicilijoje arba

Italijoje, arba Kipre, arba Egipte, arba Lidijoje, arba Ponte, arba Peloponese, arba kur nors kitur, visa tai buvo surinkta į vieną vietą viešpatystės jūroje dėka^p.

⁸Toliau, girdėdami kiekvieną šneką, jie išsirinko vieną iš vienos, kita iš kitos. Ir graikai labiau linkę turėti savitą šneką, gyvenimo būdą ir apdarą, o atėniečiai – mišinį iš visų graikų ir barbarų.

⁹O dėl aukų ir šventųjų apeigų, iškilmių ir šventyklų liaudis, žinodama, kad kiekvienas skurdžius nėra pajėgus atnašauti aukas, rengti puotas, statyti šventoves ir tvarkyti gražų bei didelį miestą, aptiko, koku būdu visa tai pasiekti. Taigi miestas iš viešųjų lėšų atnašauja gausybę aukų – tačiau būtent liaudis švenčia puotose ir dalijasi atnašaujamas aukas^q.

¹⁰Kai kurie turtingieji privačiai turi ir sporto sales (*gymnasia*), ir pirtis, ir persirengimo kambarius, tuo tarpu liaudis pati sau privačiai stato gausybę imtynių salių (*palaistras*), persirengimo kambarių ir baseinų – ir jais labiau mėgaujasi minia, negu mažuma ir laimingieji^r.

¹¹[Atėniečiai] taip pat vieninteliai, kurie tarp graikų ir barbarų pajėgūs būti turtingi. Mat jeigu kuris miestas turtingas medienos laivų statybai, kur jis ją parduos, jei nepaklus jūros valdovui? O ką jei kuris miestas turtingas geležies ar vario, ar linų – kur parduos, jei nepaklus jūros valdovui? O iš šitų aš ir gaunu savo laivus: iš vieno medieną, iš kito geležį, iš trečio varį, iš ketvirto linus, iš penkto vašką^s.

¹²Be to, jie neleis vežti kitur, tiems, kurie yra mūsų konkurentai – arba bent jau negalės naudotis jūra. Ir aš, nieko nedarydamas, turiu visus šiuos dalykus iš žemės jūros dėka, o joks kitas miestas neturi dviejų iš šių dalykų. Tame pačiame mieste nebūna ir medienos, ir lino, bet ten, kur daugiausia linų, kraštas būna lygus ir bemiškis. Nei varis ir geležis nebūna iš to paties miesto, nei kiti du ar trys dalykai nebūna viename mieste, bet vienas – viename, kitas – kitame.

sukilimą prieš Atėnus 432 m., kuriam vadovavo Potidaja ir Spartolas.

^m Aristotelis rašo (*Ath. Pol.* 24, 3), kad Peloponeso karo metu atėniečiai laikė jūroje 20 laivų stebėti judėjimą jūroje.

ⁿ Tokių antpuolių pavyzdžiai – Periklio išpuolis prieš Sekioną 453 m. (Thuc. 1.143.3), Tolmido išsilaipinimas Peloponese 455 m. (Thuc. 1.108.5) ar atėniečių nusiaubtas Peloponeso krantas Peloponeso karo metu, pavyzdžiui, 431 m. (Thuc. 2.23.1).

^o Pirmojo tipo ekspedicijos pavyzdys – atėniečių ekspedicija į Siciliją 427 m., antrojo – spartiečių žygis prieš Naupaktą 426 m. Tokį svarstymą paneigė Brasido vadovaujama spartiečių žygis toli į šiaurę, į Trakiją 424 m. – todėl spėtina, kad dabartinis kūrinyje parašytas prieš tai (kaip pastebi Wilhelm Roscher, *Leben, Werk, und Zeitalter des Thukydides*, Göttingen, 1842, p. 529).

^p Šią temą – Atėnus iš visur kur pasiekia prabanga, malonumai ir naudingi dalykai – savo „Laidotuvių kalboje“ plėtoja ir Tucidido Periklis (2.38). Sicilija tuo metu garsėjo kiauliena, sūriu ir žuvimi, Italija – žuvimi, per Kiprą pasiekdavo rytietiškos prekės, Egiptas tiekdavo duoną ir sūdytą žuvį, Lidija – Rytų prekes, vaisius, daržoves, liną, šafraną, Pontas (kuris čia žymi Juodosios jūros pakrantę) parūpindavo duonos, žuvies, migdolų, Peloponesas – vyno, žuvies, triufelių.

^q Aukojimo metu dalis paaukoto gyvulio mėsos būdavo sudeginama, dalis – atiduodama žyniams, dalis – išdalijama dalyviams; aukojimą lydėdavo puota.

^r Palestros – mokyklos, kuriose fiziniai pratimai ir imtynėmis užsiiminėdavo jaunimas, daugiausia paaugliai. Jų Atėnuose buvo gana daug. Gimnasijai – sudėtingesnės, daugiau išlaidų reikalingos ugdymo, sporto ir laisvalaikio įstaigos vyresniems. Išliko trijų gimnasijų vardai: Akademia, Likėjas ir Kinosargas. Sporto metu kūnas buvo tepamas aliejumi, tad šalia sporto salės būdavo įrengiami baseinai ir persirengimo kambariai. Palestros ir gimnasijai tapdavo mėgstamomis sambūrio ir laisvalaikio leidimo vietomis, savotiškais klubais.

^s Statybinė mediena į Atėnus būdavo tiekiamas iš Makedonijos, Pietų Italijos, Kilikijos ir Kipro. Geležis atkeliuodavo iš Mažosios Azijos per Sinopės miestą, taip pat iš Kipro ir Eubojos. Pagrindiniai vario šaltiniai – Kipras ir Chalkidė Eubojos saloje, tačiau varis taip pat būdavo tiekiamas ir iš Peloponeso ir Etrurijos. Linas buvo vežamas iš Kolchidės, Kartaginos, Egipto ir Finikijos. Vaškas – naudojamas laivams hermetizuoti – buvo gausiai gaminamas ir Atikoje, Himeto kalnuose, tačiau nemažai būdavo įvežama iš Juodosios jūros pakrančių.

¹³Dar, be to, per visā sausumā yra arba išlindęs kyšulis, arba sala netoli kranto, arba koks nors sasiauris – taigi jūros valdovai gali ten priplaukę prie kranto niokoti sausumos gyventojus^t.

¹⁴Jiems trūksta tik vieno: jeigu atēniečiai būtū jūros valdovai gyvendami saloje, jie turētū galimybę daryti bloga, jei tik norētū, ir nieko [bloga] nepatirti tol, kol valdytū jūrā – nei jų zemē nebūtū nusiaubta, nei nereikētū pasitikti priešū^u. O dabar dirbantieji zemē ir turtingieji iš atēniečių tarpo stengiasi pamaloninti priešus labiau, o liaudis, puikiai žinodama, kad nieko iš to, kas jiems priklauso, [priešai] nepadegs ir neiškirsdins, gyvena be baimės ir jiems nepataikaudama.

¹⁵Šalia to jie būtū atsikratę ir kitos baimės, jei būtū apsigyvenę saloje: niekada nei miestas negalētū būti mažumos išduotas, nei vartai atidaryti, nei priešai išiveržti. Nes kaipgi tai galētū nutikti gyvenantiems saloje? Vėlgi, jeigu gyventū saloje, tuomet liaudyje nevyktū jokie vidiniai kivirčiai. Juk dabar jeigu viduje susikivirčija, tai todėl, kad deda viltis į priešus, kuriuos tikisi prisikviesti žemės paviršiumi. O jeigu gyventū saloje, galētū nesibaiminti ir dėl šių dalykų.

¹⁶Tad kadangi jau nuo pat pradžių nekliuvo gyventi saloje, dabar jie daro štai ką: turtą saugo salose, kliaudamiesi savo valdžia jūroje, o kai Atikos žemē kirsdinama ir siaubiama, jie žiūri pro pirštus, žinodami, kad jeigu jos gailės, neteks kitų, didesnių gėrybių^v.

¹⁷Be to, oligarchų valdomiems miestams būtina laikytis sąjungų ir priesaikų – jeigu tie nesilaikys sutarčių, pažeidžiančiųjų teisingumą vardus [žinos] iš to, kad sutartį sudarė nedaugelis. O kai sutartį sudaro liaudis, ji gali priskirti kaltę vienam kuriam kalbėjusiam ir pasiūliusiam už tai balsuoti, o kiti gali išsižadėti, sakydami, „Aš nedalyvavau“ ir „Aš tai nepritariu“ tiems susitarimams, kurie liaudies svarstomi visuotiniame susirinkime^w. Ir jeigu [liaudis] nuspręstū kitaip, atrastū dešimtis tūkstančių dingsčių nedaryti to, ko nenori. Ir jeigu dėl to, ką liaudis nutarė, ištiktū kokia nors blogybė, tuomet liaudis kaltintū, kad jai pakenkė prieš ją veikianti žmonių mažuma, o jeigu kas gero – tuomet šito priežastį jie prisiskirtū sau patiems.

¹⁸Vėlgi [atēniečiai] neleidžia, kad iš liaudies būtū šaipomasi komedijose ir apie ją blogai kalbama, idant jie patys neįgytū prastos reputacijos^x, o jeigu kas nors ką nori [pajuokti] privačiai, jie netgi skatina, puikiai žinodami, kad dažniausiai komedijoje pašiepiamas asmuo nebus nei iš liaudies, nei iš daugumos, bet arba turtingas, arba kilmingas, arba galingas. O jeigu komedijoje

pašiepiamas koks vienas kitas skurdžius ar žmogus iš liaudies, netgi jie pašiepiami ne kitaip, kaip dėl kišimosi ne į savo reikalus ir dėl siekimo pakilti virš liaudies – o dėl tokių žmonių pašiepimo komedijose jie irgi nejaučia apmaudo.

¹⁹Taigi aš teigiu, kad Atėnų liaudis žino, kurie piliečiai yra padorūs, o kurie – nedori. O tai žinodami, tuos, kurie jiems patiems patogūs ir naudingi, jie myli, net jei jie būtū nedorėliai, o padoriųjų labiau nekenčia. Mat jie nemano, kad anų [padoriųjų] prigimta dorybė yra jų labui, o veikia jiems į blogį. O kai kurie – visiškai atvirksčiai: iš tiesų būdami liaudies pusėje, prigimtimi nėra liaudies atstovai.

²⁰Pačiai liaudžiai aš atleidžiu demokratiją: kiekvienam dera atleisti už tai, kad [siekia] sėkmės sau pačiam. O kiekvienas, kuris nebūdamas iš liaudies, vėčiau pasirinko gyventi demokratiškai, o ne oligarchiškai valdomame mieste, yra prisirengęs nusikalsti teisingumui ir suprato, kad esant blogu žmogumi, labiau įmanoma tai nuslėpti demokratiškai valdomame mieste – labiau, negu oligarchų valdomame.

III

¹Ir dėl atēniečių santvarkos – jos būdai nepritariu. Tačiau jei kartą jau jie nusprendė būti demokratijos valdomi, jie man atrodo gerai sergstintys demokratiją, naudodamiesi tuo būdu, kaip aš parodžiau.

Matau, kad kai kurie atēniečiams priekaištuoja dar ir dėl to, kad kartais žmogui čia prasėdėjus metus, neįmanoma sutvarkyti reikalų nei su taryba, nei su liaudimi. Ir taip Atėnuose nutinka ne dėl ko kito, kaip dėl to, kad dėl reikalų gausos yra nepajėgūs visų sutvarkę reikalus, išsiųsti namo.

²O ir kaip jie pajėgtū tai padaryti – tie, kuriems pirmausia reikia atšvęsti tiek švenčių, kiek neturi joks iš graikų miestų (o jų metu dar mažiau įmanoma sutvarkyti bet kokius miesto reikalus), o paskiau jie turi spręsti tiek bylų privataus ir viešo kaltinimo tvarka, iširti tiek valdininkų ataskaitų, kiek net visi žmonės nesprendžia, o taryba turi nutarti daugybę reikalų karo klausimu, daug dalykų dėl lėšų surinkimo, daug dėl įstatymų leidybos, daug dėl mieste nuolat atsirančančių reikalų, daug dėl sąjungininkų reikalų, taip pat dėl duoklės priėmimo, pasirūpinimo laivų statyklomis ir šventovėmis? Tad argi nors kiek stebėtina tai, kad esant tokiai gausybei reikalų, jie nepajėgūs sutvarkyti reikalų su visais žmonėmis?

^t Panašią mintį pateikia Tucididas (1.142), ir kai kas šioje pastraipoje įžvelgė užuominą į Pilo įvykius. Tačiau sąsaja anaipol nebūtina.

^u Labai panašiai samprotauja ir Tucidido Periklis (Thuc. 1.143.5).

^v Peloponeso karo pradžioje atēniečiai išties perkėlė turtą į Euboją (Thuc. 2.14.1), ir Atikos žemē buvo siaubiama spartiečių, kuriems atēniečiai nesipriešino (Thuc. 2.23.1).

^w Rankraščio tekstas šioje vietoje sugadintas, tačiau prasmė aiški.

^x Ši pastraipa neturi nieko bendra su išlikusiomis žiniomis apie komedijų uždraudimus 440–437 ar 415 m. (žr. Karl Ital Gelzer, *Die Schrift vom Staate der Athener*, Berlin: Weidmann, 1937, p. 71, 128–132). Reikia pastebėti, kad Liaudis (*Dēmos*) yra vienas iš veikėjų Aristofano komedijoje *Raiteliai*, kuri buvo pastatyta 424 m.

³Kai kurie kalba: „Jeigu kas nueis į tarybą ar į liaudies susirinkimą turėdamas pinigų, susitvarkys reikalus“. Jiems atsakydamas aš su jais sutikčiau, kad Atėnuose daug kas padaroma už pinigus, ir dar daugiau būtų padaroma, jeigu dar daugiau žmonių mokėtų pinigų. Vis dėlto gerai žinau tai, kad visiems atlikti, ką jie prašo, miestas nėra pajėgus, kad ir kiek aukso ir sidabro kas jiems už tai mokėtų.

⁴Reikia priimti nuosprendžius ir dėl to, jeigu kas nors nesuremontuoja laivo arba jeigu kažką pastato ant viešosios nuosavybės. Be to, kasmet dar reikia išspręsti chorų sponserių Dionisijų, Targelijų, Panatėnųjų, Prometėjų ir Hefajstijų šventėms ginčus. Kiekvienais metais paskiriama keturi šimtai trijerų vadų^y, ir tiems iš jų, kurie nori, kasmet reikia spręsti ginčus. Šalia to dar reikia ištirti pareigybes ir išspręsti ginčus dėl jų, taip pat patikrinti našlaičių reikalus ir paskirti kalėjimų sargus.

⁵Taigi šie dalykai [atliekami] kasmet – o laikui bėgant dar reikia priimti sprendimus ir dėl kariuomenės reikalų, ir jeigu koks kitas nelauktas nusikaltimas atsirastų – ar kokie nors žmonės nusidėtų neįprastu įžūliu išpuoliu, ar atliktų šventvagystę. Yra dar didelė daugybė dalykų, kuriuos palieku nuošalyje. Tai, kas svarbiausia, paminėta, išskyrus duoklės kvotų nustatymą – tai dažniausiai vyksta kas penktus metus^z. Nagi, sakyk dabar: nemanai, kad visus šiuos dalykus reikia išspręsti?

⁶Tegu kas nors pasako, ko čia nereikia išspręsti. Vėgi, jei sutiks, kad viską privalu išspręsti, tai būtina tą daryti kiaurus metus, kadangi net ir dabar, kiaurus metus priiminėdami sprendimus nepajėgia sustabdyti nusikaltėlių dėl žmonių gausybės.

⁷Na, bet kas nors pasakys, kad spręsti reikia, bet kad nuosprendžius priimtų mažiau žmonių. Tuomet neišvengiama, jeigu tik nepadarys nedidelio teismų skaičiaus, kad kiekviename teisme bus nedaug žmonių. Taigi prieš nedaugelį prisiekusiųjų bus ir pasiruošti lengva, ir juos papirkti, ir nuosprendžiai bus priimami kur kas mažiau teisingai.

⁸Be to, dar reikia suprasti, kad atėniečiai privalo švęsti šventes, kurių metu negalima bylinėtis teisme. O švenčių jie švenčia dvigubai daugiau negu kiti – tačiau aš skaičiuoju tik tiek, kiek [jų švenčia] mažiausiai

švenčių švenčiantis miestas. Taigi šiems dalykams taip susidėsčius, nesakau, kad reikalai Atėnuose gali klostytis kitaip, negu dabar yra, nebent įmanoma ką nors smulkaus viena atimti, kita pridėti. O daug ką pakeisti neįmanoma, kartu nesumažinant demokratijos.

⁹Mat tam, kad santvarka būtų geresnė, galima išrasti daugybę dalykų. Tačiau nėra lengva pakankamai atrasti tai, kaip geriau ji būtų tvarkoma ir kad ji tebebūtų demokratija, – nebent, kaip ką tik sakiau, ką nors nedidelio pridėdant ar atimant.

¹⁰Man atrodo, jog atėniečiai yra neteisingai nutarę ir dėl to, kad vidaus kovų draskomuose miestuose pasirenka prastesnius. Vis dėlto jie tai daro sąmoningai. Mat jeigu jie pasirinktų geresnius, pasirinktų nebe savo bendraminčius. Juk nė viename mieste tie, kas geriausi, nėra liaudžiai palankūs, tačiau tai, kas blogiausia, kiekviename mieste yra palanku būtent liaudžiai: juk panašūs yra palankūs panašioms. Taigi todėl atėniečiai renkasi tai, kas tinkama jiems patiems.

¹¹Kiekvieną kartą, kai tik [atėniečiai] bandė pasirinkti geriausius, jiems tai neišėjo į naudą, bet per trumpą laiką Bojotijoje liaudis buvo paversta vergais^{aa}. Panašiai ir kai pasirinko geriausius tarp miletiečių, per trumpą laiką atsimetę jie liaudį išskerdė^{bb}. Lygiai taip ir tuomet, kai pasirinko spartiečius vietoj Mesėnijos gyventojų, per trumpą laiką spartiečiai pavergė mesėniečius ir pradėjo karą prieš atėniečius^{cc}.

¹²Kas nors galėtų pamanyti, kad niekam Atėnuose nėra neteisėtai atimama garbė ir teisės. O aš sakau, kad yra tokių, kuriems garbė ir teisės atimamos neteisėtai. Vis dėlto jų yra tik keletas – tačiau reikia ne keletu, kad galėtų pasikėsinti į Atėnų demokratiją.

¹³Kadangi juk yra dar ir taip, kad apie tai nė nesvars to žmonės, kuriems garbė ir teisės buvo atimtos teisėtai, bet tik tie ir tuomet, jeigu neteisėtai. O ir kaip kas nors galėtų manyti, kad yra daugybė žmonių, kuriems neteisėtai atimta garbė ir teisės Atėnuose – ten, kur būtent liaudis užima pareigybes? Dėl neteisingo pareigų vykdymo, dėl neteisingo kalbėjimo bei veikimo – štai dėl ko Atėnuose žmonės tampa be garbės ir teisių. Tai pasvėrus, nederą manyti, kad iš tų, kuriems atimta garbė ir teisės, gali kilti kas nors baisaus Atėnams. ❧

^y Tukidido (2.13.8) ir Aristofano (*Acharn.* 545) įvardytas laivų skaičius leistų tikėtis 300 trierarchų. Išlikę Andokido rankraščiai mini 400 laivų (3.9), tačiau iš Aischino plagiato (2.175) aiškėja, kad pirminiame variante buvo 300.

^z Iš tiesų, mūsų skaičiavimu, kas ketverius. Kaip ir Olimpiados, šis terminas buvo įvardijamas inkliuzyviai, paskutinius duoklės nustatymo

metus laikant pirmaisiais ir t. t.

^{aa} Tikėtina, kad tai įvyko tarp 456 ir 446 m.

^{bb} Galbūt netrukus po 446 m.

^{cc} Aliuzija į atėniečių pagalbą Spartai 460 m. mesėniečių sukilimo metu.

„AŠ MANAU, KAD DIEVAS MUMS BUVO GERAS“

Michaelą Novaką kalbina Kaetana Leontjeva

Esate draugavę su daugybe išskirtinių žmonių: šv. popiežius Jonas Paulius II, prezidentas Ronaldas Reaganas, baronienė Margaret Thatcher. Gal galėtumėte iš pradžių pasidalyti tokių pažinčių ir bendravimo patirtimi?

Man labai pasisekė ir išties buvau palaimintas su šv. Jonu Pauliumi II. Jis žinojo, kad mano šeima yra iš Slovakijos, kuri jam buvo artima; jis buvo kaip ir įsivaikinęs mane. Kai popiežiaus paklausdavo, ar jis turi labai gerų ir artimų draugų, kiek žinau, jis visada minėdavo ir mane. Kai lankydavausi Romoje, jo sekretorė visada pasakydavo, kad paskambinčiau ar parašyčiau iš anksto. Ir jei popiežius būdavo laisvas, jis visada su manimi susitikdavo. Man labai pasisekė, kad galėjau vakarieniauti ar pietauti su juo tuziną kartų. Tai laikau vienu didžiausių palaiminimų savo gyvenime.

Tas pat buvo ir su prezidentu Reaganu. Aš buvau demokratas – iš kitos politinės partijos, tuo metu dirbau žmogaus teisių srityje. Vos tapęs prezidentu, jis paprašė manęs prisidėti šiais klausimais. O kai prezidentas paprašo tavęs padėti, tu tiesiog padedi. Mes keletą kartų susitikome ar pavakarieniavome, ir man išties patiko jam dirbti.

Kai Reaganas tapo prezidentu, pasaulyje buvo keliasdešimt demokratijų. O kai jis pasitraukė, jų buvo jau 130. Toks pokytis – vos per 8 metus! Jis buvo žmogaus teisių čempionas, net konkrečiai Baltijos regione.

MICHAEL NOVAK (g. 1933) – įžymus ir įtakingas JAV katalikų rašytojas, filosofas, politikas, diplomatas. Buvo JAV ambasadorius prie JTO, dėstė Stanfordo ir Harvardo universitetuose. Žinomiausia knyga – *The Spirit of Democratic Capitalism* (1982), iš naujausių išskirtinos: *No One Sees God: The Dark Night of Atheists and Believers* (2008), *Writing From Left to Right: My Journey from Liberal to Conservative* (2013). Lietuvoje Novakas viešėjo 2014 m. lapkritį Lietuvos laisvosios rinkos instituto kvietimu. Čia skelbiamas tekstas kiek trumpinant parengtas pagal interviu, 2015-04-13 transliuotu per Marijos radiją. Tekstą iš anglų kalbos vertė Kaetana Leontjeva.

Apie tai galėčiau papasakoti labai daug istorijų. Jo būta nuostabaus ir labai linksmo žmogaus. Kiekvieną rytą jis klausdavo, ką padarysime šiandien, kad būtų nuversta Berlyno siena. Jis žinojo, kad komunizmas krypto link pralaimėjimo, bet kasdien stengėsi tai pagreitinti.

Panašiai buvo ir su ponia Thatcher: ji mane pakvietė susitikti. Buvo skaičiusi mano knygas ir sakė pasižymėjusi svarbiausias vietas. Aš ja netikėjau, bet po poros mėnesių ji man parodė knygą, kurios kiekviename puslapyje buvo pabrauktos svarbios vietos, prirašyti klausimai ir komentarai. Ir po to mes dar bendravome.

Nesitikėjau, kad patirsiu tokių draugysčių, bet taip nutiko. Manau, tai buvo dalis didelio Dievo plano, ir aš mėgavausi kiekviena galimybe.

Paminėjote, kad buvote demokratas, bet laikui bėgant pasukote iš politinės kairės į politinę dešinę. Gal pasidalytumėte patirtimi ir papasakotumėte, kodėl taip įvyko?

Norėčiau, kad būtų galima tai paaiškinti kaip atskirą įvykį, panašiai kaip Pauliaus kelionę į Damaską, kai jis nukrito nuo arklio ir staiga jį aplankė apreiškimas. Bet man taip neįvyko. Viskas klostėsi palengva. Visų pirma, dalykai, dėl kurių sunkiai dirbau ir kuriais tikėjau, kaip antai kova su skurdu ar dėl pilietinių teisių, nepakrypo ta linkme, kurios tikėjausi.

Ypač tai pasakytina apie kovą su skurdu. Viena vertus, čia būta daug sėkmės istorijų: bet kurioje JAV valstyje senjorai gyvena daug geriau nei anksčiau. Kita vertus, tai labai smarkiai prisidėjo prie skurdžių šeimų griovimo. Pamačiau, kad viena valstybinių pašalpų pasekmių yra ta, kad labai didelė dalis jas gaunančių asmenų gimdo ir vaikus augina ne santuokoje. Katalikai tiki, kad tai peržengia moralės normas, bet net nesvarbu, esi tikintis ar ne, tiesiog socialiai tai labai daug kainuoja. Vaikai iš tokių šeimų patiria labai daug iššūkių ir nepatogumų gyvenime, mokantis, įsidarbinant, stabilume, laimėje. Aš niekada netikėjau, kad valstybinės pašalpos gali turėti tokių pasekmių. Dėl to pradėjau abejoti tomis valdžios sukurtomis programomis, kurias rėmiau.

Viena yra jausti užuojautą ir visai kas kita – padėti pagerinti padėtį tiems, kuriems jauti užuojautą. Ir tuomet pamačiau, kad per daug kalbu apie užuojautos jausmą, ir žymiai mažiau kalbu apie rezultatus, kuriuos tokia politika sukuria. Svarbu yra tai, ar tikrai padedi žmonėms palikti skurdą, ar padedi jiems pagerinti jų gyvenimus, ar priešingai – paverti juos priklausomais, elgdamasis taip, lyg jie būtų mažiau svarbūs.

Kalbant apie užsienio politiką, – manoji Demokratų partija, kadaise buvusi stipri žmogaus teisių klausimais ir gerai atstovavusi demokratijai, judėjo tolyn nuo to. O Respublikonų partija, dažniausiai būdavusi už izoliaciją ir siekusi, kad JAV nesiveltų į tarptautinius konfliktus, tapo labai tarptautiška partija. Abi partijos tarsi apsikeitė vaidmenimis. O man, kilusiam iš Rytų Europos ir žinančiam komunizmo blogybes, norėjosi sustabdyti piktnaudžiavimą žmogaus teisėmis. Norėjau matyti šansą į laisvę, demokratiją ir galimybes rasti savo talentą ir vietą. Tad laipsniškai pastebėjau, kad vis labiau sutinku su Reaganu, o ne su savo partija. Aš ją palikau tik prieš 3 ar 5 metus, bet simpatija krypo į kitą pusę jau daugybę metų.

Minėjote Berlyno sienos griūtį. Dabar lankotės Lietuvoje praėjus 25 metams nuo sienos nugriovimo. Minėjote, kad žinote daugybę istorijų, kaip prezidentas Reaganas vis bandė ją nuversti. Ar galite papasakoti, kaip prisidėjote prie komunizmo griūties šiame regione?

Praėjus 10 dienų po Reagano išrinkimo prezidentu, jis paprašė manęs padėti žmogaus teisių klausimais JTO, Ženevoje. Taigi gavau galimybę padėti suformuoti naują požiūrį į žmogaus teises. Prezidentas man pasakė: „Michaelai, tavo ir mano šeima atvyko į Ameriką ieškodamos laisvės ir kiekvienam žmogui priklausančių teisių. Tad mes privalome imtis visko, kad laisvė ir žmogaus teisės paplistų po visą pasaulį. Tai yra tarsi mūsų skola viso pasaulio žmonėms“.

Jis taip pat paprašė manęs, kad dirbčiau *Laisvosios Europos radijo / Laisvės radijo* stotyje. Viena smulkmenų, kurią padarėme, – mes simboliškai perkėlėme Lietuvą, Latviją ir Estiją iš Rusijos radijo erdvės į Vakarų Europos dalį. Tai buvo mažas žingsnis, bet tai parodė kitokį mūsų požiūrį į Baltijos šalis negu į visą Sovietų imperiją.

Panašių sprendimų buvo priimama kasdien. Pavyzdžiui, įrengėme nemokamą telefono liniją, kuria žmonės galėdavo skambinti į radiją apeidami operatorių. Taip gavome daugybę naujienų. Žinoma, nuolat būdavome atsargūs ir ieškodavome patvirtinančių šaltinių, niekada netikėdavome rimtai tuo, ką kažkas pasakė telefonu, kol negaudavome patvirtinimo. Bet tai buvo nuostabus būdas mus sujungti su žmonėmis už Geležinės uždangos.

Yra sunku paaiškinti tokius mažus dalykus, bet kiekvieną rytą prezidentas Reaganas galvodavo, ką šiandien mes padarysime, kad padėtume gražinti laisvę žmonėms. Tad dabar yra nuostabu nuvažiuoti į Lenkiją ar Čekiją ir palyginti dabartinį vaizdą su tuo, kas buvo prieš 25 metus. Viskas buvo pilka ir nešvaru, autobusai ir langai buvo murzini, o žmonės vaikščiojo nuleistomis galvomis ir nevilkėjo spalvotų drabužių, jie buvo tiesiog labai tamsūs ir nelaimingi. O dabar miestai labai šviesūs, viskas perdažyta, atidarytos naujos parduotuvės,

Michael Novak. https://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Novak

merginos vilki spalvotus ir šviesius drabužius. Miestai visiškai kitokie!

Jeigu prieš 25 ar 50 metų būtumėte manęs paklause, ar siena bus nugriauta, aš būčiau atsakęs: taip, ji bus nugriauta. Bet niekad neįsivaizdavau, kad tai įvyks taip greitai, kad pats tai pamatysiu. Ir jei prieš 25 metus būtumėte manęs paklause, kiek toli į priekį pažengs Rytų ir Vidurio Europos šalys, aš niekad nebūčiau įsivaizdavęs tokio progreso, kad bus tiek daug veiklos ir gyvybės, tiek daug galimybių, tiek daug visur besiskleidžiančių naujų talentų. Puikūs studentai vyksta iš Rytų į Vakarus, ir atvirkščiai. Aš manau, kad Dievas buvo mums geras, kad per tokį trumpą laiką tiek daug sukūrėme.

Jūs parašėte daugiau nei 40 knygų, viena jų – parašyta kartu su dukra Pasakyk man, kodėl: Tėvo atsakymai į dukters klausimus apie Dievą (Katalikų pasaulis, 2004) – išversta į lietuvių kalbą. Ar galėtumėte papasakoti, kaip ji atsirado?

Mes su žmona turime tris vaikus. Jauniausia mūsų dukra yra labai protinga, po universiteto baigimo ji dirbo Baltuosiuose Rūmuose. Viskas prasidėjo, kai Lenkijoje vedžiau trijų savaitių seminarą. Sulaukiau elektroninio laiško nuo jauniausios dukters, kuriame ji rašė, kad

man turi keletą klausimų, kuriuos norėtu aptarti. Dauguma jų turėjo ką nors bendra su Dievu, religija, gyvenimu, santuoka, seksu, skurdu ir pan. Tad aš pradėjau atsakinėti į klausimus, nors tuo metu rašiau kitą knygą. Nusiunčiau jai gal 10 lapų, o ji mane sukritikavo, kad neatsakau į jos klausimus ir ji ne to norėjusi. Tad taip prasidėjo mūsų dialogas. Manau, kad šia knyga aš mėgavausi labiausiai iš visų parašytų. Kalbėtis su savo dukra apie rimtus dalykus yra reta galimybė ir privilegija.

O dabar, nuo šios knygos pasirodymo praėjus 20 metų, mano anūkė parašė man panašų laišką ir pavadino jį „pasakyk man kodėl 2.0“. Aš pradėjau atsakinėti ir jai – pažiūrėsim, kur tai nuves!

Lauksime šio dialogo pabaigos ir tikiuosi, kad tai irgi bus išversta į lietuvių kalbą.

Taip, aš net nežinojau, kad ji išversta į lietuvių kalbą, kol man neparodėte. Net viršelis toks pat, kaip Amerikoje, išskyrus nuotraukos spalvas. Tai mane tikrai sujaukino, aš net paskambinau savo dukrai ir pasakiau, kad tavo knyga yra ir Lietuvoje. Ji buvo labai tuo patenkinta.

Matyti, kad šeima jums yra ištis labai svarbi. Šiuo metu išsivysčiusiose šalyse galima patirti, kaip menksta šeimos reikšmė. Jūs sakėte, kad tam įtakos turėjo kova su skurdu. Ar galėtumėte tai paaiškinti plačiau?

Žinoma, nenoriu sureikšminti kovos su skurdu įtakos šeimų silpnėjimui. Tačiau man teko tyrimo grupėje aiškintis klausimą, kas nepavyko kovoje su skurdu, ir labiausiai nesėkmė buvo justai žiūrint į jaunus žmones, kurie turėjo vaikų, bet nekūrė santuokos. Vėliau paaiškėjo, kad būta reikalavimo skirti paramą moterims, kurios turi vaikų, bet tik tokiu atveju, jei jos neturi su tuoktinio.

Taigi tai buvo paskata susilaukti vaikų ir tuomet apsimesti, kad vyras negyvena kartu, kad jo nėra namuose. Ir už tai tu kas mėnesį gauni „premiją“ iš valdžios. Ta „premija“ galbūt yra didesnė, nei galėtum gauti atlyginimą dirbdama.

Tad nenuostabu, kad nemažai vaikų gimė neturėdami abiejų tėvų, dažniausiai tėčio. O jauniems berniukams turėti tėtį namuose yra labai svarbu – kad išmokytų disciplinos, kaip reprezentuoti save, kaip atlaikyti gyvenimo pakilimus ir nuosmukius.

Tačiau šeimų silpnėjimui turėjo įtakos ir kiti dalykai. Pavyzdžiui, Holivudo filmai pradėjo kurti didvyrius iš žmonių, kurie neturėjo vaikų. Šeima buvo beveik išnykusi iš televizijos kuriam laikui, bet vėliau pradėjo grįžti. Tačiau vis tiek dominuojantis paveikslas buvo laisvas, vienišas gyvenimas, o tai, aš manau, prisidėjo prie naujo idealo kūrimo žmonėms, kurie yra už santuokos ribų. Ir tai buvo labai destruktivu.

Mary Eberstadt neseniai parašė nuostabią knygą *How the West Really Lost God*. Joje demonstruojama, kad pirmiausia Vakarai prarado šeimą. Kaip tu gali tikėti Dievu Tėvu, jeigu šeimoje neturi tėčio? Kad ir kaip būtų, viena didžiausių išsivysčiusių šalių problemų – moralės griuvimas – prasideda nuo šeimos griuvimo.

Teigiate, kad tam tikra politika, skirta skurdui mažinti, ištis nepadėjo, o pakeliui sukūrė dar ir naujų neigiamų pasekmių. Kaip jūs manote, koks vis dėlto yra tinkamas būdas kovoti su skurdu, kai pasaulyje milijonai žmonių gyvena žemiau skurdo ribos?

Šiuo klausimu aš sutinku su šv. popiežiumi Jonu Pauliumi II, kad gerovės valstybės politika davė daugybę gerų vaisių. Tačiau vėliau ji pradėjo kurti naujas žmonių grupes, kurios tapo priklausomos nuo valdžios paramos.

Tokios paramos teikimas yra logiškas, kai ją gauna vyresnio amžiaus ar sergantys žmonės, kurie negali dirbti. Bet tai yra blogas mechanizmas jauniems ar sveikiems žmonėms, kurie dirbti gali. Tokia politika paverčia juos priklausomus nuo valdžios, lyg jie būtų tarnai ar vergai, tai yra jų žmogiškumo griovimas.

Tad būtų daug geriau, jei būtų kuriamos įdarbinimo galimybės ir padedama žmonėms rasti darbą, juos apmokant. Juk darbas yra daug geriau nei labdara, vertinant iš žmogaus moralės ir savivertės perspektyvos. Tai buvo bandoma prezidento Billo Clintono laikais ir davė daug gerų rezultatų. Mes pasiekėme didesnę pažangą per 6 metus, nei per ankstesnius 20 metų. Tad šios programos veikia. Galimybės, darbai, ambicijos pagerinti savo būseną, – visi šie dalykai kelia pasitenkinimą.

Knygoje Business as a Calling jūs kalbate apie verslo dorybes. Tai neįprastas verslo suvokimas, nes daugybei žmonių verslas asocijuojasi su kažkuo negatyviu, su pelnu ir gobšumu. Kokios yra jūsų matomos verslo dorybės, ką galėtumėte pasakyti apie negatyvią verslo pusę, kurią žmonės mato?

Ką tik kalbėjome apie pagalbą skurstantiems ir neturintiems darbo. Ir aš nematau, kaip galima pagelbėti neturintiems darbo, kaip tik ji jiems suteikiant. Jie nepagerins savo gyvenimo, jei bus priklausomi nuo valstybės. Jie taptų kaip galvijai, kaip žvėrys, kurie yra šeriami kitų. Žmonės tampa gyvybingesni, kai yra atsakingi, kai patys ko nors pasiekia ar laimi.

Jei norime turėti daugiau dirbančiųjų, mums reikia daugiau įdarbinančiųjų. Reikia turėti daug daugiau verslininkų, žmonių, kurie žino, kaip aptarnauti kitus žmones, kurie apsižvalgo ir mato naujų galimybių padėti žmonėms, kurti naujus verslus, kurie yra reikalingi. Kepykla kaimynystėje gali stipriai pagerinti gyvenimo kokybę.

Verslo tikslas yra aprūpinti žmones. Savo knyga norėjau pasakyti ne tai, kaip gražiai elgtis vienam su kitu versle, bet labiau apie tris dorybes ar įpročius, kurių turi laikytis, idant verslas būtų sėkmingas. Tos dorybės – kūrybingumas, bendruomeniškumas ir praktinė išmintis. Dėl ko būtent šios?

Pirmoji dorybė – kūrybingumas. Kiekvienas verslas Jungtinėse Valstijose, – ir esu gana tikras, kad Lietuvoje taip pat, – yra sukuriamas aplink naują idėją, naują būdą aptarnauti žmones, naują produktą. Kai man buvo 40 metų, o Reaganas tapo prezidentu, mes neturėjome mobiliųjų telefonų ar asmeninių kompiuterių, – tiek daug dalykų, kurie šiandien įprasti. Buvo sukurtos visiškai naujos industrijos, savo ruožtu sukūrusios milijonus naujų darbo vietų. Šiandien pas mus daugiau žmonių dirba elektronikos sektoriuje, nei anksčiau turėjome dirbančiųjų automobilių sektoriuje, kuris daugelį metų buvo didžiausias sektorius Amerikoje. Šiandien turtą kuria idėjos, nauji atradimai ir išradimai, naujos technologijos.

Matome, kad su kiekvienu didžiuliu verslu aplink sukuriama ištisa grandinė mažų verslų. Antai šiais laikais stambiosios įmonės pačios negamina pietų savo darbuotojams – jos samdo kitas įmones, kurios specializuojasi maitinimo srityje.

Dievas mus sukūrė pagal savo paveikslą, todėl mes visi esame kuriantys, kaip kad Jis sukūrė viską. Ir to išraiška ekonomikos srityje yra verslų kūrimas. Kuo daugiau smulkių verslų sukuriama – tuo geriau.

Antroji dorybė – bendruomeniškumas. Tu negali sukurti gero verslo, jei neturi geros komandos. Vienas žmogus niekada nesukurs verslo, jam reikia daugybės gerų žmonių, kurie būtų atsidavę, mėgautųsi savo darbu ir jame augtų, kurie rastų naujų galimybių, naują laimę savo darbe. Laimę jiems suteikia tai, kad jie išmoksta naujų įgūdžių ir nuolat tampa geresniais žmonėmis. Tokios bendruomenės sukūrimas yra gerų žmonių, kurie yra geri ir versle, tikslas. Jie sukuria verslus, kuriuos jų darbuotojai myli ir yra ištikimi.

Ir trečioji dorybė – praktinė išmintis. Tai sakydamas turiu omenyje žinojimą, kaip atlikti darbus. Svarbu ne tik turėti puikių idėjų, bet ir žinoti, kaip jas išties įgyvendinti. Aš tikiu, kad tie, kurie pirmieji sugalvojo sukurti „Marijos radiją“, supranta, kad turėti idėją yra viena, o išsiaiškinti, kaip gauti įrangą, pasamdyti žmones, sukurti programas ir t. t. – tai didžiulis darbas daugybei žmonių.

Universitete nėra reikalaujama turėti šio įgūdžio. Akademiniame ir intelektualiniame pasaulyje yra lengviau keisti žodžius ant lapo, žaisti su idėjomis. Tai yra smagu. Bet sukurti ką nors, kas išties veikia, ko žmonės išties nori, yra kur kas sudėtingiau, ir tai reikalauja darymo įgūdžio. Jei nori sulaukti sėkmės, tu viską privalai padaryti teisingai. Užmiršk vieną smulkmeną, ir visas

reikalas gali sugriūti. JAV 4 iš 7 verslų bankrutuoja per pirmus trejus metus, sugriūti yra lengva. Pavyzdžiui, pastatai labai gražią parduotuvę, bet blogame rajone, kur nėra pakankamai žmonių, kurie pirks joje.

Taigi trys dorybės arba įgūdžiai: pirmą, kūrybiškumas, antra, bendruomeniškumas – turėčiau pabrėžti, kad tai bendruomenė plačiaja prasme, kuri galėtų apimti visą pasaulį, o ne tik vietinę rinką, juk išties vis daugiau verslų mąsto globaliai, kokias naujas rinkas gali prisiimti, ko žmonės vienur ar kitur nori, ką mes galėtume teikti, – ir trečia, praktinis įgūdis arba, kaip sakytų senoliai, išmintis padaryti teisingą dalyką, teisingu metu, teisingoje vietoje ir padaryti tai taip, jog viskas veiktų.

Jūs kalbate apie kūrybiškumą, kai žmonėms ateina idėja padaryti ką nors iš nieko. Tačiau tuo pat metu mes turime nulinės sumos žaidimo požiūrį. Jo besilaikantieji mano, kad tu gali laimėti tik tokiu atveju, jei kas nors kitas pralaimi. Pelną gali kurti tik išnaudodamas, apipšdamas kitą. Ką jūs manote apie šią pasaulėžiūrą? Ar ji tikrai atspindi pasaulį tokį, koks jis yra?

Manau, ši pasaulėžiūra atspindi pasaulį, koks jis buvo, kai viskas priklausė nuo žemdirbystės. Kol ekonomika buvo agrarinė. Tada atrodė aišku, kad jei visus metus praleisi augindamas pomidorus ar kopūstus, stos prasti metai ir derlius bus mažas, tai tau bus sunku parduoti, ką išauginai. Tu esi priklausomas nuo to, ką perpardavėjai išsirinks ir nusives į turgų parduoti už tave. Jei jie tau mokės mažą kainą ir tada turguje bandys parduoti už kuo aukštesnę kainą, žinoma, tai gali atrodyti nesąžininga, atrodyti, kad yra taip, jog vienas žmogus pasipelno kito sąskaita, o kitas tuo metu praranda.

Bet ekonomikos, pagrįstos kūrimu, esmė yra ta, kad ji sugriauna nulinės sumos žaidimą. Aš tikiu, kad Lietuva šiandien yra turtingesnė negu buvo prieš 20 ar 60 metų, bet tai JAV neskurdina. Dabartinė kūrimo ekonomika yra abiejų šalių laimėjimo situacija. Abi pusės gauna naudą. Jei Japonija praturtėja, praturtėja ir Amerika, Lotynų Amerika ir kitos šalys, su kuriomis Japonija turi mainų. Tad visi dėl to turi naudos.

Tai yra puikus Dievo darbas ir stebuklas, kaip man vakar pasakė kažkas čia Vilniuje, nulinės sumos pavertimas abiejų pusių laimėjimu. Tarkime, ieškau mobiliojo telefono ir renkuosi tarp *iPhone* ir *Samsung*. Tai darydamas aš lyginsiu abiejų produktų technologijas ir vertinsiu, kuris labiau atitinka mano poreikius. Bet jei aš nupirkčiau *Samsung*, dėl to Jungtinės Valstijos netaptų skurdesnės. Aš išgysiu gerą telefoną, kuris man labiau tinka už amerikietišką. Ir tuo pat metu Korėja gaus daugiau pajamų. Jie turi naudos, aš turiu naudos ir abu mes esame laimingi. Aš gausiu pranašesnę

prietaisą, jie gaus papildomų pajamų. Štai ką padaro kūrybiškumas.

Kūrybiškoje visuomenėje tu save lygini su savo turimomis taisyklėmis. Tu išsikeli tikslą kur nors atsidurti, ką nors pasiekti, kai tau sueis 40. Ir jei sėkmingai įveiki tarpinius etapus, eini po truputį link tikslo, tu jautiesi laimingas, kad šį tą pasiekei. Tu savęs nelygini su kitais. Tavo brolis, sesė ar draugai tikriausiai turi kitų tikslų. Ir jei jie praturtėja, viskas yra gerai, tai yra tai, ko jie norėjo. O tu darai tai, kas tau patinka, ir esi linkęs tai daryti už mažiau pinigų. Tai ir yra laimė. Tu žinai, jei save lyginsi su savimi, tu nepavydėsi kitiems žmonėms. Bet jei nepavyksta pasiekti jokios pažangos, tada pradedi lygintis su kitais ir bandai kitus sumenkinti.

Pakalbėkime apie socialinį teisingumą. Dažnai žmonės mano, kad rinkoje nėra vietos natūraliam teisingumui, todėl jie tikisi, kad politikai tai sukurs per įvairias programas ar taisykles, tokias kaip didesni mokesčiai tiems, kurie daugiau uždirba. Ar galėtumėte pasidalyti savo mintimis apie tai?

Mano šeima imigravo į Ameriką iš Rytų Europos ir ji buvo labai nuskurdusi. Nemokėjome anglų kalbos ir neturėjome reikiamų įgūdžių, atvykome iš žemės ūkio šalies, Slovakijos kalnų.

Bet vos po keletos metų Amerikoje mano šeima nebebuvo skurdi. Mano seneliai pastatė mažą mėsinę ir bendrą prekių parduotuvę ir jiems gana gerai sekėsi. Nė vienas iš jų nėjo į universitetą, bet bent vienas jų vaikų studijavo, o jau iš antros kartos mes visiėjome į universitetą ir pasirinkome skirtingas kryptis. Mano vaikai irgi rinkosi skirtingas studijų sritis. Viena dirba ligoninėje Bostone, kitas – draudimo kompanijoje, finansiniais klausimais padeda buvusiems karininkams, o trečia – nepriklausoma rašytoja. Jie visi dirba skirtingus darbus ir turi skirtingus talentus, tačiau jie nejaučia pavydo vienas kitam ir visi yra laimingi bei patenkinti tuo, ką daro.

Taigi šalyse, kurios yra pagrįstos kūrybiškumu, bendruomeniškumu ir praktine išmintimi, vargšų gyvenimo būklė, kaip esu pastebėjęs, yra geresnė. Čia vis atsiveria galimybės, atrandami nauji talentai, tai ir vertinu kaip socialinį teisingumą. Aš manau, kad tai yra daug geriau nei programa, kuri vargšus toliau palieka vargšais, idant valdžia galėtų jiems skirti paramą. Tai yra kvaila. Niekada nebus pakankamai pinigų valstybės biudžete, kad būtų galima pagerinti žmonių gyvenimus. Ir dažniausiai žmonėms, kurie yra priklausomi nuo valstybės paramos, sekasi daug sunkiau nei tiems, kurie dirba.

Savo knygoje jūs daug dėmesio skiriate kapitalizmui. Daugeliui žmonių tai asocijuojasi su globalizacija, kuri vertinama neigiamai. Ar jūs manote, kad globalizacija yra tai, į ką mes turėtume žiūrėti iš aukšto?

Nė neišivaizduoju, kaip galėčiau taip daryti – esu katalikas, o Katalikų Bažnyčia yra pirmoji visuotinė institucija. Jėzus Kristus yra globalizacijos atradėjas. Jis buvo pirmasis, kuris pasakė: „Eikite ir padarykite mano mokiniams visų tautų žmones“. Jis neapsiribojo žydais, romėnais ar graikais. Ne! Jis buvo ir už graikus, ir už romėnus, ir už visus žmones visame pasaulyje. Tik vėliau, kai radosi tarptautiniai įstatymai XV a., globalizacija tapo politika. Dar vėliau iškilio visuotinis žmogaus teisių principas. Ir dar vėliau atsirado ekonominė globalizacija.

Aš manau, kad tai nuostabus reiškinys. Kai šalys jungiasi į globalų tinklą, skurdas mažėja, o galimybių tik daugėja. Dėl to šv. Jonas Paulius II sakė, kad geriausias dalykas, ką mes galime padaryti vargšams pasaulyje, yra suburti juos į kūrybiškumo ratą, naujų galimybių ratą. Žinoma, kūrybiniame procese esama ir destrukcijos, nes senos technologijos pakeičiamos naujomis, kai kas praranda darbus.

Galiu duoti pavyzdį iš laikų, kai dėsciau Ciuricho universitete. Tuo metu jie turėjo didžiulę *Bendix* skalbimo mašinų pramonę. Tai buvo senovinės skalbimo mašinos su įvairiais trūkumais. O tada pasirodė automatinės skalbimo mašinos, kai reikėdavo tik įdėti drabužius ir jie sukdavosi ratu. Dėl to senosios gamyklos Ciuriche užsidarė, žmonės prarado darbus. Žmonės, kuriems jau buvo 50 metų ir kurių vaikai tik pradėjo eiti į universitetą, nebeturėjo pinigų, už ką apmokėti studijas.

Tad kuriančioje visuomenėje neišvengiamai būna neigiamų patirčių. Ekonomika nuolat plečiasi, dėl to yra ciklai, per kuriuos kenti, ir ciklai, per kuriuos tobulėji. Tad nenoriu globalizacijos vaizduoti vien rožine spalva, bet, apėmus viską, žmonių gyvenimai yra geresni ir vis daugiau žmonių gyvena gerai.

Šalys, kurios anksčiau buvo nuskurdusios, atėjo į rinką, kad pasidalytų savo kūrybiškumu. Jos dažnai turi puikių įgūdžių, gali gaminti kokius nors automobilius daug efektyviau nei turtingos šalys. Dėl to skurdžios šalys gauna darbo. Mano gimtoji Slovakija dabar yra trečia pagal dydį automobilių gamintoja pasaulyje. Tai yra puikus dalykas Slovakijai, bet tai gerai ir Vokietijai, Prancūzijai bei JAV, nes ten jos gali gaminti labai gerus automobilius. Ten tiesiog puiki darbo jėga, aukštos kokybės įgūdžiai ir mažesni kaštai nei kitose šalyse. Taigi tai abipusis laimėjimas. ❏

DVI KARO SAMPRATOS

Pastabos civilizacijos ir istorijos rašymo klausimais

Deividas Šlekys

2014 m. įvykiai Ukrainoje sukėlė tokio masto tarptautinę krizę, kad labai rimtai buvo prabilta apie realią karo tarp Rusijos ir Vakarų valstybių¹ kilimo galimybę. Gal Vakarų valstybių sostinėse karo scenarijus ir vertinamas skeptiškiau, tačiau Vilniuje ir kaimyninėse valstybėse nuotaikos ir nuojautos daug neramesnės bei baugesnės. Labai greitai supratome, kokioje vis dėlto trapijoje aplinkoje egzistuoja mūsų šalis ir kaip greitai galima visko netekti. Kartu šių neramių minčių veikiami ir vedami socialiniuose tinklapiuose, įvairiose žiniasklaidos priemonėse pradėjome reikšti nusivylimą, pasipiktinimą lėta, neužtikrinta, minkšta Vakarų valstybių reakcija. Vienur kitur buvo galima išgirsti apie Miuncheno sąmokslą ir nuolaidžiavimo diplomatijos scenarijaus pasikartojimą. Kiti labiau akcentavo Vakarų verslo įtaką politikams ir nenorą nutraukti pelningų ryšių su Maskva².

Visos šios skirtingos ir prieštaringos reakcijos yra atspindžiai kur kas fundamentalesnės dilemos, kurios esmė yra labai paprasta: mes skirtingai suprantame, kas yra karas. Nuo to, kaip mes apsibrėžiame karą, jo prigimtį, priklausys ne tik sprendimai, kaip jis turėtų būti kariaujamas, bet ir politinių sprendimų priėmimo procesas.

Vakaruose karas suprantamas instrumentiškai, o Rytų Europoje jis turi labai aiškia egzistencinę pusę. Pirmu atveju karas matomas kaip įrankis, kurį kontroliuoja, numatytuose rėmuose išlaiko ir riboja poli-

tika. O antru atveju karas gali būti suprantamas kaip tikslas savaime, leidžiantis pasiekti „socialinį ir dvasinį katarsį“³.

Šiuo atveju Lietuva yra labai geras pavyzdys, parodantis, kokių įtampų kyla, kai susikerta šios dvi skirtingos karo sampratos. Viena vertus, dėl mūsų sparčios integracijos į Vakarų politinę sistemą, ypač Europos Sąjungą ir NATO, esame priversti perimti instrumentinį požiūrį į karą. Tačiau tuo pat metu dėl tarpukario laikų siekiančių dominuojančių nacionalinių istorinių naratyvų, sovietinio mentaliteto palikimo ir fizinės Rusijos kaimynystės mūsų krašte labai stipri egzistencinė karo samprata. Tad pabandykime į tai pažvelgti plačiau.

Žvelgiant į sociologines teorijas ir politinę filosofiją, nėra sudėtinga pastebėti, kad karas yra vienas esminių reiškinių ir būklių, įkvėpusių ištisas mąstytojų kartas. Vieniems karas, jo baimė ir griaunamoji galia buvo sociumą struktūruojanti ir organizuojanti jėga. Kitiems, priešingai, karas buvo didžiausia kliūtis pagrindinei varomajai jėgai – prekybai – skleisti ir veikti⁴. Tokios skirtingos pozicijos padarė karą iš esmės ginčytina sąvoka⁵, kai rasti bendrą poziciją ar bent ašį yra sudėtinga.

Mąstytojas, kurį vieni kaltina dėl šios painiavos⁶, o kiti ieško jo tekstuose atsakymų ir sėkmės formulių, yra Carlas von Clausewitzas⁷. Net jeigu būtų abejojančiųjų šio Prūsijos generolo idėjų⁸ gilumu, nuo jų būtina pradėti kiekvienam, kuris nori bent kiek išsamiau susipa-

¹ Tekstas parengtas monografijos *Karinės minties būklė ir raida Lietuvoje po Nepriklausomybės atkūrimo (1990–2012)* pirmo skyriaus pagrindu. Monografijos rašymas buvo finansuotas Lietuvos mokslų tarybos, Podoktorantūros stažuotės Lietuvoje projekto lėšomis.

² Rimvydas Valatka, „V. Putinas Krymą prarijo be šūvio, ir tai tik karo pradžia“, in: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/rimvydas-valatka-v-putinas-kryma-prarijo-be-suvio-ir-tai-tik-karo-pradzia-500-412490>, (2014-03-16); „Tikėtis ko nors „karštesnio“ iš Vakarų neverta“, Gintarą Aleknonį kalbina Rimantas Varnauskas, in: <http://www.alfa.lt/straipsnis/15777674>, (2014-04-19).

³ Hew Strachan, *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 35.

⁴ Siniša Malešević, *The Sociology of War and Violence*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010; Hans Joas, *War in Social Thought: Hobbes to the Present*, Woodstock: Princeton University Press, 2013.

⁵ W. B. Gallie, „Essentially Contested Concepts“, in: *Proceedings of*

the Aristotelian Society, 1955, New Series, t. 56, p. 167–98; David Collier, Fernando D. Hidalgo, Andra O. Maciuceanu, „Essentially Contested Concepts: Debates and Applications“, in: *Journal of Political Ideologies*, 2006, t. 11, Nr. 3, p. 211–246.

⁶ Pvz., Martin Van Creveld, *The Transformation of War*, New York: Free Press, 1991; Mary Kaldor, *New and Old Wars*, Cambridge: Polity, 2006.

⁷ Pvz., Hew Strachan, Andreas Herberg-Rothe (ed.), *Clausewitz in the Twenty-First Century*, Oxford: Oxford University Press, 2009; Antulio J. Echevarria, *Clausewitz and Contemporary War*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

⁸ Čia kalbama apie Carlo von Clausewitzo (1780–1831) fundamentalų veikalą *Vom Kriege*, kurį jau po generolo mirties išleido našlė Marie. Esama ir keisto, veikiausiai tarnybiniam naudojimui skirto lietuviško leidimo: Carl von Clausewitz, *Apie karą*, d. 1–2, vertė Violeta Kulikauskienė, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008–2009.

žinti su šių dienų Vakarų karo mintimis ir politika. Jis siekė apžvelgti ir pabandyti suvokti karą kaip socialinį reiškinį, išsiaiškinti jo vaidmenį žmonijos istorijoje. Tad mėginsime suvokti Clausewitzą kaip socialinės teorijos, o ne siauro karinio traktato kūrėją. Kartu plačiau, atsižvelgdami į socialinę funkciją, traktuosime ir abi mūsų išskirtas karo sampratas. Politikos mokslų terminais tariant, turime klausti, ar karas yra priklausomas, ar nepriklausomas kintamasis, kai kalbame apie politikų ir bendruomenių susikūrimą, tolesnę jų raidą.

Šiuo metu Vakaruose dominuoja požiūris, kad karą kontroliuoja ir tramdo politika. Praktinė tokios pozicijos pasekmė yra labai paprasta: politikai nustato užduotis, o kariuomenė – įgyvendina⁹.

Turbūt ryškiausias to pavyzdys yra vadinamoji Powello doktrina, suformuluota Colino Powello, JAV kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko 1989–1993 m. Šios doktrinos esmę sudaro trys punktai: JAV, prieš pradėdamos bet kokią karinę operaciją, turi aiškiai pasakyti, kokie nacionaliniai interesai yra ginami (t. y. politikai turi aiškiai suformuluoti užduotį kariams);

nurodyto tikslo siekiama pasitelkus reikiamą kiekį pajėgumų ir resursų; iš anksto yra žinoma atsitraukimo strategija¹⁰. Nereikėjo ilgai laukti, kad ši JAV pozicija pradėtų veikti praktiškai: ilgas delsimas įsitraukti į Balkanų konfliktus ir atsisakymas kištis į Ruandos pilietinį karą buvo stipriai to paveikti. Didelė dalis karininkų, o ilgainiui ir politikų pradėjo laikytis šios nuostatos: jeigu negali kontroliuoti karo eigos ir proceso, geriau išvis į jį nesikišti, juolab nepradėti.

Tačiau ne visi sutinka su tokia instrumentine karo, kartu ir Clausewitzo interpretacija. Pasak vieno įtakingiausio šių dienų karo teoretikų Hew Strachano, Clausewitzo knygos vertėjai į anglų kalbą Howardas ir Paretas (abu labai įtakingi karo istorikai) buvo linkę interpretuoti jo politikos sampratą žvelgdami iš savo pačių liberalios, o ne iš Clausewitzo perspektyvos¹¹. Ši pastaba įtikinama. Politikos samprata XX a. antroje pusėje yra visiškai kitokia nei XIX a. pradžioje. Liberalioje visuomenėje karas yra nustumtas į šoną, marginalizuotas, yra sukurta institucinė sistema, leidžianti jį kontroliuoti. Tačiau visiškai kitaip buvo Clausewitzo laikais,

⁹ Peter D. Feaver, „The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control“, in: *Armed Forces & Society*, 1996, t. 23, Nr. 2, p. 149–178.

¹⁰ Colin L. Powell, „U.S. Forces: Challenges Ahead“, in: *Foreign Affairs*, 1992, t. 71, Nr. 5, p. 32–45.

¹¹ Hew Strachan, *The Direction of War*, p. 35.

Rolandas Rimkūnas. Karinės pajėgos perima Dangaus kontrolę. 2011. Popierius, spalvoti tušinukai

kai politika buvo ne tiek tramdantis, kiek revoliucijas ir konfliktus skatinantis veiksnys.

Karas ne tik tarnauja, bet ir kuria vienu metu. Politika jį veikia, tačiau su laiku karo veiksmai pradeda veikti politiką ir ją keisti. Karo ir politikos santykis yra dialogiškas. Karas gali būti egzistencinis ir sukurti politinį solidarumą, jis gali padėti sukurti tautą ir palaikyti jos tapatybę. Kalbant apie patį Clausewitzą, jo tekste galima matyti konfliktą tarp Apšvietos atstovo ir romantiko. XX a. antros pusės karo teoretikai ir istorikai, gyvenę branduolinio konflikto grėsmės šešėlyje ir veikiami liberalių idėjų, norėjo matyti ir matė tik vieną, švietėjišką Clausewitzo pusę, t. y. racionaliai mąstantį teoretiką, kuris manė, kad pritaikius tinkamus politinius sprendimus, karą galima sutramdyti. Tačiau jie ignoravo tai, kad prūsų generolui, mačiusiam, kaip prie Jenos 1806 m. buvo sutriuškinta jo valstybės kariuomenė, o pati valstybė faktiškai nustojo egzistavusi, karas galėjo reikšti ir kiek kitokius dalykus. Juk Clausewitzas buvo vienas tų, kurie, apeliuodami į vokiečių patriotizmą, agitavo burti savanorių būrius ir visais įmanomais (taip pat ir partizaniniais) būdais priešintis

prancūzų okupacijai. Paprastai tariant, karas veikia kaip egzistencinis katalizatorius: „Jis yra terpė, kurioje žmogus gali pakilti virš savo normalios būklės, peržengti savo kasdienį egoizmą ir pirmą kartą pasiekti tokią būklę, kurioje politinis kūnas susipranta turintis savo tapatybę“¹².

Tokia tendencija išvelgti pamatinę karo reikšmę visuomenės raidai yra labai būdinga vokiško mąstymo tradicijai. Pradėta romantikų, perimta Friedricho Hegelio, Leopoldo von Ranke's ir pratęsta Maxo Weberio, Otto Hintzes ir Carlo Schmitt'o ši tradicija pabrėžia ne tik griaujamąjį, bet ir pozityvų karo efektą – ji leidžia identifikuoti Kitą ir taip reflektuoti save¹³.

Būtų netikslu teigti, kad šiais laikais Vakarų valstybėse egzistencinis karo lygmuo yra nežinomas, kad JAV ar Didžioji Britanija ignoruoja savo karinę praeitį ir jos svarbą formuojantis valstybėms ir tautoms. Tačiau šis supratimas mažėja ir nyksta. Anglosaksiškuose kraštuose (ir ne tik juose) tautinį argumentą vis labiau įveikia kosmopolitinis žmogaus teisių argumentas.

Tai galima pailustruoti „naujųjų karų“ pavyzdžiu. Vakarų pasaulį šokiravo tai, kas dėjosi Balkanuose ir

¹² Andreas Herberg-Rothe, *Clausewitz's Puzzle: The Political Theory of War*, Oxford–New York: Oxford University Press, 2007, p. 18.

¹³ Hans Joas, Wolfgang Knöbl, *War in Social Thought: Hobbes to the Present*, Princeton University Press, 2012.

Rolandas Rimkūnas. Karinės pajėgos perima Dangaus kontrolę. 2011. Popierius, spalvoti tušinukai

Afrikoje paskutinį XX a. dešimtmetį. Etniniai valymai, genocidas, masinis moterų prievartavimas, – visa tai netilpo į standartinį Vakarų instrumentinį karo sampratos modelį. Todėl tokie mokslininkai kaip Martinas van Creveldas ar Mary Kaldor argumentavo, kad Šaltojo karo laikų požiūris į karą kaip kontroliuojamą ir ribotą fenomeną tiesiog nepajėgia paaiškinti ir sustabdyti kylančių konfliktų. Jie ir pasiūlė šiuos karus vadinti „naujaisiais“ (*new wars*). Tačiau jeigu pažvelgtume į tai egzistencinės karo sampratos požiūriu, „naujuosiuose karuose“ iš tiesų nelabai ką nauja teatrastume. Karų priešastys Balkanuose buvo senos ir gerai žinomos: religija ir tapatybė. Kariavimo metuose taip pat, deja, nieko nauja. Tačiau pats faktas, kad senus ir žinomus dalykus mokslininkai pradėjo vadinti naujais, daug pasako apie procesus Vakarų visuomenėse ir jų požiūrį į karą¹⁴.

Po Šaltojo karo JAV, vėliau ir kitose Vakarų šalyse vis dažniau ir plačiau imta kalbėti apie revoliuciją karo reikalų srityje, mat dėl naujausių technologijų karai ateityje bus greiti, tikslūs, be netikėtumų ir be aukų (puolančioje pusėje)¹⁵. Šios idėjos tapo pagrindu reformoms, žinomoms „karinės transformacijos“ pavadinimu. Prasadėjusios JAV, jos buvo perimtos ir kitų NATO aljanso šalių, tarp jų ir Lietuvos¹⁶.

Akivaizdi technologijų svarba karyboje mokslininkus skatina kalbėti apie karo atkerėjimą (eliminuojant metafizinius aspektus) ir kario sielos praradimą (žmogaus sujungimą su mašinomis)¹⁷, apie karo virtualizaciją ir smurto estetizaciją¹⁸, apie tai, kad karas virsta sporto reginiu, spektakliu¹⁹, vartotojiškos kultūros elementu²⁰. Čia jau galima būtų išvelgti karo kaip instrumento nuvertinimą, degradaciją iki žaislo.

Visa tai turėdami galvoje, atsigręžkime į savąjį karo suvokimą. Net ir neatlikus empirinių tyrimų, nuojauta kužda, kad eiliniam lietuviui būtų sunku paaiškinti, jog karas esąs pramoga, produktas, kurį naudojame laisvalaikiu. Tik pradėjus galvoti apie lietuvišką karo vaizdinį, galvoje iškart pradeda suktis Maironio eilės.

¹⁴ Steven Pinker, *The Better Angels of Our Nature: A History of Violence and Humanity*, London: Penguin, 2012.

¹⁵ Andrew F. Krepinevich, „Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions“, in: *The National Interest*, 1994, t. 37, Fall, p. 30–42; Eliot A. Cohen, „A Revolution in Warfare“, in: *Foreign Affairs*, 1996, t. 75, Nr. 2, p. 37–54.

¹⁶ Elinor C. Sloan, *Military Transformation and Modern Warfare: A Reference Handbook*, Westport, Co.: Praeger Security International, 2008; Juozas Olekas, „Lietuvos Kariuomenės Transformacija: Quo Vadis?“, pranešimas, skaitytas Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute, 2008-10-08, in: http://www.kam.lt/lt/naujienos_874/kalbos_878/2008_m_kalbos.

¹⁷ Christopher Coker, *Warrior Geeks: How 21st-Century Technology Is Changing the Way We Fight and Think about War*, London: Hurst & Company, 2013.

¹⁸ Michael Ignatieff, *Virtual War: Kosovo and Beyond*, London: Chatto & Windus, 2000.

¹⁹ Colin McInnes, *Spectator Sport War: The West and Contemporary*

Jose labai aiškiai matyti egzistencinė karo samprata. Čia kova yra liūdnas, bet didis dalykas, kuris lemia ne individualų pasitenkinimą, o tautinį išlikimą.

Lietuvos istorija – tai karų istorija, o lietuviai – karių tauta. Perskaičius Adolfo Šapokos redaguotą *Lietuvos istoriją*, iš tiesų susidaro įspūdis, kad pagrindinė lietuvių veikla buvo karyba. Karai su kryžiuočiais, Maskva, Švedija, Saulės, Durbės, Oršos, Klecko, Ūlos, Salaspilio mūšiai įrašyti didžiosiomis raidėmis. O Pilėnų ir Žalgirio vaizdiniai tam tikra prasme yra tapę sudėtine lietuviško geno dalimi²¹. Paklauskime savęs: ar galime išivaizduoti lietuvišką tapatybę be šių dviejų vaizdinių?

Šį karinį Lietuvos istorijos suvokimą lengva pagrįsti. Jeigu kalbame apie Lietuvos istoriją nuo Mindaugo laikų iki Vytauto Didžiojo, tai čia niekas nesiginčys, kad karas buvo dominuojanti veikla, visų procesų variklis. Kol kovos su Vokiečių ordinu Vakaruose ir plėtra Rytuose nesustoja, tol didžioji dalis šalies resursų, energijos yra skiriama kariniams dalykams.

Pripažindami šį faktą, istorikai savo tyrimuose kalba apie „kariaunų politiką“, „karinę monarchiją“²². Tačiau problemų kyla tada, kai šis laikotarpis tampa (išivaizduojamu) aukso amžiumi, kai juo remiantis imamas kurti visuminis šalies istorijos pasakojimas. Tokiu atveju visi Lietuvos istorijos siužetai ir motyvai yra įreminami karo istorijos naratyvo. Ūkio, visuomenės, kultūros istorijos yra antrinės, jos yra užgožtos karinės-politinės istorijos. Kodėl susiklostė tokia situacija? Ir kaip ji veikia mūsų požiūrį į karą?

Pasak Alfredo Bumblauskos, „modernių laikų lietuvių istorinė savimonė formavosi XIX a. romantizmo idėjų pagrindu“ ir jos „klasikinį modelį sukūrė [...] Jonas Basanavičius“²³. Šio modelio centras – pagoniška kuni-gaikščių Lietuva, kuri pasiekia liūdną pabaigą priėmus krikščionybę. Atsižvelgiant į Basanavičiaus epochos specifiką ir prasidėjusį tautinį atgimimą, nelabai stebina antilenkiškas šio pasakojimo dėmuo. Tačiau Basanavičius žengia toliau ir kritikuoja pačios krikščionybės įtvirtinimą Lietuvoje. Tam tikra prasme kryžiuočiai ir

Conflict, Boulder, Co.: Lynne Rienner, 2002.

²⁰ Roger Stahl, *Militainment, Inc.: War, Media, and Popular Culture*, London–New York: Routledge, 2010.

²¹ Darius Baronas, *Pilėnai ir Margiris: Istorija ir legenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010; Dangiras Mačiulis, Rimvydas Petrauskas, Darius Staliūnas, *Kas laimėjo Žalgirio mūšį?: Istorinio paveldo dalybos Vidurio ir Rytų Europoje*, Vilnius: Mintis, 2012.

²² Edvardas Gudavičius, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999, p. 35–83; Darius Baronas, Artūras Dubonis, Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 3: *XIII a. – 1385 m.: Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 430–476.

²³ Alfredas Bumblauskas, „Lietuvos didieji istoriniai pasakojimai ir Vilniaus paveldas“, in: *Naujasis Vilniaus perskaitymas: Didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas: Straipsnių rinktinė*, redakcinė kolegija Alfredas Bumblauskas, Šarūnas Liekis, Grigorijus Potašenko, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 22–23.

lenkai jo tekstuose yra sutapatinami, nes abu nešę į Lietuvą krikščionybę, siekdami ja sugriauti Lietuvą. Vieni tai darė ginklu, kiti – žodžiu.

Ši patriarchalinė lietuviškos istorijos akcentą kiek kitu kampu ir kitokiais argumentais sustiprino Maironis savo Lietuvos istorijos interpretacijoje. Jeigu Basanavičius krašto istoriją aptarė žvelgdamas iš kultūros perspektyvos, tai Maironio apžvalga buvo labiau politinė²⁴. Visi, bent minimaliai susipažinę su Maironio poezija, lengvai nuspėtų, kas yra pagrindiniai jo istorinio pasakojimo veikėjai – tai didieji kunigaikščiai, kai kurie jų ištikimi bendražygiai, ir iš turtingųjų, ir iš prastuomenės sluoksnių. Maironio pasiūlytas istorinio pasakojimo modelis padarė didžiulę įtaką jaunajai prieškario Lietuvos istorikų kartai. Bumblauskas yra teisingai sakęs, kad ši istorijos versija „per Alekną nuėjo iki Adolfo Šapokos ir tapo iki šiandien akademinė Lietuvos istorijos tyrimų programos pagrindu“²⁵.

Maironio Lietuvos istorija – kunigaikščių, taigi elito, valstybininkų istorija. Tačiau kartu tai ir istorija karų bei mūšių, kuriuose gimsta Lietuvos valstybė ir tauta. Šioje istorijoje karas yra tragiška, tačiau garbinga ir prasminga veikla (tai tikrai primena Clausewitzo egzistencinę karo sampratą). Kita vertus, būtų sunku tikėtis kitokios interpretacijos, jeigu atsižvelgtume į to meto historiografijos madas, kurias diktavo vokiečių istorikai²⁶. Žinia, prieškario profesionalių istorikų veiklos negalima traktuoti ir matyti kaip vienmatės bei vienaplanės²⁷, tačiau juk istorinė savimonė priklauso ne vien nuo to, ką parašo istorikai. Pats tragiškai klostęsis mūsų valstybės ir tautos likimas nutraukė daugiamatės historiografijos tradicijos formavimąsi ir mes likome ištigę „karinėje“ istorijoje.

Lietuvos istorija išliko herojiška. Lietuviai arba herojiškai ir finale pergalingai kovėsi (kovos su kryžiuočiais), arba herojiškai pralaimėjo, bet neprarado vilties (unija su Lenkija, padalijimai ir Rusijos imperija). Tokį naratyvą tik dar labiau sustiprino abiejų pasaulinių karų, savanorių ir partizanų kovų, nacių ir sovietų okupacijų patirtys. Laimėjome ar pralaimėjome – visada buvome „geriečiai“. Užtat mums taip sunku priimti Holokaustą kaip tragišką ir tamsią mūsų istorijos dalį²⁸. Tokią istorijos interpretaciją dėl per didelės militarizmo dozės tikrai būtų sunku suderinti su Vakaruose dominuojančiu instrumentiniu požiūriu į karą.

Prieškario historiografijos madų žinojimas juo svarbesnis, nes ši tradicija buvo sugrąžinta ir išpopuliarin-

ta Nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu. Prasidėjus Sąjūdžiui ir pirmais metais po Nepriklausomybės atkūrimo, buvo perleisti pagrindiniai prieškario bei dalis išeivijoje rašytų istorikų darbų. Tarp visų šių knygų išskirtinę vietą užėmė šapokinė *Lietuvos istorija*, kurios poveikį besivaduojančiai tautai, be jokių abejonių, galima jausti dar ir šiandien. Prieš gerus du dešimtmečius susiklostė įdomi situacija. Viena vertus, visais įmanomais būdais ir formomis buvo bandoma atsisakyti bet kokių sąsajų su sovietinio režimo palikimu, ir čia istorinis pasakojimas buvo tarp pirmųjų taikinių. Tačiau tas pasakojimas buvo ne tik apie save, t. y. „lietuvių tautos kovą už tarybų valdžią“, jis apėmė visą Lietuvos istoriją²⁹, ir tas sovietinio mąstymo struktūrų ir vaizdinių atsikratymas nevyko lengvai³⁰. Trumpai apibendrinami sovietinę Lietuvos istorijos sampratą, galime teigti, kad joje buvo intensyviai kultivuojamas pagoniškos LDK siužetas. Šis laikotarpis lengviausiai leido sujungti marksistinių-lenininių istorijos mokymą su tam tikrais nacionaliniais prieskoniais. Tai Lietuva, kuri kovoja su svetimšaliais okupantais, didžiausiais baltų ir slavų tautų priešais, vokiečiais. Tai Lietuva, kuri tuo metu labai išplečia savo valdas slaviškose žemėse, kas sudaro palankias sąlygas pagrįsti lietuviško valstybingumo tautos slavišką kilmę ir kryptį. O tokie istoriniai vaizdiniai kaip Pilėnų gynyba ir Žalgirio mūšis idealiai tiko sovietinės nacionalinės istorijos pasakojimui.

Todėl atgavus nepriklausomybę ir pradėjus skaityti iki tol draustus autorius, vis dar atrandame nemažai sąlyčio taškų su sovietmečio pasakojimais: kovos su kryžiuočiais, Žalgiris, lenkų priespauda. O jie savo ruožtu buvo papildyti išeivijoje plėtotomis idėjomis. Savaiame suprantama, atsiranda ir naujų vaizdinių, kurie pirmiausia yra susiję su rusų, Maskvos priespauda ir engimu. Tačiau tikrai galima teigti, kad į 1990-ųjų Lietuvą buvo gana tiesmukai perkelti požiūriai ir sampratos, dominavusios prieškario Lietuvoje.

Reikia pagirti Lietuvos istorikų bendruomenę, kuri per 25 nepriklausomybės metus tikrai pasiekė išpūdingų rezultatų ir sumažino atotrūkį nuo vakarietiškos historiografijos. Edvardo Gudavičiaus, Alfredo Bumblausko, vėliau iš jų estafetę perėmusių jaunosios kartos atstovų Rimvydo Petrausko, Artūro Dubonio, Aurimo Švedo, Ramunės Šmigelskytės-Stukienės ir kitų darbai kalba patys už save.

Turbūt geriausiai bandymą vaduotis iš šapokiškos istorijos iliustruoja Gudavičiaus teiginiai apie Lietuvos

²⁴ Maironis, *Lietuvos istorija: Su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*, trečią kartą atspausinta ir pataisyta, Petropilis: išleista lietuvių laikraščio pinigais, 1906.

²⁵ Alfredas Bumblauskas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 29.

²⁶ Vokiškos tradicijos svarbą ir įtaką savo publikacijose ir puikioje disertacijoje atskleidžia Aurelijus Gieda, *Istoriografija ir visuomenė: Istorika, istoriko profesijos ir istorinės kultūros aspektai Lietuvo-*

je 1904–1940 m.: Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013; Aurelijus Gieda, „Istorika prieškario Lietuvoje: Tyrimų situacija ir probleminiai klausimai“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, t. 33, p. 131–158.

²⁷ Aurelijus Gieda, *Istoriografija ir visuomenė*, p. 11.

²⁸ *Istorija kaip politinio mąstymo veiksnys: Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, Vilniaus universitetas, 2012, p. 258–349.

valdovus, kuriuos jis ne kartą vadino „šunsnukiais“, „žudikais“, „reketininkais“³¹, peikė „generolišką“ Algirdo politiką³². Kas galėtų labiau kontrastuoti su Maironio „milžinų“ vaizdiniu? Tačiau, autoriaus nuomone, už šį praeities veikėjų „nuleidimą ant žemės“ ir sužmoginimą Gudavičiui turėtume būti labai dėkingi. Praeityje gyvenę valdovai, didikai buvo tokie pat mirtingi, dorybingi ir ydų pilni, kaip ir bet kurie kiti prieš juos gyvenę žmonės, jų laikais ir po jų.

Lietuvos istorijos instituto leidžiama daugiatomė *Lietuvos istorija* yra geriausias kintančios istorijos interpretacijos įrodymas. Esminis dalykas, kuris krinta į akis ir aiškiai kontrastuoja su šapokiška tradicija, yra tai, kad tai yra kompleksinė istorija: čia vis apžvelgiamas tarptautinis kontekstas ir parodoma, kokią vietą, vaidmenį Lietuva vienu ar kitu metu atliko Europos

politiniame gyvenime. Labai daug vietos skiriama ekonominei, socialinei, kultūros istorijai. Tačiau, nepaisant visų šių pokyčių, istorikai susiduria su tomis pat problemomis, kaip ir jų kolegos tarpukariu.

Pirmiausia, valstybinės institucijos, ypač Krašto apsaugos ministerija, yra linkusios palaikyti tradicinę istorinį pasakojimą. Viena yra kariuomenės daliniams suteikti valdovų vardus, tačiau visai kas kita yra finansuoti leidinių apie diskutuotinus Viduramžių mūšius ar sunkiai suvokiamu siūlymu pradėti vadinti LDK valdovus karaliais³³. Labai taikliai pažymėjo Petrauskas, „gal ir galima būtų nereaguoti į tokius renginius, jei ne tendencija, kad istorikų seniai išdiskutuotas klausimas, pastaruoju metu viešojoje erdvėje atkakliai keliamas, mėginant atkurti tariamai menkinamą Lietuvos monarchų garbę“³⁴. Atrodo, bandoma iš naujo pradėti tam

²⁹ Lietuvos sovietinė istoriografija: Teoriniai ir ideologiniai kontekstai, sudarė Alfredas Bumblauskas ir Nerijus Šepetys, (ser. Lietuvos istorijos studijos), Vilnius: Aidai, 1999; Aurimas Švedas, *Matricos nelaisvėje: Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*, Vilnius: Aidai, 2009.

³⁰ Nerija Putinaitė, *Nenutrūkusi styga: Pristatymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007; Justinas Dementavičius, *Valstybės samprata Lietuvoje: Modernios lietuviškos politinės minties ištakos ir raida: Daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.

³¹ Rūta Šermukšnytė, „Audiovizualinės istoriografijos atvejais Lietuvoje: Televizijos laida „Būtovės slėpiniai““, in: *Lietuvos istorijos studijos*,

2007, Nr. 20, p. 93.

³² Edvardas Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 145.

³³ Romas Batūra, *Mėlynųjų vandenų mūšio pergalė, 1362–1363*, Vilnius: Versmės leidykla, 2012; Vladas Liepuonius, „Broliškų tautų kovoje: Mėlynų vandenų mirazas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, Nr. 2, p. 135–136; *Lietuvos karaliai, arba Lietuvos valstybės statusas XIII–XIV a.*, atsakinga redaktorė Auksė Ūsienė, Vilnius: Krašto apsaugos ministerijos bendrųjų reikalų departamento Leidybos skyrius, 2013.

³⁴ Rimvydas Petrauskas, „Laiškas redaktoriui“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2013, Nr. 7, p. 457.

Rolandas Rimkūnas. Karinės pajėgos perima Dangaus kontrolę. 2011. Popierius, spalvoti tušinukai

tikrą Lietuvos istorijos romantizavimą, žaidžiant atitinkamais simboliais.

Dar didesnę rūpestį kelia tai, kad, nepaisant istorikų darbų, atotrūkis tarp jų ir visuomenėje vyraujančio istorinio naratyvo išlieka didelis. 2005 m. vertindamas susiklosčiusią situaciją, Petrauskas teigė, kad, nepaisant didelių pokyčių istoriografijoje, visuomenės istorinė sąmonė nepakito ir toliau asocijavosi su „maža, bet [...] didinga istorija“³⁵. 2013 m. vykusiame trečiajame Lietuvos istorikų suvažiavime Petrauskas konstatavo, kad situacija ne tik nepagerėjo, bet tam tikra prasme net gilėja atskirtis³⁶. Išties, kad ir kiek toli akademinė istorija pažengė nuo tautinės istorijos pasakojimo, visuomenėje senieji pasakojimai vis dar dominuoja. Maža to, prieškarinis istorinis pasakojimas veikia ir mūsų požiūrį į krašto gynybą, kartu – ir į patį karą. Pilėnų mito gyvybingumas parodo, „kad šalies gynybą gyventojai yra linkę suvokti kaip totalinę gynybą, kurioje gynėju tampa kiekvienas jos gyventojas“³⁷. Šalies Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme įtvirtintas visuotinės ir besąlyginės gynybos principas gali būti laikomas šios karinės istorijos interpretacijos projekcija praktinėje politikoje³⁸. O pervertus tokių periodinių leidinių kaip *Karys*, *Kardas* numerių puslapius ar paskaičius leidinius, skirtus pilietiniam pasipriešinimui, tampa aišku, kad tam nemaža dalis visuomenės istoriografijos prasme yra užstrigusi laike³⁹.

Apibendrinant būtina pabrėžti keletą dalykų. Pirma, autorius tikrai nesiūlo atsisakyti karinės Lietuvos istorijos ar ją ignoruoti. Mūsų kraštas turi gražią, įvairiapusę karinę istoriją, kurią verta ir prasminga atsiminti. Esmė ir iššūkiai glūdi klausime: ar šis karinis naratyvas turi įrėminti kitus istorinius pasakojimus? O kaip tik taip ir yra nutikę su Maironio ir Šapokos istorijos pasakojimo tradicija. Tačiau, kaip jau buvo minėta, toks pasakojimas, viena vertus, kuria herojų ir aukų vaizdinį, antra vertus, užgožia kitas žmogaus veiklos sritis (ekonomiką, kultūrą). Kodėl turime kalbėti apie lietuvius tik kaip apie karių tautą? O gal mes buvome ir pirklių, menininkų bei gerų ūkininkų kraštas?

³⁵ Rimvydas Petrauskas, „Istorikas – dabarties istorinės sąmonės eksperimentas?“, in: *Kultūros barai*, 2005, Nr. 11, p. 2.

³⁶ Aurimas Švedas, „Su kokiais iššūkiais susiduria dabartinė lietuvių istoriografija? Trečiojo Lietuvos istorikų suvažiavimo baigiamoji diskusija“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, t. 33, p. 240.

³⁷ Gražina Miniotaitė, „Kariuomenės modelio konstravimas Lietuvos

Tačiau šiuo metu tokie raktiniai žodžiai kaip Žalgiris, Pilėnai, Želigowski, rezistencija yra lengvai identifikuojami platesnėje visuomenėje. Su laiku profesionalūs istorikai, stebėdami naujausias tendencijas Vakarų istoriografijoje, pradeda siūlyti naujas istorines interpretacijas. Tačiau kol kas šios idėjos cirkuliuoja akademinio lygmeniu ir platesnių visuomenės sluoksnių dar nepasiekė. Ilgainiui tai įvyks. Tačiau šio teksto rėmuose būtų galima teigti, kad tuo metu, kai Lietuva integrovosi į vakarietiškas politines institucijas ir vyko idėjų perėmimas, liko dominuoti karinės-heroiškos istorijos naratyvas. O tokia modelyje, kuriame aiškiai atsispindi klasikinė vokiška tradicija, karas yra suprantamas egzistenciškai. Tai per karą mes apibrėžėme, kas yra lietuvių tauta ir Lietuvos valstybė. Maža to, panašiai karo vaidmenį ir svarbą interpretuoja kaimyninės valstybės, tarp jų – ir Rusija. Mes Rusijos veiksmus geriau suprantame ar intuityviai nujaučiame, nes mūsų samprata apie varomąsias istorijos jėgas sutampa.

Todėl turint tokią istorinę savimonę, tikrai sunku priimti idėjas apie karą kaip apie instrumentą, žaidimą ar pramogą. Šiuo požiūriu lietuviška karo samprata fundamentaliai skiriasi nuo tos, kurios elementus perimame per NATO struktūras. Tačiau bent jau vieną svarbią išvadą galima daryti. Lietuvoje vartojamos karinės sąvokos ir idėjos yra sukurtos aplinkoje, kuri visai kitaip interpretuoja karo prigimtį ir jo įtaką visuomenės raidai. Tai nereiškia, kad turime aklaai perimti Vakarų požiūrį į istoriją ir karą. Nors mes dažnai kartojame, kad Vakarų istorinė patirtis yra kitokia nei mūsų, tačiau nepabandome to prasmingai reflektuoti. Vakarų karo samprata yra tokia, kokia yra. Dėl įvykių Ukrainoje ji tikrai nesikeis ir tai turės tiesioginį poveikį konkretiems politiniams sprendimams. Savo ruožtu, mūsų istorijos samprata ir karo vaidmuo joje taip pat niekur nedings, ir klaustina, ar turi dingti. Tačiau žinojimas, kaip galvoja mūsų draugai Vakaruose, bei žinojimas, kaip galvojame mes patys, yra svarbus pirmas žingsnis, siekiant geresnio tarpusavio supratimo, ypač tokių įvykių, kaip Rusijos ir Ukrainos karas, atveju. ❧

politiniame diskurse“, in: *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008, 2009*, p. 202.

³⁸ Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, in: *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 2, p. 2–20.

³⁹ Vytautas Mankevičius, Albertas Daugirdas, *Pilietinis pasipriešinimas*, Vilnius: Mažoji Evelina, 2002.

Ko reikia mokyklai

TOMAS DAUGIRDAS

Dabartiniame pasaulyje švietimui keliami ypač dideli reikalavimai. Lietuvoje dažnai kalbama apie švietimo krizes, prastus mokinių gebėjimus, mokytojų kompetencijų spragas, išreiškiamas nepasitenkinimas nepateisintais lūkesčiais ir panašiai. Tačiau mokyklos misija neturėtų būti vyti ar pranokti sparčiai kintantį technologinį pasaulį, ko iš jos dažniausiai ir reikalaujama. Ji turėtų atverti mokiniams pasaulį, kurį užgožia šiuolaikinė dinamika ir technologijos.

Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentas Robertas Dargis neseniai svarstė klausimą „Ko šiandien turime mokyti vaikus mokyklose?“ Jis paminėjo, kad „Mūsų vaikai, norėdami užsitikrinti solidžias pajamas visam gyvenimui, turi išmokti tai, ko negali padaryti mašinos“. Jau esantys sukurti robotai, kurie net kalbasi su klientais. Tačiau tai, ko robotai dar negali padaryti, yra žmogiškieji įgūdžiai – kūrybiškumas, intuicija, deribiniai įgūdžiai. Tad švietimo sistemoje reikia vaikus mokyti, kaip jiems „reikės išgyventi, ugdant jų verslumą ir kūrybiškumą“. Dargio mintis yra gana įprasta, ir ji nieko nebestebina. „Kūrybiškumas“ jau įrašytas kaip ryškiausias žodis tarp švietimo tikslų. Tačiau Dargio pasisakymas atskleidžia kitą tokio švietimo pusę. Čia kalbama apie švietimą pasauliui, kuriame robotai yra pagrindiniai žmogaus konkurentai. Kalbama apie pasaulį, kuriame žmogus turi išgyventi ir išlikti negailestingos ekonominės konkurencijos sąlygomis. Net jei tai ir lakoniškas pasakymas, jis skatina svarstyti, kokį ateities žmogų mokykla turėtų formuoti?

Kaip mokykla turėtų elgtis dabarti-

nio dinamiško ir į ateitį nusikreipusio pasaulio atžvilgiu? Pasaulis jau šiandien labai specializuotas, nėra aišku, kokių ateityje prireiks žinių. Iš šalies žiūrint, mokyklai išeitys esti dvi. Viena, imti specialių dalykų mokyti jau mokykloje, kiek galima ir kuo anksčiau vaikus specializuoti tam tikram žinojimo laukui, parengti juos būti ateities garvežiais toje disciplinoje. Tačiau iškyla Platono verta dilema: kas tas išminčius valdovas, kuris sugebėtų įžvelgti žmogaus sielą ir nuspėti, kam jis labiausiai tinkamas. O atrankos klaida šiuo atveju reikštų, kad slopinami tikrieji žmogaus gebėjimai ir vystomi atsitiktiniai.

Tačiau esama ir kitos galimybės: suteikti visiems tas pačias bazines žinias, kuo įvairesnes ir įvairiapusiškesnes, drauge paliekant erdvės jų individualiems interesams. Šiuo atveju nereikia kokių pagal potencialius gabumus vaikus galinčių atrinkti išminčių. Tereikia, regis, paprasto dalyko: sutarti, kas yra bazinės žinios ir kokią žinojimo įvairovę jos turėtų apimti. Lietuvoje mokykla balansuoja tarp tų dviejų pasirinkimų, neišlaikydama balanso mėgina daryti abu dalykus vienu metu. Teikia bazines žinias, tačiau kuo daugiau, taip pat ir specialių.

Tėvai ir mokiniai kalba, kad programos yra perkrautos, ir tame veikiausiai esama tiesos. Spaudimą daro ir universitetų atstovai, teigiantys, kad mokiniai į universitetus ateina visai neparengti. Verslo atstovai tarsi ant rina, kad universitetus baigusieji netinka dirbti konkrečioje darbo vietoje. Ir vėlgi universitetų

atstovai pirštu rodo į mokyklas. Jos ir ima suktis kaip pelytės voverių rate. Politikai kalba apie švietimo krizes, verslo atstovai – apie neperspektyvų ir rytojui nepritaikytą švietimą, nemotyvotą jaunimą. Mokiniai atsiduria šių apsišaudymų centre ir įvairiai bando, idant taptų tuo, ko jau šiandien reikia valstybei ir visuomenei.

Visiems tarsi savaime suprantama, kad šiandiena priklauso rytojui, o rytojus yra labai neaiškus ir neapibrėžtas. Vadinasi, būtent mokiniai yra tie, kurie tą rytojų turės kurti. Ir ne bet koki, o geresnį nei dabartis. Jie turi tapti ateities pagrindu, kuris padėtų Lietuvai bėgti greičiau nei kiti pasaulinėse globalizacijos varžybose.

Iššūkiai tuo nesibaigia. Mokykla turėtų dėti pagrindus ir tautos išlikimui. Vadinasi, mokiniai turėtų būti rengiami patriotais, artimai susisiejęsiais su tautos savastimi ir jos istorija. Taip artimai, kad išgyvenant sunkumus ar nelaimes tėvynėje jiems tik kaip viena paskutiniųjų kultūrų mintis apie emigraciją, ką ir kalbėti apie kitos šalies pilietybės įgijimą. Mokykla visais atžvilgiais tampa vaikų ekstremalios mobilizacijos vieta. Čia jie rengiami atremti valstybei, tautai ir jų pačių išlikimui kilsiančius iššūkius. Jų laukiantis gyvenimas pristatomas beveik kaip karo zona, kurioje jie turės suktis

iš visų jėgų, sumaniai ir nestandartiškai.

Pasaulio, apie kurį kalbama, ateitis iš tiesų sunkiai nuspėjama. Nepaisant didelių apsučių, technologijos pastaruju metu progresuoja vis lėčiau, jų pokytis ir pritaikomumas vis siauresnis.

Iki kasdieniškiausių sferų plečiasi ir skverbiasi technologijų panaudojimas. Didelių atradimų per pastaruosius dvidešimt ar trisdešimt metų nebuvo daugiau nei anksčiau. Technologinės inovacijos, remtos ankstesniais atradimais (internetu, genomo ar pan.) vis labiau smulkėja, ir akivaizdžiai palengva užsipildo potenciali jų taikymo sfera. Jau dabar akivaizdus naujų lūžinių atradimų ir idėjų badas, nes per pastaruosius dešimtmečius inovacijų kūrimas pritraukė išradingiausias ir kūrybiškiausias protus.

Mokykloms ir keliamas reikalavimas formuoti moksleivius, kurie būtų inovatyvūs, galėtų sukurti ką nors naujo, būtų kūrybiški. Tai yra puikios savybės, ir jos iš tiesų padeda žmogui gyvenime pasiekti sėkmės ir būti naudingam. Juolab kad, regis, tokiame dinamiskame ir sunkiai nuspėjamame pasaulyje svarbu sugebėti greitai reaguoti į pokyčius, išsilaikyti paviršiuje ir greitai irtis. Tai sudaro iliuziją, kad šiandien pasaulis visai kitoks nei anksčiau ir kad jis iš žmogaus reikalauja visai kito (taip pat – ir mokyklinio) pasirengimo nei prieš dvidešimt metų.

Jei stabtelsime ir kiek iš šalies pažvelgsime į įvykių verpetą, atrasime, kad „pasaulis“, apie kurį čia kalbama ir kuriam turėtų pasirengti mokiniai, yra labai siaura tikrovės dalis. Tai – žmonių kuriamas ir žmogiškai generuojamas pasaulis. Tokį jį „sukūrė“ XIX a. romantikai kartu su Charlesu Darwinu ir Karlu Marxu. Jie tvirtino, kad žmogus užbaigia pasaulio vystymosi grandinę, yra didžiausias jo raidos pasiekimas; o jo kuriamas žmogiškasis pasaulis – gamtiškojo pasaulio tobuliausioji stadija. Taip neigtas pasaulio savarankiškumas žmogaus atžvilgiu ir jo nežmogiškojo sukūrimo faktas.

Šiandienis pasaulis, apie kurį dažniausiai ir kalbama, yra žmogaus sukurtas, nuolat perkuriamas ir kasdien tobulinamą produktą sambrūzdis. Jis išlieka vien todėl, kad į jį sutelkiamos vis naujos geriausios jėgos ir energija. Jo apšukos tokios greitos, kad jas apčiuopia vien intuicija ir vaizduotė,

o ne protas. Tai yra sukurta žmogiškojo pasaulio mašinerija, sudaryta iš verslo ir vadybinių ryšių, pelnų ir pardavimų, generuojanti gerovę ir pinigų, besistengianti iš savęs (ir joje įsuktų žmonių) išspausti viską, ką šie gali duoti, kad mašina nesustotų veikti. Žmonėms (ar visuomenei) ši mašina pristatoma kaip neabejotinas gėris, kuriam negaila pastangų. Jis iš tiesų kuria tam tikrą gerį: statybininkai stato geresnius namus, gydytojai gelbsti daugiau gyvybių, cheminiai ar bioatradimai leidžia pagaminti vis daugiau maisto.

Esama tiesos, kad technologijos sumažino daug žmonijos (ar žmonijos dalies) kančių ir gyvenimą padarė lengvesnį. Tačiau technologijų pasaulis viduje turi vis mažiau natūralių atsinaujinimo išteklių. Jis pasiekęs tokius tempus, kad lenkia pats save, reikalauja vis didesnės žmonių energijos ir juos alina. Marxas ir jo kolegos žadėjo, kad technologijos ir naujovės žmones išvaduos iš alinančio darbo. Tačiau vyksta visiškai priešingai. Technologijos išplėtė žmonių darbo erdves ir naudoja maksimalią jų energiją.

Jokia mokykla tokiam pasauliui parengti negali. Beprasmiška atrodo net pati mintis, kad mokyklos tikslas būtų mokyti vaikus dinamiškam ir kintančiam pasauliui. Mokiniai jau gyvena tokiame pasaulyje. Niekam nereikalinga tokia mokykla, kurioje mokiniams bus formuluojama nyki mintis, kad jie galėsia išlikti ir išgyventi vien bėgdami koja kojoni su pokyčiais nesustojančiame ir nuolat kintančiame pasauliniame herakleitiškame sraute. Tokio mokymosi prasmingumas menkai įtikina, net jei jis bus įvilktas į Lietuvos gelbėjimo iš globalaus liūno ar į kitus patriotizmo marškinus.

Mokyklos misija turėtų būti visai kita. Ji turėtų mokyti dalykų ne pasauliui, o paskatinti pažinti pasaulį. Technologijos ir jų progresas taip apžavėjo visuomenę, kad buvo pamirštos jų ištakos. Ši užmarštis kada nors lems jų destruktiją. Technologijos kilo iš siekio sukurti pasaulyje daugiau gerio bei nesuinteresuoto noro jį pažinti.

Tai paskatino sukurti daug nuostabių dalykų. Šiandien prisimenamas pirmas tikslas pagerinti ir pertvarkyti pasaulį, tačiau į antrą planą nustumiamas pažinimas kaip pats sau tikslas. Apie pasaulio pažinimą kaip vertybę savaiame, kaip proto ieškojimo kelią, vedantį link tiesos, net nekalbama.

„Tiesa“ apie pasaulį apskritai yra dingęs terminas. Tiesa yra supaprastinta iki „žinių“, o jų vertė – nuvertinta. Žmogaus protui nereikia būti žinių talpykla. Tačiau žinių kaupimas veikiausiai niekada ir nebuvo kurios nors praeities mokyklos mokymo tikslas. Pasaulio, kitų žmonių ir savęs pažinimas buvo ir išlieka pagrindinė vertinimo mokymosi ašis. Tačiau tuomet kalbame apie kitokį pasaulį: kuris nėra užgožtas kasdien besikeičiančių technologijų, turi „paslapčių“ ir reikalauja pagarbaus ir dialogiško santykio. Aristotelio idėjos apie pasaulį, net jei kritiškai jas vertintume, dabartiniam mokiniui yra daug vertesnės nei programavimo raktažodžių sprendimas. Aurelijaus Augustino samprotavimai apie nuodėmę jį gali paveikti ir paskatinti keistis ir keisti santykį su kitais daug labiau nei emocinio intelekto ugdymo pratybos. Domėjimasis skruzdės gyvenimu gali suformuoti daug atviresnį ir kūrybiškesnį santykį su aplinka nei vaizduotės vystymo metodikos ar inovatyvių mokymo metodų naudojimas.

Mokyklos misija šiandien yra priminti apie egzistuojantį ir pastovų pasaulį ir sukelti susidomėjimą juo. Tokiu, kuris nepasiduoda žmogaus užgaidoms ir norams, egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus, yra sukurtas ir kinta. Mokykla į jį turėtų nukreipti mokinių dėmesį bei smalsumą. Tuomet galėtume tikėtis, kad po dešimties ar dvidešimties metų Lietuvoje rasis atradėjų ir pranokėjų karta. Net jei tokia ir nesirastų, paprasčiausiai būtų daugiau jautrių ir protingų žmonių, besidominčių aplinka ir žmonių gyvenimu. Jų nesinorės lyginti su robotais, nešaus į galvą jų lavinimą suvesti vien į gebėjimus atrinkti žinias ir informaciją bei juos efektyviai taikyti. ☒

RAŠYTOJŲ SAJUNGOS IR RAŠYTOJO DRAMA LIETUVOS NEPRIKLAUSOMĖJIMO KONTEKSTE

Milda Keturakytė

XX a. pabaigoje įvykęs perėjimas iš sovietinės priklausomybės į nepriklausomos Lietuvos būvį – lūžio metai – tai radikalių ir sudėtingų pokyčių laikotarpis. Pagrindinį pasikeitimą (fikcinė Lietuvos SSR tapo nepriklausoma Lietuvos Respublika) sekė galybė kitų politinės santvarkos, ekonomikos taisyklių, kultūros ir socialinio gyvenimo permainų. Vienas iš tokių pokyčių (į)vyko su rašytojų socialiniu statusu: dėl ypatingos jų padėties sovietinėje sistemoje ir tos padėties dinamikos vėlesniais (lūžio ir pirmaisiais nepriklausomybės) metais rašytojų socialinis statusas yra itin simptomiškas vykusio kismo pavyzdys.

Lietuvos akademinuose horizontuose rašytojų socialinio statuso klausimą analizuojančiuose ar bent užkabinančiuose tekstuose daugiausia dėmesio yra skirta sovietinio laikotarpio reiškiniams tirti. Labai dažnai tokių darbų pamatu tampa sovietmečio veikėjų elgesio modelių apibrėžimas¹. Taip pat yra mėginimų konstatuoti rašytojų situaciją posovietiniais metais². Tačiau studijos, skirtos pereinamuoju laikotarpiu (į)vykusioms rašytojo padėties permainoms, nėra. Lūžio metų istorijos pažinimą ir supratimą sunkina to laiko painus nevienareikšmiškumas, taip pat tai, kad aiškinti(s) ir vertinti dažnai imasi jį pragyvenę, savaip patyrę ir jautriai į alternatyvias tiesas reaguojantys žmonės. Nors pastangų conceptualizuoti Lietuvos lūžio metų chaotišką įvykių ir procesų aiškinimų kratinį daugėja (jų daugiau yra politinės istorijos srityje), tačiau, palyginus su kitų istorijos laikotarpių ištirtumu, tebetrūksta. O besizvalgant po turimą rašytojų problematikos istoriografiją,

iškyla didis paradoksas – žiojėjanti dėmesio ir tyrimų erdmė ties Rašytojų sąjungos organizacijos objektu.

Sovietmečiu Rašytojų sąjunga (RS)³ buvo vienintelė oficialų (o tai reiškia, to meto visuomenėje pripažintą, tikrą) rašytojo vardą suteikdavusi institucija. Rašytojai pagal sovietinės ideologijos taisykles oficialiai už Rašytojų sąjungos ribų neegzistavo. Arčiausiai „rašytojo“ buvo tik bręstantieji kandidatai, kuriems tapimo rašytojais pagrindinė sąlyga – narystė šioje organizacijoje. Sovietmečio pabaigoje RS tebebuvo ideologinis, biurokratinis, sovietinei valdžiai tiesiogiai tarnaujantis aparatas, vadinęsis „kūrybine sąjunga“. Ji atliko kūrybinės ir ideologinės kontrolierės funkciją bei turėjo gausų rašytojo socialinį statusą kuriančių, formuojančių, reguliuojančių priemonių instrumentarijų. Organizacija vykdė griežtą, aiškiais kriterijais paremtą naujų narių atranką, kontroliavo jų kūrybinius polinkius ir kasdienį gyvenimą, o kūrėjo, atitikusio „pavyzdingo“ rašytojo idealą, t. y. tinkamai atlikusio „sielų inžinieriaus“ vaidmenį, laukdavo išskirtiniai apdovanojimai (publikavimas, premijos, pensijos, kūrybinės komandiruotės etc.) ir materialinės gerovės garantijos (būstas, atostogos, gydymas etc.). RS buvo legaliuoju, viešuoju, oficialiuoju lygmeniu pripažinimo siekusių veikėjų aprobavimo erdvė, tad priėmimas į organizaciją ir jos nariui suteiktas „rašytojo“ vardas – *tai* jau buvo socialinis statusas. Atsižvelgiant į šią RS svarbą sovietmečiu ir rašytojų socialinės padėties pokyčius posovietiniais laikais, keista, kad iki šiol vis dar nėra parašytos Rašytojų sąjungos istorijos.

¹ Pvz., Kęstutis Girnius, „Paspriešinimas, prisitaikymas, kolaboravimas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 1996, Nr. 5, p. 268–279; Nerija Putnaitė, *Nenutrūkusi styga: Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007; Vilius Ivanauskas, „Menininkų rateliai ir kitiškai laikysena: nuo Chruščiovo laikų iki Sąjūdžio“, in: *Sąjūdžio ištakų paieška: nepaklusniųjų tinklaveikos galia*, mokslinės redaktorės Jūratė Kavaliauskaitė, Ainė Ramonaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 98–131; Valdemaras Klumbys, *Lietuvos kultūrinio elito elgesio modeliai sovietmečiu: Daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.

² Loreta Jakonytė, *Rašytojo socialumas: Lietuvių rašytojų savivoka XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

³ Šiame straipsnyje bus vartojama sąvoka „Rašytojų sąjunga“ ar jos sutrumpinimas „RS“, neišskiriant, ar tai buvo Lietuvos SSR RS, ar Lietuvos RS (skiriamoji riba – 1989 m. birželio 7 d., kai LSSR RS atsiskyrė nuo SSRS RS ir tapo LRS). Rašytojų sąjungos priklausomybė bus pabrėžiama tik tuo atveju, jei tai bus reikalinga orientuojantis konkrečioje straipsnio vietoje.

Nemažiau nuostabą kelia nepaaiškinamai menkas akademinės bendruomenės dėmesys Lietuvos literatūros ir meno archyve saugomiems Lietuvos TSR ir Lietuvos rašytojų sąjungos veiklos dokumentų lobynams, kuriuos pasitelkus galima užčiuopti ne tik šios organizacijos ir jos narių istorijos dėsningumus, bet ir tuose dėsningumuose išvelgti bendresnius Lietuvos kultūros istorijos bruožus. Šie šaltiniai⁴ ir tapo tyrimo objekto – Lietuvos rašytojų socialinio statuso 1984–1994 m. – analizės pagrindu. Apmąščius skaitytus dokumentus⁵ ir pasitelkus prancūzų sociologo Pierre'o Bourdieu teorijos *habitus* konceptą⁶, rašytojų socialinis statusas tyrime suvoktas kaip Lietuvos rašytojų ir RS sąveikos išdava.

Nuodugni RS veiklos dokumentų analizė rodo esminius šios organizacijos ir jos narių padėties bei vaidmens pokyčius. Tiriamuoju laikotarpiu RS istorija rutuliojosi kita kryptimi nei rašytojo: pastarasis vienu ar kitomis aplinkybėmis siekė *tapti* ir *būti* organizacijos narys, o pačiai organizacijai pamažu iškilo egzistencinė grėsmė – kaip išlaikyti savo vietą šioje žemėje arba, kitaip sakant, kaip *išlikti* ir toliau *būti*. Analizei pasirinktas dešimtmetis RS buvo ypač dinamiškas: keitėsi jos padėtis valstybėje ir visuomenėje, jos funkcinis pobūdis, įtakos apimtis, struktūra, veiklos ir darbo ypatumai, tikslai, interesai ir kiti aspektai, tiesiogiai susiję su organizacijos galia kurti ir administruoti rašytojo socialinį statusą.

Trumpai priminusi dėl istorikų įdirbio daugiau ar mažiau pažįstamas sovietmečio charakteristikas, šiame straipsnyje skaitytoją norėčiau supažindinti su Rašytojų sąjungos ir rašytojo drama, vykusia didžiųjų permainų kontekste Lietuvos lūžiniais ir pirmaisiais nepriklausomybės metais.

NEPRIKLUSOMYBĖ: ATSISKYRIMAS NUO MASKVOS IR PRAEITIES

Lietuvos istorijos lūžio metais, iš sovietinės respublikos Lietuvai tampant nepriklausoma valstybe, o Rašytojų sąjungai iš priklausomybės centrinei SSRS RS pereinant į oficialiai savarankišką būvį, virš RS ir jos

⁴ Lietuvos literatūros ir meno archyvo (toliau – LLMA) fonde Nr. 34 galima rasti: Rašytojų sąjungos valdybos prezidiumo posėdžių, valdybos plenumų, nepriklausomybės laikais – valdybos posėdžių protokolus, visuotinių susirinkimų ir suvažiavimų stenogramas, Naujų narių komisijos svarstymus, rašytojų prašymus kūrybinėms komandiruotėms, kandidatų premijoms svarstymus, susirašinėjimus su Maskva ir kitomis sovietinėmis respublikomis, vėliau – su Vakarų pasaulio valstybėmis ir kitus su darbo tema daugiau ar mažiau susijusius dokumentus.

⁵ RS veiklos dokumentuose neįmanoma prisikasti iki vidinio rašytojo (individo) pasaulio ir sužinoti, ką jis iš tiesų mąstė ir jautė, taip pat negalime tiesiogiai girdėti RS (struktūros) balso, nes ji tokio neturi.

⁶ Bourdieu *habitus* apibūdino pirmiausia kaip teoriją, nurodančią į neišvengiamą individo ir struktūros dialogą. *Habitus* leidžia tirti istorinius procesus, dirbtinai neatiskiriant jų dalyvių vienu nuo kitų, bet ma-

narių galvų pakibo egzistenciškai esminis klausimas – kaip vertintina buvusi rašytojų organizacija, kas ji yra dabar ir kokia ji turėtų būti ateityje.

Žvelgdami į sovietmetį ir retrospektyviai vertindami organizaciją, rašytojai išreiškė aiškia kritiką ideologiniam jos persmelktumui ir vienodumui⁷, per dideliu biurokratizmui, centralizmui ir sistemos įsisenėjimui⁸ etc. Vis labiau stiprėjant Atgimimo nuotaikoms, tapo aišku, kad RS ne tik gali, bet ir privalo keistis – tam, kad ji ir toliau turėtų teisę ir galėtų egzistuoti, tam, kad išsispirstų ar bent esmingai nekliudytų įvairios problemos (pavyzdžiui, „apsivalymo“ nuo sovietinės praeities klausimas), tam, kad joje ir toliau norėtų būti esami nariai bei ateitų nauji. Apmąstymai apie pokyčių reikalingumą ir naują RS koncepciją prasidėjo kartu su Sąjūdžio užgimimu, kai kalbos tapo atviresnės (protokolų skaitymo atveju – ir patikimesnės), praeities kritika griežtesnė, o iki tol nepageidaujami reiškiniai ir asmenys priimti vis svetingiau.

Išsakydami savo svajones apie naująją Rašytojų sąjungą, visi sutartinai skelbė rašytojo ir jo individualumo išlaisvinimą iš ideologinės ir biurokratinės kontrolės gniaužtų: „Rašytojas užsiima individualia veikla, ir priklausymas RS yra formalus dalykas“ (Eugenijus Ignatavičius)⁹. RS, jos narių įsivaizdavimu, turėjo tapti neideologine, nepolitine, įvairias asmenybes vienijančia ir jų kūrybos bei gyvenimo būdo nereguliuojančia organizacija – sovietinės rašytojų organizacijos priešingybe. Rašytojai choru kartojo laisvės mantrą: nevaržomas interesų pliuralizmas, žodžio laisvė, įsitikinimų laisvė, politinių, visuomeninių, estetinių pažiūrų įvairovė¹⁰. Neeiliniame 1989 m. RS suvažiavime buvo pareikšta:

Mūsų sąjunga atgimsta ne reglamentuoti kiekvieno mūsų darbą, gyvenimą, bet tarnauti mums patiems, įvairiai rašantiems, įvairiai galvojantiems. Mes – tai įvairių įsitikinimų Lietuvos rašytojai, dvasiškai laisvi, nepriklausomi, laisvamaniai ir tikintys, gyvenantys Tėvynėje ir toli nuo jos, bet ne vienalytė masė, apkirpta budraus sodininko žirkklėmis kaip gyvatvorė, visų mūsų įsitikinimai, pažiūros, nuomonės, netgi

tant juos kaip tam tikrą sistemą, net ir tais atvejais, kai tradicija verstu kalbėti apie subjekto ir objekto perskyras. Ši teorinė galimybė išlaikyti interpretaciniame lauke tiek rašytoją, tiek organizaciją, kuriai jis priklauso – RS, yra labai pravarti, siekiant suvokti jų sąveikos patirties istoriją, iš esmės sutampančią su rašytojo socialiniu statusu, permainingu istorijos laikotarpiu.

⁷ IX neeilinio suvažiavimo stenograma, 1989-06-07, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 1025, l. 9.

⁸ Lietuvos TSR rašytojų sąjungos valdybos plenumo protokolai, 1989-05-16, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 1022, l. 12–13.

⁹ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos prezidiumo posėdžio protokolai Nr. 8, 1990-09-04, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 1040, l. 109.

¹⁰ IX neeilinio suvažiavimo stenograma, l. 9.

keistenybės turi vienodas teises ir prerogatyvas. (Raimondas Kašauskas)¹¹

Taigi lūžio metais RS norėjo ir buvo pasiruošusi keistis, tačiau klausimas *kaip* nebuvo taip paprastai atsakomas. Ši nežinia užkūrė ilgalaikes ir intensyvias, realias ir fantastines išeitimi besirūpinančiųjų diskusijas.

Bendrasis RS narių nuotaikų vardiklis, susiformavęs iš pirmųjų nedrašių didesnio savarankiškumo siekių, buvo pro-separatistinis. Tačiau jau pirmųjų Sąjūdžio laikų diskusijų metu tarp valdybos narių pradėjo skirtis dvi pagrindinės nuomonių stovyklos: vieni palaikė kuo skubesnės visa apimančios Lietuvos rašytojų sąjungos nepriklausomybės nuo Sovietų Sąjungos centrinio štabo idėją, tuo tarpu kiti laikėsi nuosaikesnės pozicijos – neskubėti, palaukti, išsiaiškinti situaciją, rasti geriausią būdą ir laiką, numatyti padarinius, įsitikinti svarstomų sprendimų teisingumu ir tik tuomet veikti.

Tokia netvirta, nerimastinga būseną didelių pokyčių ir nežinomybės atmosferoje natūraliai vyravo visur: „Sustojo visuomenė tarpdury – tarp senos tvarkos ir nežinomybės. Dairosi atgal. Bijo eiti toliau“¹². Tačiau rašytojų atveju ji turėjo ir papildomą atspalvį – baimę prarasti sovietmečiu turėtą aukštą ir patogų socialinį statusą. Valentinas Sventickas RS, aktyviai palaikiusios valstybės laisvės idėjas, neskubėjimą išspręsti savo pačios (ne)priklausomybės klausimo, aiškino tuo, kad rašytojai visą „galybę jėgų ir laiko atidavė opiausių bendrų pilietinių klausimų svarstymui ir pirmieviškoms iniciatyvoms, tad savo cecho pertvarkos reikalus retai begalėjo gvildinti“¹³. O šį paaiškinimą tęsė žodžiais:

Antra aplinkybė – sąjungos sekretoriatas buvo skatinamas eiti į savarankiškumą tuomet, kai bus pasiruošta atsakyti, koku būdu Lietuvos rašytojų sąjungos fondas, lig šiol neblogai finansuotas Maskvos, užtikrins rašytojams kūrybos ir buities sąlygas. Atsakymai ir išipareigojimai šiandien jau yra, sąjungos darbuotojai yra parengę materialinės savitvarkos apytikrų modelį, atlikę nemažą žvalgybinių žygių ir pasiryžę eiti pabandytais keliais iki galo. (Valentinas Sventickas)¹⁴

Lūžio metais tokia atsargi ir neryžtinga pozicija, žinoma, buvo susijusi su didėjančios grėsmės organizacijos egzistencijai ir kiekvieno rašytojo pragyvenimui jutimu.

¹¹ *Ibid.*, l. 17.

¹² Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai, 1978–2004*, parengė Janina Žekaitė, Jūratė Sprindytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 198.

¹³ IX neeilinio suvažiavimo stenograma, l. 32.

¹⁴ *Ibid.*, l. 32–33.

¹⁵ Lietuvos TSR rašytojų sąjungos valdybos plenumo protokolas, 1989-05-16, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 1022, l. 17–18.

¹⁶ *Ibid.*, l. 9.

Nors ir kaip įgirusi ir nepageidautina buvo SSRS RS visa apimanti kontrolė, fasadinis ideologinių siužetų vaidinimas ir kiti su menininko prigimtimi nederantys dalykai, tuo pat metu suvokta, kad ekonominės bamba-gyslės, siejančios su Maskva, nukirpimas reikštų materialinio gyvenimo krachą. Žodžio meistrams priklausė kuo vaizdingiau nupasakoti situacijos baisumą: „Nu-traukti ryšius su TSRS Litfondu, tai uždegti pačiam namus ir negalvoti kaip išsigelbėti. [...] Galvoti apie finansus – tai gal nusileisti iš aukštybių, bet gyventi reikia“ (Algimantas Zurba)¹⁵. Ne mažiau vaizdingais ir svariais argumentais buvo apsiginklavusi ir kita (galbūt deklaratyvi, galbūt nuoširdi) diskusijos pusė: „Jau aišku – sunkiau. Juk elgetai atsisakius misti iš šventoriuje suaukotų trupinių, nėra lengviau pačiam arti ir sėti. Bet garbingiau“ (Vytautas Martinkus)¹⁶.

Rašytojų bendruomenėje atsirado ryškus dvilypumas. Viena vertus, buvo pabrėžiama rašytojo moralumo, pavyzdingumo svarba, ypač turint omenyje Sąjūdžio vertybines nuostatas, nuotaikas ir dar aktyvesnį už so-

Alfonsas Maldonis tarp kolegų Rašytojų sąjungoje. Apie 1981.
<http://www.saltiniai.info/index/details/1303>

vietiškai aktyvų rašytojo visuomeninį „tautos vedlio“ vaidmenį: „Mes formuojam visuomenės klimata ir nereikia delsti“ (Saulius Šaltenis)¹⁷. Kita vertus, šalia šios rašytojo idealo sampratos koegzistavo ir labai žemiškas, pragmatinių siekių lygmuo: „Bepiga tiems, kur viską turi, o daug dar kam reikia butų“ (Zurba)¹⁸.

Po LRS nepriklausomybės nuo SSRS RS paskelbimo diskusijos, ar reikia atsiskirti radikalai tuoj pat, ar palaipsniui, tęsėsi įvairiais pavidalais ir toliau. Galima matyti, kad iš šių nuomonių stovyklų tiesiogiai išaugo dvi pagrindinės naujosios RS sampratos: utopinė ir tikrovinė.

INERTIŠKA ATEITIES UTOPIJA

1988–1990 m., vykstant istoriniams lūžiams, tarp rašytojų vyravo pirmoji – utopinė – naujosios organizacijos, jos pobūdžio, funkcijų, tvarkos ir veiklos samprata. Tai buvo fantazijos apie savotišką RS mikšą, kurio formulė – sovietmečio gėrybių ragas minus ideologinė kontrolė. Žinoma, tuo metu ši perspektyva nebuvo suvokiama kaip nereali. Tai buvo desperatiška rašytojų (ypač užimančių valdybos postus) pastanga išsaugoti tai, ko jie iš įpratimo jautėsi esantys verti ir ką jie jautėsi teisėtai užsitarnavę – gyvenimo sąlygas, leidžiančias rašytojui, neužspaustam buitinio gyvenimo prozos, kurti literatūrą.

Kai kurie pasisakymai buvo santūrūs, pavyzdžiui, kad RS turėtų būti laisva, savarankiška, užtikrinanti kiekvienam savo nariui kūrybinę laisvę ir garantuojanti nariams tam tikrą materialinį pagrindą (Algimantas Baltakis)¹⁹, arba kad socialines sąlygas reikia gerinti, o ne bloginti, ir todėl tolimesnės SSRS Litfondo paramos nereikia atsisakyti (Alfonas Bieliauskas)²⁰. Tačiau šios utopinės rašytojų organizacijos vaizdinį išplėtojo Danielius Mušinskas. Jo svajonėse naujoji Lietuvos rašytojų sąjunga turėjo būti dar rūpestingesnė nei Maskva („Jeigu jau Maskva buvo taip dosni, tai kodėl iki šiol nepastatė visiems butų“²¹). Nepriklausomybę nuo Maskvos ir naujos RS kūrimą rašytojas komentuoja taip:

Tačiau dabar, manau, tam ir skelbiame savarankiškumą, kad Sąjunga ir mūsų lietuviškas literatūros fondas užtikrintų kiekvienam rašytojui visų pirma normalias kūrybos sąlygas: turėti atskirą kambarį, kur galėtum pasistatyti rašomąjį stalą! [...] Negi va-

žiuosi į Maskvą piketuoti su lozungu: kiekvienam rašytojui atskirą darbo kambarį! O čia, Vilniuj, galėsime tai padaryti. (Danielius Mušinskas)²²

Mušinskas, ragindamas nustoti laukti malonių iš dangaus, kuris iki tol vadinosi Maskva²³, pasisakymo pabaigoje išsakė savo ir daugelio kitų utopistų svają:

Mums reikalinga tokia Sąjunga ir toks Litfondas, kuris priėmus naują narį į Sąjungą, apsilankytų jo namuose, pažiūrėtų kaip gyvena ir pasakytų: iki šiol buvai kūrybos ir gyvenimo kankinys, dabar bebūsi tik kūrybos kankinys. (Mušinskas)²⁴

Po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo šis RS, sprendžiančios visas gyvenimiškas problemas, idealistinis vaizdinys bliuško ir nyko. Santykiai su naująja valstybės valdžia nebuvo tokie, kokių tikėtasi ir kokie iš įpratimo buvo tapę norma. Nors, viena vertus, kontroliavimo prasme buvo atsisakoma sąsajų su valdžia, tačiau tuo pat metu valstybė buvo suprantama kaip pagrindinė kultūros ir meno mecenatė. Lūkesčiai neišsipildė – teko susiveržti diržus, turėtą materialinio gyvenimo gerovę tik nostalgikiškai prisiminti, nuolat jos kaulyti. Griuvo įtikėtas pasaulis ir utopinės organizacijos, utopinio rašytojiško gyvenimo ir utopinio ateities vaizdinio viltys, o nusivylę jos šalininkai tapo etatiniais RS ašarotojais.

Sovietinio gyvenimo gerovės ypatumai ir išskirtinumo aura Lietuvos rašytojams buvo tiek įprasti ir įaugę į mąstyseną, kad po Lietuvos ir RS nepriklausomybių paskelbimo prasidėjusioje naujoje ir esmingai kitokioje epochoje šios mintijimo struktūros vis vien retkarčiais apsireikšdavo netikėčiausiais būdais ir aplinkybėmis. Iš pirmo žvilgsnio tokie atvejai atrodo sunkiai suprantami ir paaiškinami, ypač turint omenyje šimtus RS veiklos protokolų puslapių, pripildytų stiprių ir svarių naujos tikrovės, naujos organizacijos bei naujo rašytojo idėjinių ap(s)ibrėžimų ir pasiryžimų.

Tokių, regis, absoliučiai *čia ir dabar* aplinkybėms neadekvačių rašytojų ir RS sąveikos atvejų galimybę padeda suprasti Bourdieu teorinės *habitus* prieigos. Sociologas sąvokos *habitus* sampratą apibendrina kaip tikrovės supratimo, mąstymo ir elgsenos schemą, kurioje pasireiškia anksčiau įgyta socialinė patirtis²⁵. Svarbi šio teorinio konstrukto ypatybė – automatizmo įžvalga. Ji yra pravarti, bandant suprasti kai kurių Lietu-

¹⁷ Lietuvos TSR rašytojų sąjungos valdybos prezidiumo protokolas Nr. 9, 1988-10-31, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 1000, l. 97.

¹⁸ Visuotinio susirinkimo stenograma, 1989-06-07, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 1021, l. 29.

¹⁹ IX neeilinio suvažiavimo stenograma, l. 29.

²⁰ Lietuvos TSR rašytojų sąjungos valdybos plenumo protokolas, 1989-05-16, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 1022, l. 20.

²¹ Visuotinio susirinkimo stenograma, 1989-06-07, l. 29.

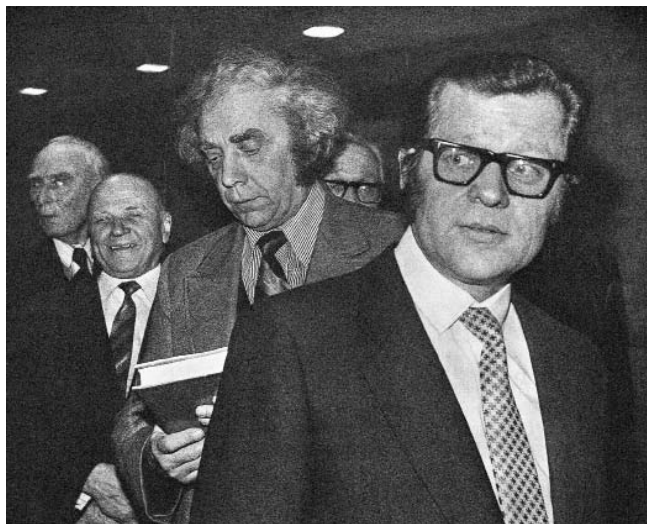
²² IX neeilinio suvažiavimo stenograma, l. 39.

²³ *Ibid.*, l. 40.

²⁴ *Ibid.*, l. 39.

²⁵ Pierre Bourdieu, „Structuralism and Theory of Sociological Knowledge“, in: *Social Research*, 1968, t. 35, Nr. 4, p. 685.

vos rašytojų ir RS sąveikų pasikartojimą, kuri galima pavadinti socialinių praktikų, susijusių su tam tikru socialiniu statusu, inercija. Tokia teorinė mintis suteikia svarų paaiškinimą, kodėl žmogus (ar socialinė struktūra) naujoje situacijoje elgiasi beveik taip pat kaip anksčiau ir pagal jam būdingas taisykles, tuo pat metu neapmąstydamas situacijos sąmoningai²⁶. Kai kurias Lietuvos rašytojų ir RS sąveikos situacijas, panašiu,

Rašytojai (iš dešinės į kairę) Vytautas Bubnys, Vacys Reimeris, Juozas Baltušis Rašytojų sąjungos suvažiavime Vilniuje 1981 m. Algimanto Kunčiaus nuotr.

įmanoma paaiškinti tik pasirėmus šiomis *habitus* automatizmo ir socialinių praktikų inercijos sampratomis.

Vienas iš tokių atvejų – 1990 m. ekonominio sunkmečio kontekste išlindęs sovietinis neišvengiamo rašytojo dalyvavimo valdžios galios žaidimuose ir tam tikro atlygio už tai gavimo įprotis. Tokios inertiškos mąstymo logikos vedami rašytojai, prisiminę savo aktyvų dalyvavimą ir indėlį Sąjūdžio veikloje bei naujų valdžios žmonių iškėlime, kaltino vyriausybę išdavikišku abejingumu: „Dabartinė vyriausybė į kultūrą, literatūrą visai nekreipia dėmesio. [...] vyriausybė privalo atsigręžti į kultūrą, literatūrą, nes juk literatai ir iškėlė juos į valdžią“ (Zurba)²⁷. Naujoji valdžia, kai kurių rašytojų supratimu, turėjo už šią paslaugą atsilyginti ir duoti jiems taip trūkstantį pinigų. Kūrėjų sąmonėje, net ir nuolatos smerkiant sovietmečio negeroves ir vargus, rašytojas dar sunkiai buvo įsivaizduojamas atsietai nuo tiesioginio dalyvavimo valdžios diskurse.

²⁶ David L. Swartz, „The Sociology of Habit: The Perspective of Pierre Bourdieu“, in: *Supplement*, 2002, t. 22, Winter, p. 68.

²⁷ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos prezidiumo posėdžio protokolas Nr. 8, 1990-09-04, l. 109.

²⁸ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos posėdžio protokolas Nr. 7, 1991-02-28, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 2, l. 73.

²⁹ Raštas Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai, 1991-02-14,

Finansinės gerovės išsaugojimas buvo tapęs beveik refleksu. Kartais rašytojai, vedami sovietinių lengvatų ir privilegijų įpročio, veikdavo nekreipdami dėmesio į moralinį situacijos aspektą. Kartą lyg tyčia Sventickas taip ir kreipėsi į RS valdybą atviru tekstu: ar gražu kovoti dėl rašytojų išskirtinio profesinio ar socialinio būvio, mokestinių lengvatų, kai sudėtingomis ekonominėmis sąlygomis „kenčia ir aukojasi visa Lietuva“. Valdybos narių atsakymai buvo kaip reta vieningi: žinoma, nes rašytojo teisės, kaip ir kiekvieno Lietuvos piliečio, turi būti ginamos socialinės apsaugos įstatymo (Sigitas Geda), nes liberalioje visuomenėje išnyksta socialinis solidarumas ir kiekvienas socialinis sluoksnis gina pats save (Vytautas Rubavičius)²⁸. Tad išskirtinumu grįstas sovietinio rašytojo *habitus* pasikartoja slėpdamasis už liberalios ir teisinės valstybės dekoru.

Praėjus beveik metams po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, iškilo rašytojų butų šildymo kompensavimo klausimas. Kreipiantis dėl šios problemos į valdžios institucijas, rašytojo teisė į lengvatiniu tarifu šildomą viršplotį buvo aiškinama remiantis 1971 m. rugpjūčio 31 d. LSSR Ministrų tarybos nutarimu Nr. 373, kuria tokia rašytojo teisė buvo nurodyta²⁹. Kalbėdami apie materialinę gyvenimo gerovę, rašytojai kartais užsimiršdavo, kad už lango – jau kita valstybė.

Netikėtas sovietinio rašytojo *habitus* pasikartojimas, siekiant ankstesnio socialinio statuso išlaikymo naujomis ekonominėmis sąlygomis, ryškus ir Nidos kūrybos namų atveju. RS veiklos dokumentuose kartais prasi-veržia rašytojų pasipiktinimas, kad išnuomojus Nidos kūrybos namų korpusą vokiečių bendrovei, literatai ten jaučiasi kaip viešbutyje³⁰, o ne savoje, saugioje kūrybinėje rašytojiškoje aplinkoje. Dar vienas neretai protokoluose pasitaikantis pavyzdys – siekis išlaikyti ankstesnes privilegijuotas gydymosi sąlygas³¹.

Sovietinio rašytojo mąstysenos gyvumą naujaisiais laikais simbolizuoja epizodas, kai 1990 m., net blokados metu, poetai, Atgimimo laikų „tautos vedliai“, nenorėjo į Poezijos pavasario renginius važiuoti traukiniu³².

Lūžio metų RS – tarp praeities ir ateities, normų ir nežinomybės blaškėsis struktūrinis darinys. Keičiantis istorinėms aplinkybėms, RS kūrėjas susidūrė su įvairiausių kontrolės, įvertinimo ir gerovės palaikymo mechanizmų irimo situacija. Ši buvo priimta labai nevienareikšmiškai: kūrybos ir elgesio kontrolės sistemų griūtis sutikta su entuziazmu, o įvertinimo ir gerovės užtikrinimo praktikų nykimas sutiktas su pasipiktinimu

in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 8, l. 64.

³⁰ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos prezidiumo protokolas Nr. 9, 1990-10-09, l. 121.

³¹ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos posėdžio protokolas Nr. 2, 1991-01-10, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 2, l. 21.

³² Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos prezidiumo posėdžio protokolas Nr. 7, 1990-06-05, l. 97.

ir liūdesiu. Paradoksalu, tačiau Lietuvos rašytojai nepastebėjo sisteminės jungties tarp laisvės ir asmeninės atsakomybės už savąjį socialinį statusą: jie nuolat pasiklysdavo dviprasmybėse tarp laisvės troškimo ir noro būti išskirtiniais, kitokiais nei šalia esantys visuomenės nariai – aprūpinti ir pasirūpinti išorinių galios struktūrų. Atlikus tyrimą, atsiskleidė netikėta išvada: dėl pačių rašytojų inertiškų mąstymo būdų ir (ne)sąmoningų pastangų išsaugoti buvusio gyvenimo byrančius elementus RS, nepaisant deklaratyvios retorikos ir aktyvių prisitaikymo prie naujų laikų pastangų, sovietmetis jiems baigėsi ne 1990 m. kovo 11 d., tačiau kur kas vėliau – pačioje analizuoto laikotarpio (1984–1994) pabaigoje.

EGZISTENCINĖ TIKROVĖ

Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe ir iš visų gyvenimo sričių išnykus sovietinės sistemos ideologinei kontrolei, RS, praradusi ideologinę veiklos funkciją, prarado ir vieną pagrindinių savo galių – suteikti kūrėjui „rašytojo“ titulą: „Taip, juk yra šiandien rašytojų, kuriems tokio rašytojo vardo niekas nesuteikė, jokiai RS jie nepriklauso, bet jie yra – be jokios abejonės! – rašytojai su savo knyga“ (Martinkus)³³. RS be rašytojų, sudarančių jos esmę, egzistuoti negali, tuo tarpu „rašytojai yra rašytojai. [...] Net ir tada, kai jie net nežino, ar jie rašytojai“ (Martinkus)³⁴. Tad nenuostabu, kad RS vykusiose diskusijose pasigirdo ir šios organizacijos egzistavimo reikalingumą kvestionuojančių balsų.

Naujų RS sampratų kūrimas buvo pastanga atsakyti į šias abejones dėl organizacijos reikalingumo. Skambėjo abstraktūs pamąstymai, kad literatūrinė savimovė gali būti kuriama ir pasiekama tik kolektyviai³⁵, kad RS garantuotų publikavimą ir honorarus, taip pat galėtų tapti savotišku diskusijų klubu, kur susirinkus būtų galima pasikalbėti rūpimais kūrybiniais, leidybiniais, pasaulėžiūros klausimais³⁶, kad ji atsakinga už kultūros politikos formavimą³⁷, padeda rašytojui ekonominiiais ir kūrybiniais klausimais, su kuriais pavienis kūrėjas nesusitvarkytų³⁸ ir t. t. Vis dėlto prieita prie esminio rašytojų organizaciją vienijančio ir palaikančio faktoriaus pripažinimo – bendras RS turtas, kuriuo, sąjungai iširus, jos nariai netektų teisių naudotis³⁹.

Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais vis sparčiau slūgo fantazijomis apipinta desperatiška laikysena, siekianti neįmanomais būdais sukompiliuoti geriausią praeities ir dabarties struktūrinį rašytojus

vienijančių darinį, ir po truputį realizavosi antroji – tikrovinė – RS samprata. Šios pozicijos šalininkai niekinamai kritikavo pirmuosius, mintimis ir pinigėmis vis dar su praeities nostalgija susisiejusius RS narius:

Tikiu, kad ideologijos ir cenzūros nuniokotai galvosenai atstovaus pavieniai homo sapiens egzemplioriai, tačiau tuo labiau juos reikėtų išsaugoti būsimoms kūrėjų kartoms, na kad ir Vilniaus Rašytojų muziejuje, kaip brežnevinio stingmečio „kultūros“ aukų pavyzdžius. (Romualdas Baltušnikas)⁴⁰

Chaosu ir abejonių metu, pripažinus, kad RS daugiau niekas nebevienija, tik bendras iš sovietmečio paveldėtas turtas (rašytojai – individualūs kūrėjai, naujoji valstybė neremia, praeities atsiminimai labiau skaldo, nei jungia), realiausia išeitis ir išlikimo galimybė buvo įgyti profesinės sąjungos statusą. Tuo metu tai buvo vienintelė turtą išsaugoti leidusi juridinė forma, o to RS ir reikėjo. Tad naujoji RS tapo profesine organizacija, kuri jungia laisvus narius ir veikia vis labiau komerciniais pagrindais. RS diskusijų erdvėse vis mažiau vietos liko kūrybiniais klausimams. Jų vietą užėmė intensyvios su materialinio, ekonominio, pragmatinio išgyvenimo problemomis susijusios kalbos.

Pirmaisiais nepriklausomybės metais RS valdybos posėdžiuose vyko tai, ko tikriausiai organizacijos istorijoje iki tol niekada nėra buvę – rašytojai, iš ankstesnių metų veiklos dokumentų žinomi kaip įvairias pozicijas užėmę kūrėjai ir visuomenininkai, ėmėsi svarstyti Nidos rašytojų kūrybos ir poilsio namų („Urbo kalno“ vilos) verslo reikalus, vertinti kandidatų į direktorius gebėjimus uždirbti kiek įmanoma daugiau pinigų. Literatai tapo personalo politikos (Rubavičius: „Kiek dirbs žmonių?“), turto apskaitos (Petras Palilionis: „Ar aišku, koks ten sukauptas turtas? Būtina tiksliai inventurizacija“), virtuvės techninių įrenginių (Martinkus: „Ar valgyklos techniniai įrenginiai normalūs?“), remonto ir sienų termoizoliacijos (Jonas Mikelinckas: „Šiuo metu ten labai prasta izoliacija. Kaip numatote ją pagerinti?“) klausimų ekspertai⁴¹. Kūrėjus vienijančios RS vidinėje virtuvėje dalinamąsi kūrybinėmis kančiomis ir godomis užgožė ekonominio gyvenimo proza.

Nepriklausomybės laikų valdybos protokolai užpildyti kalbomis apie pinigus, etatų skirstymus, Nidos kūrybos namus, butus, įvairius organizacinius klausimus, o literatūros barai liko antraeiliai. Tai išryškėja paly-

³³ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos plenumo protokolas, 1990-09-27, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 1041, l. 42–43.

³⁴ *Ibid.*, l. 42.

³⁵ Lietuvos TSR rašytojų sąjungos valdybos plenumo protokolas, 1989-05-16, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 1022, l. 7–8.

³⁶ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos plenumo protokolas, 1990-09-27, l. 52.

³⁷ *Ibid.*, l. 50.

³⁸ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos prezidiumo posėdžio protokolas Nr. 8, 1990-09-04, l. 109.

³⁹ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos plenumo protokolas, 1990-09-27, l. 51.

⁴⁰ IX neeilinio suvažiavimo stenograma, l. 92.

⁴¹ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos posėdžio protokolas Nr. 5, 1991-02-07, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 2, l. 49–53.

ginus ir RS būsimų metų orientyrinius darbų planus: sovietmečiu prioritetų hierarchijos viršūnėje svarbiausia ir detaliausiai apgalvota buvo kūrybinė ir ideologinė veikla (kūrybiniai klausimai, propagandinis-masinis darbas, darbas su jaunaisiais rašytojais, organizacinis darbas, ūkinė veikla⁴²), o posovietmečio planuose ši hierarchinė sistema išsidėsčiusi atvirkščia tvarka (ūkinė-kaitinė (komercinė), socialinė rūpyba, autorinės teisės, tarptautiniai literatūriniai ryšiai, literatūrinės sukakty, literatūra⁴³).

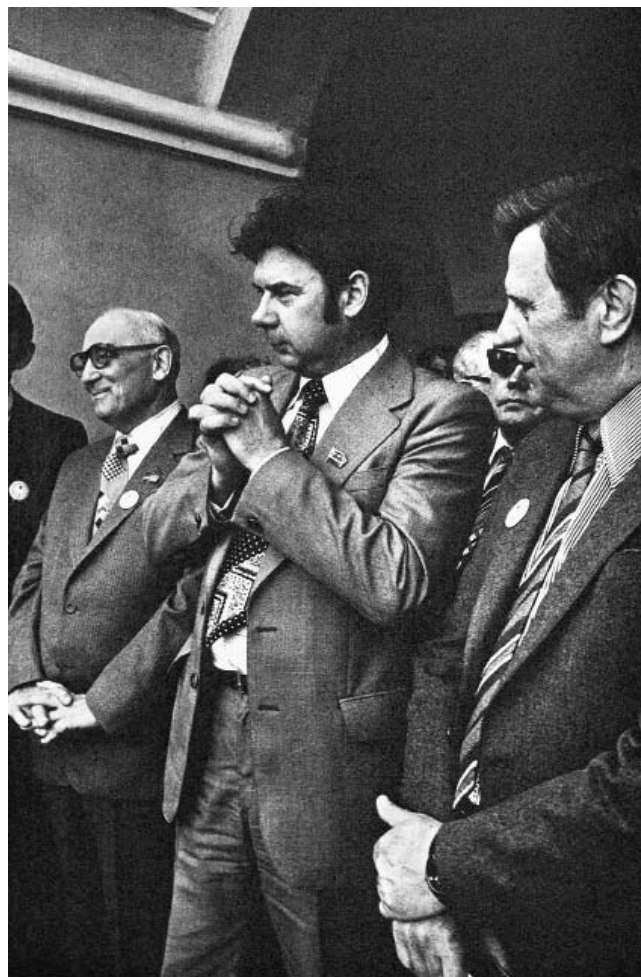
Tačiau dėl naujų aplinkybių susidarantis įspūdis, kad rašytojas yra užmirštas ir išsilaisvinęs iš RS vykdytos kūrybos kontrolės, nėra visai tikslus. Šio pokyčio realumas apgaulingai sąlygiškas. Nors naujų narių priėmimo procedūrose ir kandidatams keltuose kriterijuose tai nėra žymu ir nors organizacijoje būdavo retkarčiais atsiribojama nuo komercinių veiklų („Mes galime leisti gerus kūrinius vaikams, gerą literatūrą, bet ne sapnininkus“⁴⁴, „pelningo šlamšto neleisime, net norėdami subalansuoti lėšas“⁴⁵), tačiau RS veiklos komercializacija ir literatūros ideologinės kontrolės pakeitimas ekonomine tapo vis akivaizdesnis.

1991 m., aiškinantis kandidato į RS leidyklos direktoriaus pareigas Butkaus planus, pastarasis pareiškė, kad jei rašytojai nori ir gerų knygų, ir piniginių įplaukų, jie turi susitaikyti su dvejopo pobūdžio leidiniais – prestižiniais ir komerciniais. Kilusi diskusija apie prestižo ir pelno pusiausvyrą baigėsi Juozo Apučio fraze, liudijanti bręstantį susitaikymą su naująja situacija ir nurodanti kraštutinę RS, kaip elitinės kultūros propaguotojos, ribą: „Tikimės, kad idiotiškų leidinių nebus. Kalba bent bus suredaguota“⁴⁶. Dažnėjo taip nenoriai rašytojų pripažįstama leidybos selekcija pagal pajamas: „Tremties archyvo leidimas – taurus darbas. Bet, deja, darosi nuostolingas“ (Sventickas)⁴⁷.

Nors RS leidykla neleido išties menkavertės literatūros, tačiau finansinis aspektas, svarbiausias rinkos ekonomikos matas, ėmė skverbtis į organizaciją ir įvairiais būdais veikti jos santykį su literatūra. Rašytojų kūrybos likimą sprendavo nebe aiškus ir griežtas idėjų bei formos kriterijus, o (tik) ekonominiai barjerai: kūrėjui, turinčiam lėšų, laisvė publikuoti ką ir kiek nori buvo praktiškai nevaržoma, tuo tarpu RS finansinės paramos pageidaujantįjį vis dažniau pasitikdavo būtinybė įsitraukti į atsipirkimo ir pelno vaikymosi žaidimus. Piniginis klausimas buvo iššūkis ir pačiai organizacijai: „Svarbi [...] atsilyginimo problema – už rimtus darbus

reikia mokėti rimtą honorarą“ (Algimantas Mikuta)⁴⁸.

1994 m., priiminėjant naujus narius, buvo susigriežta, kad kandidato atsinešamų išleistų knygų kraitis dėl galimybės jas išleisti savo paties ar rėmėjų lėšomis nebebuvo jų literatūrinės vertės rodiklis⁴⁹, tačiau didieji politiniai ir ekonominiai pokyčiai keitė kūrėjo socialinį

„Tėviškės“ draugijos pirmininkas Pranas Petronis (iš kairės pirmas), poetai Juozas Nekrošius (centre) ir Justinas Marcinkevičius Knygos šventėje Vilniuje 1981 m. Algimanto Kunčiaus nuotr.

statusą iš Atgimimo laikų „tautos vedlio“ į rašytojoverslininko būvį, o komercinė ir vartotojiška tikrovė vis stipriau lėmė posovietmečiu išsilaisvinusios literatūros ekonominį įkontrolinimą.

1994 m. RS suvažiavime tuometis jos pirmininkas Martinkus sakė iš esmės visą nepriklausomybės pra-

⁴² Lietuvos TSR rašytojų sąjungos 1985 metų darbo planas, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 895, l. 109–112.

⁴³ LRS veikla 1991 metais, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 8, l. 141.

⁴⁴ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos posėdžio protokolas Nr. 17, 1991-10-03, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 2, l. 219.

⁴⁵ LRS valdybos posėdžio protokolas Nr. 1, 1993-02-04, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 24, l. 3.

⁴⁶ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos posėdžio protokolas Nr. 17,

1991-10-03, l. 220.

⁴⁷ Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos posėdžio protokolas Nr. 21, 1991-12-19, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 2, l. 242.

⁴⁸ LRS valdybos posėdžio protokolas Nr. 1, 1993-02-04, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 24, l. 8.

⁴⁹ Valdybos posėdžio protokolas Nr. 2, 1994-02-10, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 34, l. 12.

džios organizacijos istoriją apibendrinančią kalbą. Joje nebuvo užsiminta apie jokių pačios literatūros raidos reikalus, apie tematinius, žanrinius pokyčius, apie literatūrinės kalbos transformacijas, išnykus Ezopo kalbos kodui. Visa pirmininko kalba buvo skirta ūkiniams ir ekonominiams RS reikalams, jų raidai, buvusių vilčių užsidirbti naujomis rinkos ekonomikos sąlygomis ir turėtų utopinių iliuzijų žlugimo aptarimui⁵⁰. Martinkus savo kalboje suformavo tezę apie RS organizacijos pobūdį: „Mes esame ne pelno siekianti įmonė“⁵¹. Tačiau tuoj pat konstatavo, kad pelno vis dėlto siekiama ir jokia prieštaravimo čia nėra⁵². Kūrėjų sąjungos kaip profsąjungos ar įmonės mentalitetas užgožė visą kitą veiklą, o pagrindiniu jos ypatumu tapo jokių kūrėjų vienijančios sąjungos ypatumų nebebuvimas.

Pirmaisiais posovietiniais metais tiriamuose šaltiniuose sutinkama RS – tai naujos tikrovės realijų arčiau žemės iš privilegijuotų, nerūpestingų, poetinių debesų nuleista organizacija, iš sovietinės, ministeriją primenančios direktyvinės struktūros persivertusi į savarankišką, jokių valdžios institucijų ideologiškai nevaldomą kūrėjų profesinę organizaciją. Sovietmečio griežtumas ir konkretumas posovietinėje RS išnykęs: narių priėmimo ir jų kontrolės procedūros – tai ne autentiškai organizacijos naudojami, o labiau iš soviet-

mečio atsinešti, tradicijos palaikomi veiksniai. Sovietmečiu RS struktūra visapusiškai pajungė rašytoją, o posovietiniais laikais, apsivertus šiai galių formulei, sąjungos likimas tapo priklausomas nuo rašytojo valios ir veiksmų. Tačiau įspūdis, kad rašytojas tapo laisvas, o socialinis statusas – jo paties rankose, yra klaidinantis. Posovietiniais laikais kūrėjo socialinį statusą ėmė lemti nebe organizacija, o stipresnės – ekonominės laisvosios rinkos – galios. Tokio paties likimo sulaukė ir RS. Praradusi viltį išpildyti trokštamą utopinę, idealią menininko nepriklausomybę saugančios ir materialinį išlaikymą iš šalies gaunančios organizacijos svają, RS virto ekonomine galios struktūra, savo įtakai panaudojanti iš sovietmečio paveldėtą turtą, o organizacijos narys pamažu įgavo naują amplua – rašytojas-verslininkas.

Tad galima sakyti, kad Rašytojų sąjunga, pasirinkusi būtent tokią sampratą ir išlikimo būdą, iš esmės save panaikino. Iš visų alternatyvų buvo realizuota būtent ta, kuri pavertė ją turto valdymo bendrove ir 1994 m. sustabdė Rašytojų sąjungos kaip RAŠYTOJŲ sąjungos egzistavimą. Ar ir vėliau šis būvis išliko jos egzistavimo pagrindu, ar įvyko kiti paradigminiai atsimainymai/persimainymai – tai klausimas, priklausantis tolesniems tyrimams. ❏

⁵⁰ Lietuvos rašytojų sąjungos suvažiavimo stenograma, 1994-12-16, in: *LLMA*, f. 730, ap. 1, b. 35, l. 18

⁵¹ *Ibid.*, l. 17.

⁵² *Ibid.*

UŽ RAŠYTOJŲ SAJUNGOS SUSIRINKIMŲ DURŲ

Rašytojų elgsena sovietmečiu 1953–1964 m.

Sonata Šulcė

RAŠYTOJAI BE RAŠYTOJŲ SAJUNGOS

Šiandien tikriausiai galime kalbėti apie tam tikrą alkį sovietmečio tyrimams ir būtinybę iš naujo permąstyti, ginčytis, interpretuoti. Atsiranda vis daugiau diskusijų, viešų paskaitų, publikuojamų prisiminimų ir interviu apie tai, kaip suvokiame sovietmečio kasdienybę ir kokį santykį su ja kuriame. Tyrimuose ši epocha išryškėja kaip daugialypė, kartais paradoksaliai absurdiška ir sunkiai pasiduodanti bet kokiems moksliniams apibendrinimams.

Viena svarbiausių sovietmečio literatūros lauke egzistavusių institucijų – Lietuvos SSR Rašytojų sąjunga (RS) – taip pat pamažu atsiduria ne tik mokslininkų, bet ir visuomenės akiratyje. Žinoma, istorikų dėmesys koncentruojasi į rašytoją sovietmečiu ir dėl nesuvalkiamų priežasčių jų charakteristika, elgsena ir darbai paprastai analizuojami paliekant nuošalyje RS kaip instituciją, joje nusistovėjusias taisykles ir kasdienės rutinizuotas praktikas. Autoriai, savo tyrimuose palietę RS veiklą, daugiausia nagrinėjo atskirų kūrėjų literatūrinį darbą ar menininkų santykį su sovietine cenzūra, o klausimai, kaip funkcionavo RS sistema iš vidaus, kokios kasdienės praktikos šioje institucijoje egzistavo, kokie pasirinkimai ir laviravimo galimybės buvo galimos jos nariams, yra marginalizuoti. Paradoksalu, tačiau iki šiol nėra darbų, analizuojančių, kaip šis milžiniškas biurokratinis sudėtingas aparatas funkcionavo. Tarsi kalbėti apie sovietmečio literatūrinį gyvenimą ir rašytojų pasirinkimus galėtume atsiedami juos nuo institucijos, kurios nariais jie buvo.

Žinoma, reikalingi platesni tyrimai, kurie analizuotų RS susiklosčiusias situacijas, jos narių laikyseną ir galimus pasirinkimus. Šiame straipsnyje iškeliami idėja, kad kaip vieną iš daugelio galimų strategijų, XX a. šeštame dešimtmetyje egzistavusių RS, galime įvardyti *laukimą*. Toliau analizuojama RS ir šioje institucijoje vykęs kasdienis gyvenimas nuo Stalino mirties (1953) iki 1964 m.

PSEUDODRAMATURGAI IR IDIOTAI

Pasirengimas darbui archyvuose prilygsta pasirengimui ekspedicijai: tyrėjas puikiai žino, ko reikia ieškoti, kur rasti, ir netgi neblogai numano, koks tikėtinas dienos trofėjus. Nepaisant šio pirminio žinojimo ar įsivaizdavimo, Lietuvos literatūros ir meno archyve esantys šešto dešimtmečio RS susirinkimų protokolai nustebino gausa, detalumu ir kruopštumu. Bylos – išsamios ir įvairios, dokumentų kalba – vaizdinga ir mažai apdorota, o didžioji dalis susirinkimų stenogramų spausdinta beveik pažodžiui. Tarp archyvinių šaltinių saugoma valdybos posėdžių ir susirinkimų protokolai, svarstymai sekcijose, susirašinėjimai ir kiti šaltiniai, liudijantys apie kasdienį gyvenimą ir nusistovėjusias rutinizuotas praktikas, egzistavusias šioje institucijoje. 1954 m. Vytauto Sirijos Giros Eduardui Mieželaičiui rašytas laiškas galėtų būti puiki RS dokumentų įvairovės iliustracija:

Mielas Eduardai, koks nors iš plepių kurių nestinga Rašytojų gatvės 8-ajam n-ry [RS adresas, – S. Š.], pamatęs mano adresą ant voko Tau, vėl mes aforizmą a la: „Gira vėl užpylė Raš. S-gą laiškais,“ – arba „Gira vėl rašo“; lyg tai ne rašytojo pareiga rašyti, ar lyg tai kuždėtis paslaptėle yra doriau nei rašyti laiškus! [...] rašau Tau laišką, nes dėl Tau žinomų priežasčių retai lankausi Raš. S-goj., o telefonu neišdėstysi taip, kaip gali laiške. O noriu šį tą pasakyti. Taigi: 1) ryšium su mano išėjimu iš dramaturgų sekcijos, – žygiu, kuriuo esu labai patenkintas ir laimingas, atsikratęs kartą ir visam gyvenimui komforto su dramaturgais, pusdramaturgiais, ir pseudodramaturgais, su artistėm – ministrų žmonomis ir režisieriais – konjunktūrininkais, pederastais, ... [neįskaitomas žodis] arba (geriausiu atveju) idiotais, – taigi, ryšium su mano išėjimu iš sekcijos kai kurie paskleidė žinią, kad Gira vėl „nulindo į opoziciją“ ir pan. [...] būdamas draugiškas ir lojalus Valdybai, esu nedraugiškas ir nelojalus „Per-

galės“ ir (ypač) „Literatūros ir meno redakcijai“ bei Dramaturgijos sekcijai (su kuria santykius galutinai nutraukiu ir jokiomis šios žemės jėgomis nepavyks manęs susodinti už vieno stalo su Miliūnu ir kurio (sekcijon) niekada negrišiu, nors ir toliau tęsiu pjesių rašymo darbą. Taigi, laikau, kad Rašyt. S-oj dar nepadaryta dezinfekcija, kad drg. drg. Reimeris, Baltrūnas ir Ravaitis nekeltų „Literatūros ir meno“, o drg. Josadė (gal ir Šimkus) nepakels „Pergalės“, kad liko dar S-gos pakampėse daug senų blogų tradicijų ir nuotaičių, tačiau tikiu, kad – jeigu Valdyba nenukryps nuo pasiimto kurso, senas raugas pamažu atmirs.¹

Žinoma, laiškuose asmeninė nuomonė buvo reiškiamą drašiau nei oficialiuose susirinkimuose, tačiau net ir jų metu netrūkdavo batalijų.

SOVIETIZUOTA RAŠYTOJŲ SAJUNGA

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, daugelis asmenų, priklausiusių Lietuvos Rašytojų sąjungai tarpukariu, buvo represuoti (įvairiais duomenimis, apie

III LSSR rašytojų suvažiavimas. 1959. Eugenijaus Šiško nuotrauka. MMC

90 literatū²), išblaškyti karo aplinkybių ir tik kai kurie iš jų spėjo pasitraukti į užsienį. Knygų leidyba suvalstybinta, įvesta cenzūra, o iki tol egzistavęs literatūros laukas buvo išvalytas, nes jo branduolį sudariusių inte-

lektualų jau nebebuvo 1945 m. patvirtintoje Lietuvos Tarybinių Rašytojų sąjungoje (vėliau – Lietuvos SSR Rašytojų sąjungoje). Tais pačiais metais patvirtinta RS valdyba, suformuota hierarchinė struktūra ir pradėti registruoti nauji nariai.

Komunistų partija kontroliavo ir prižiūrėjo patekimą į literatūros lauką ir bent jau iki šešto dešimtmečio vidurio galime kalbėti apie savotišką jo sterilumą, nes RS nariais tvirtinti tik ideologiškai patikimi asmenys. Literatūros laukas, bet kuri kūrybinė raiška ir viešoji erdvė buvo reguliuojama pagal nustatytą ir visiems bendrą ideologizuotą vertybinę sistemą³. RS, kaip vieną iš literatūros dėmenų, formavo iš viršaus nuleidžiami tiesioginiai valdžios įsakymai. Taip iki tol egzistavusi institucija buvo perstruktūruota ir įvestos visiškai naujos žaidimo taisyklės.

Nors literatūros laukas buvo pradėtas formuoti Stalino valdymo metais, tačiau ir po jo mirties iš RS narių sąrašų nuolat buvo išbraukiamos pavardės, o naujų rašytojų priėmimas vyko vangiai. 1954 m. RS sąrašuose oficialiai buvo įregistruota kiek daugiau nei 50 narių (didžioji dauguma – vyresnio amžiaus)⁴ ir vos

keletas svarstomų kandidatų. Ši tendencija ėmė keistis šešto dešimtmečio viduryje. Jau per antrąjį visuotinį RS suvažiavimą (1954) atkreiptas dėmesys, kad reikia pereiti į kitą etapą, stiprinant RS ir jos ideologinį darbą, todėl reikalinga turėti naujų pajėgių kūrėjų⁵. 1964 m. RS priklausė jau kiek daugiau nei 100 narių⁶.

Vis dėlto naujų narių priėmimą sunkino RS vyravusi nepasitikėjimo atmosfera. Vieši įtarimai reikšti tiek kandidatams į RS, tiek oficialiems nariams, o archyvuose šaltiniuose užfiksuota daug atvejų, kai RS susirinkimo metu buvo reiškiamas nepasitikėjimas vienais ar kitais asmenimis⁷. Bet per minėtą 1954 m. suvažiavimą nutarta priimti daugiau jaunų rašytojų⁸, o po metų kritikams iškelta užduotis pritraukti naujų kadrų į li-

teratūrą ir užsiimti jų ugdymu⁹. Šios aplinkybės leidžia teigti, kad iki šešto dešimtmečio vidurio siekta sukurti ideologiniu požiūriu homogenišką literatūros lauką. Atkreiptinas dėmesys, kad nuo 1959 m. jau nebekeliamas

¹ Vytauto Sirijos Giros laiškas Eduardui Mieželaičiui, Vilnius, 1954-12-08, in: Lietuvos literatūros ir meno archyvas, (toliau – LLMA), f. 34, ap. 1, b. 164, l. 46–47.

² II-ojo Lietuvos TSR tarybinių rašytojų suvažiavimo stenogramos, t. I, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 149, l. 29–30.

³ Nerija Putinaitė, *Nenutrūkusi styga: Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 161.

⁴ *Rašytojas pokario metais: Dokumentų rinkinys*, sudarė Laima Arnatkevičiūtė, Jolanta Barkauskaitė, Rūta Brūzgienė, Rimantas Glinskis, Vytautas Kubilius, Algis Samulionis, Dalia Satkauskytė, Gytis Vaškėlis, redagavo Vytautas Kubilius, Ričardas Pakalniškis, Vilnius: Vaga, Lietuvos mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,

1991, p. 14–15; II-ojo Lietuvos TSR tarybinių rašytojų suvažiavimo stenogramos, t. I, l. 31.

⁵ II-ojo Lietuvos TSR tarybinių rašytojų suvažiavimo stenogramos, t. I, l. 6–8, 25, 31, 67, 69.

⁶ Lietuvos TSR Rašytojų Sąjungos narių sąrašas, 1964-04-20, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 452, l. 41–48.

⁷ II-ojo Lietuvos TSR tarybinių rašytojų suvažiavimo stenogramos, t. II, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 150, l. 13.

⁸ Mykolo Sluckio laiškas *Komjaunimo tiesos* laiškų skyriui, 1954-09-11, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 171, l. 7.

⁹ Lietuvos Tarybinių Rašytojų Sąjungos visuotinis susirinkimas, 1955-01-25, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 174, l. 42.

klausimas pritraukti naujų narių, o tais pačiais metais viename iš susirinkimų išsakomas teiginys, kad RS sugebėjo suburti jaunų kūrėjų, kurie jau spėjo įsilieti į literatūros lauko gyvenimą¹⁰. Antanas Venclova šiuos jaunuosius įvardijo kaip literatūros lauke pritapusius rašytojus: Bronius Mackevičius, Janina Degutytė ir Algirdas Pocius¹¹.

Šešto dešimtmečio pabaigoje galime pastebėti konfrontaciją tarp senųjų ir naujųjų rašytojų. 1963 m. Vytautas Bložė susirinkimo metu teigė, kad pagrindiniai konfliktai RS kyla tarp vyresniosios ir jaunosios kartos, kai pastarieji mėgina sukilti¹². Šešto dešimtmečio viduryje prasidėjo intensyvus darbas su jaunaisiais rašytojais, ženklinęs naują etapą. 1955 m. įvesta naujovė nebeskirstyti dalyvių į RS narius ir kandidatus, nes pastarąjį statusą nuspręsta panaikinti. Iki tol asmenys, išreiškę norą tapti RS nariais ir jau įgiję kandidato statusą, atsidurdavo tam tikroje liminalumo būsenoje, nes jie nelaikyti visateisiais nariais.

APIE LAISVĘ SOVIETMEČIU

Pagal Pierre'o Bourdieu lauko koncepciją¹³, RS galima matyti kaip tam tikrą socialinę erdvę¹⁴, kurioje egzistavo savita logika, žaidimo taisyklės ir kasdienės praktikos, palaikomos jame veikiančių dalyvių. Būtent Bourdieu koncepcija ir jo siūlomų teorinių įrankių taikymas galėtų padėti atsakyti į klausimą apie individo veiksmų laisvę ir jo pasirinkimo galimybes.

Prieš atlikdamas kokius nors veiksmus lauke, jo dalyvis (dar vadinamas agentu arba žaidėju) siekia įvertinti galimą žalą ir potencialią naudą. Kitaip sakant, asmens pasirinkta strategija yra tiesiogiai susijusi su numatomu ir siekiamu rezultatu, t. y. kur jis atsidurs po vieno ar kito ėjimo (savotiškas šachmatų lentos principas). Turbūt ryškiausia dichotomija tarp Bourdieu teorijos ir marksizmo reikėtų laikyti požiūrį į asmenybę ir jo veiksmų pasirinkimo galimybes. Nors RS narių veikimo galimybes riboja milžiniška hierarchinė struktūra, kuriai jie priklausė, tačiau buvo įmanoma tam tikra veiksmų autonomija ir galimybė rinktis savo veiksmų strategijas, laviruojant tarp skirtingų pozicijų. Dėl šios priežasties Bourdieu agentą laikė sąlygiškai auton-

mišku – jis, net ir būdamas tarpusavio ryšiais susaistytas su lauku ir jo dalyviais, tam tikru laipsniu sugeba išsaugoti dalinę autonomiją¹⁵.

Tad RS narys turėjo galimybę spręsti, kokia strategija yra tinkamiausia kiekvienoje situacijoje, nors jos ir buvo sąlygotos literatūros lauko ir jame veikusių žaidėjų. Aišku, asmuo dažnai galėjo atlikti tik tas strategijas, kurios neprieštaravo literatūros lauko veikimo logikai. Skirtingai nei siūlo marksizmo šalininkai, Bourdieu neredukuoja visko iki socialinio konteksto, o asmeniui palieka kūrybiškumą, kuris pasireiškia per *habitus*. Loïc J. D. Wacquantas taikliai sudėlioja akcentus, *habitus* pavadindamas kūrybiškumu, kuris neperžengia struktūros ribų¹⁶.

HABITUS IR KRITIKA

Habitus laikytinas įgūdžiu, padėjusiu žaidėjams matyti ir perprasti lauką, kurio dalimi jie patys buvo. Bourdieu šį įgūdį vadina *sens du jeu* (žaidimo jausmu/pajautimu)¹⁷, nes jo pagalba, pavyzdžiui, rašytojas ne tik suklasifikuoja lauką, kuriame pats dalyvauja, bet ir nustato, kokia yra jo, kaip dalyvio, užimama pozicija ir kaip galima veikti vienoje ar kitoje pozicijoje. Taigi *habitus* yra ne kas kita, kaip lauko matymo, individo mąstymo ir jo poelgių schema, kuri formuojama per anksčiau įgytą socialinę patirtį¹⁸.

Tikėtina, kad kuo ilgesnį laiką asmuo priklausė RS, tuo didesnę *habitus* jis galėjo įgyti, nes žaidėjas išmokdavo laviruoti ir, manytina, geriau perprasdavo lauko logiką. Naujai į RS priimti nariai susirinkimuose nuolat kritikuoti dėl klaidų, kurių, kaip jiems priekaištauta, „patyrę rašytojai nebedaro“¹⁹. Norėdami išvengti kritikos, lauko dalyviai turėdavo lavinti savo įgūdžius, įvertinti planuojamus veiksmus ir numatyti jų pasekmes.

RS veiklą struktūravo nuolatinės komisijos, susirinkimai ir posėdžiai, o šių pagrindinis tikslas buvo koordinuoti ideologinį ir kūrybinį darbą. Per naujų kūrinių svarstymus kritika buvo neišvengiama. Teigta, kad „kritika yra kūrybos druska, kuria pasūdyti menkesnius kūrinius bei darbelius nuolat pataria Komunistų partija, nes be kritikos nebūtų jokios kūrybinės pažangos“²⁰. Laikytasi idėjos, kad tik per kritiką vyksta

¹⁰ Lietuvos TSR Rašytojų Sąjungos III suvažiavimas, 1959, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 244, l. 1.

¹¹ *Ibid.*, l. 23.

¹² LTSR Rašytojų sąjungos plenumo diskusijų stenograma, 1963, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 342, b. 23.

¹³ Laukas – tai objektyvių santykių struktūra tarp skirtingų jo dalyvių, vadinamųjų agentų arba žaidėjų, todėl lauko pagrindas yra socialiniai ryšiai ir jų išsidėstymas.

¹⁴ Šiame straipsnyje RS laikytina viena svarbiausių sovietmečio literatūros lauke egzistavusių institucijų.

¹⁵ David Hesmondhalgh, „Bourdieu, the media and cultural production“, in: *Media, Culture & Society*, 2006, t. 28 (2), p. 213, in: <http://mcs.sagepub.com/content/28/2/211.short?rss=1&source=mfc>, (2014-03-12).

¹⁶ Pierre Bourdieu, Loïc J. D. Wacquant, *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*, iš anglų kalbos vertė Vilija Poviliūnienė, (ser. *Atviros Lietuvos knyga. Idėjos*), Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 40.

¹⁷ Pierre Bourdieu, *Le sens pratique*, Paris: Edition de minuit, 1980, in: http://socio.ens-lyon.fr/agregation/corps/corps_fiche_bourdieu.php, (2014-04-19).

¹⁸ Pierre Bourdieu, „Structuralism and theory of sociological knowledge“, in: *Social Research*, 1986, t. 35 (4), p. 684–686, in: <http://www.jstor.org/stable/40043594>, (2014-07-21).

¹⁹ Lietuvos Tarybinių Rašytojų Sąjungos poetų sekcijos susirinkimo protokolas, 1955-01-19, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 187, l. 24.

²⁰ Stasio Dabužio laiškas LTSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojo padėjėjui Drg. Kaniauskui, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 219, l. 11.

tobulėjimas, todėl rašytojai raginti tiek viešojoje erdvėje, tiek uždaru susirinkimų metu pastebėti naujų literatūros kūrinių trūkumus.

Nauji kūriniai pereidavo net kelis svarstymus, todėl skirtingos nuomonės dar labiau supainiodavo jų autorius. Viena iš Juozo Baltušio pjesių išsamiai svarstyta net keturis kartus²¹ (paprastai sekcijose buvo apsiri-bojama dviem svarstymais), todėl tokiais atvejais rašytojai ne visuomet būdavo tikri, kaip reikėtų taisyti prieštaringas tekstų dalis. 1955 m. Dramaturgų sek-cijos pirmininkas Augustinas Gričius teigė, kad nuolat

Paulius Širvytis skaito savo poeziją. Šalia (iš dešinės) sėdi Eduardas Mieželaitis ir Vincas Mykolaitis-Putinas. Vilnius, 1958. Eugenijaus Šiško nuotrauka. MMC

pasikartojantys vieno kūrinio svarstymai autorius suglumina ir jiems kenkia:

Nieko nuostabaus, kad po tiek svarstymų ir pjesė kar-tais nusvarstoma nuo koto, o ir autorius taip suglu-minamas, kad jam tik ir belieka – toliau klysti ir pai-niotis. Po kiekvieno svarstymo autorius vėl nemažai laiko atiduoda naujam pjesės variantui.²²

Kadangi nebuvo nusistovėjusių taisyklių, kurios leis-tų kūrinių laikyti netinkamu ir per mažai ideologisku (vienas iš pagrindinių priekaištų), susirinkimų metu nuolat fiksuoti atvejai, kai rašytojų nuomonės, svars-tant vieną ar kitą kūrinių, išsiskirdavo.

POKYČIAI IR PASIMETIMAS

Rašytojai jautriai reaguodavo į kritiką, nes tai turėjo įtakos jų lauke užimamai pozicijai. 1956 m. Gričius su-sirinkimo metu apgailėstavo, kad „šiandien, kaip žino-me, Baltušis naujos pjesės nerašo ir paklaustas, kada rašys – paslaptinai šypsosi“²³. Po metų Teofilis Tilvytis

²¹ Lietuvos Tarybinių Rašytojų Sąjungos visuotinis susirinkimas, 1955-01-25, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 174, l. 55.

²² *Ibid.*, l. 55.

²³ *Ibid.*, l. 58.

kritikavo poetę Valeriją Valsiūniene, kad ši nebenori užbaigti rašyti savo poemos *Veronika*, nes išgirdusi kri-tiką neturėjo jėgų ir noro ištaisyti visas klaidas²⁴.

Tai, kad lauko dalyviams būdinga asmeniška ir jautri reakcija į kritiką, rodo ir 1956 m. vykęs poeto Algimanto Baltakio eilėraščių rinkinio svarstymas. Mieželaitis, susi-tikime kalbėjęs apie Baltakio reakciją į kritiką, teigė, kad poetas esą nesupranta, jog situacija RS nuolat keičiasi:

Neseniai mes svarstėme vieno jauno mūsų poetinės šeimos nario [Baltakio] pirmąjį leidžiamą rinkinį. Ir jis, kiek pastebėjom, labai nusivy-lė, kai draugai jį, tiesa, nuoširdžiai ir su meile, bet vis tiek pakritika-vo. Jis su gaižuliu pasakė: „vakar mane visi gyrė... o šiandien kriti-kuoja, galima sakyti už tuos pačius eilėraščius...“ Brangus drauge! Reikia suprasti: jeigu vakar toks eilėraščių rinkinys būtų buvęs ne-blogas, tai šiandien skaitytojas ir kritikas priims jį kaip vidutinišką.²⁵

Vienas esminių pokyčių, lėmu-sių pasikeitusias literatūros lau-ko žaidimo taisykles, buvo Ko-munistų partijos XX suvažiavime

sukritikuotas Stalino asmenybės kultas ir prasidėjusi destalinizacija. 1957 m. surengtas RS Valdybos susi-rinkimas, kuriame aptarti šio suvažiavimo rezultatai ir pateiktos naujos ideologinės literatūros gairės. Jame Antanas Venclova teigė, kad daugeliui rašytojų vis dar sudėtinga susigaudyti pasikeitusiomis aplinkybėmis:

Atvirai kalbant ir tarp mūsų rašytojų šiuo klausimu iš pradžių būta tam tikro nesusigaudymo, prislėgtų nuotaikų, kurios psichologiškai visai suprantamos. Po XX suvažiavimo praėjęs laikas mus įtikino, koks dra-sus, teisingas ir savalaikis buvo partijos sprendimas paskelbti negailestingą kovą [...]. Asmenybės kulto laikais pasirodė vadinamoji bekonfliktiškumo teorija, paskui buvo paskelbta vadinamoji tipingumo teorija, kuri irgi vertė žaloti gyvenimo tiesą.²⁶

Tokiose situacijose, kai tapdavo sudėtinga suprasti kūriniais keliamus idėjinius ir meninius reikalavimus, neretai būdavo susilaikoma nuo naujų kūrinių rašymo ir jų publikavimo, todėl laukimą galima įvardyti kaip vieną iš elgsenos strategijų.

²⁴ *Ibid.*, l. 73.

²⁵ *Ibid.*, l. 97.

²⁶ Partijos XX suvažiavimas ir mūsų literatūros uždaviniai, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 216, l. 6.

LAUKIMAS KAIP STRATEGIJA

Lauko dalyviai dažnai numatydamo ar pajausdamo besikeičiančias žaidimo taisykles, nes atliktas klaidingas ėjimas galėjo nulėmti blogesnę poziciją. Todėl RS nariai turėdavo įsitikinti, ar teisingai perpranta tuo metu egzistuojančias žaidimo taisykles ir literatūros lauko logiką.

Analizuojamu laikotarpiu galima kalbėti apie paplitusią laukimo strategiją, kuri buvo paremta įsitikinimu, kad geriausia ėjimus atlikti tik tada, kai dalyviui yra aiški situacija ir neabejojama dėl būsimą ėjimo sėkmės. Tokia strategija naudota įvairiais atvejais, tačiau pirmiausia ji taikyta galvojant apie naujų kūrinių rašymą ir jų publikavimą. Laukimo strategijai būdinga logika, kad kūrinius reikia pateikti tada, kai idėjiniai ir meniniai reikalavimai literatūriniais darbams yra aiškūs. Dramaturgų sekcijos narys Viktoras Miliūnas 1954 m. vykusiame susirinkime taip apibūdino savo situaciją ir pasirinktą elgsenos strategiją:

Aš pats sėdžiu prie komedijos ir, prisipažįstu, laukiu rašytojų suvažiavimo Maskvoje, kurie nuties gaires. Ir drg. Simukovas gal kiek išmetęs [išgėręs, – S. Š.], pasisakė, kad rašė komediją, bet kol kas susilaikė, – laukia visasąjunginio rašytojų suvažiavimo.²⁷

Maskvoje vykdavę SSKP CK susirinkimai nubrėždavo tolesnes gaires tiek literatūros, tiek kitoms visuomenės gyvenimo sritims. Pavyzdžiui, 1959 m. per III visuotinį Lietuvos SSR RS susirinkimą laukta septynmečio plano, kuris buvo tvirtintas Komunistų partijos XXI suvažiavime²⁸. Aiškių kriterijų nebuvimas neretai supainiodavo rašytojus ir sąlygodavo jų pasimetimą, o neteisingi ėjimai ir ideologinės klaidos lemdavo blogesnę poziciją RS. Dėl šios priežasties buvo paranku užimti stebėtojo padėtį, analizuoti savo kolegų žingsnius ir nekartoti jų padarytų klaidų. 1962 m. rašydamas laišką Baltakiui, Mieželaitis teigė pastebėjęs, kad tampa naudinga palaukti aiškesnių gairių ir tik tada pateikti naujus kūrinius:

Iš naujo permąstau savo poetinį kredo. Kai ko teks atsisakyti. Kai kas naujo atsiranda. Žiūrėsime. Ne visada, pasirodo, reikia skubėti vien tik rašyti. Naudinga ir patylėti, ir pagalvoti.²⁹

Bet laukimo strategiją pasirinkusius asmenis paprastai lengvai identifikuodavo kiti žaidėjai. Nepakanka-

mas aktyvumas lauke arba net vėlyvas išitraukimas į jį traktuoti kaip nepatikimumo ženklas.

KAI STRATEGIJA NEPASITEISINA

Analizuojamo laikotarpio pradžioje laukimo strategiją taikęs Mieželaitis vėliau dėl tokių savo veiksmų kai kurių kolegų buvo laikytas nepakankamai patikimu. Poetui susirinkimo metu ne kartą priekaištauta, kad jis pernelyg ilgai nerašė jokių kūrinių. Vienas iš asmenų, stojusių ginti Mieželaitį, buvo Tilvytis. Jis 1954 m. susirinkime teigė, kad nenorėtų „sutikti su kritikais, kurie bara poetą Mieželaitį už tai, kad jis ne laiku, labai pavėluotai suskato rašyti padorius eilėraščius ir tik šiemet parašė tokį kūrinį, kaip „Broliška poema“³⁰. Tilvytis taip pat teigė, kad „gydytojas nekaltina ligonio už tai, kad jis susirgo; jis padeda jam išgyti“³¹. Tiesa, nors Mieželaitis iš pradžių neskubėjo pateikti naujų kūrinių, tačiau tai nesutrukdė siekti aukštesnės vietos RS hierarchinėje struktūroje.

Lietuvos rašytojai vyksta į SSRS rašytojų suvažiavimą Maskvoje. Iš kairės Justinas Marcinkevičius, Alfonsas Bieliauskas, Jonas Lankutis ir Eduardas Mieželaitis. Vilnius, 1958. Eugenijaus Šiško nuotrauka. MMC

²⁷ Dramaturgų sekcijos biuro posėdžio protokolas, 1954-10-08, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 170, l. 79.

²⁸ Lietuvos TSR Rašytojų Sąjungos III suvažiavimas, 1959, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 244, l. 1.

²⁹ Algimantas Baltakis, *Gimiau pačiu laiku: Iš dienoraščių, 1960–*

1997 m., Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 29.

³⁰ II-ojo Lietuvos TSR tarybinių rašytojų suvažiavimo stenogramos, t. I, l. 21.

³¹ *Ibid.*, l. 21.

Vis dėlto kiti atvejai rodo, kad laukimo strategiją pasirinkę rašytojai nukentėdavo gerokai labiau. Paminėtina 1955 m. RS vykusio diskusija dėl Juozo Paukštelio elgesio, nes jis nerašė ir nepateikė svarstyti naujų kūrinių. Vienas iš pranešėjų apibendrino, kad „kaltinimai Paukštelii už kūrybinį nutilimą šiuo metu tik sunkėja“³².

Taip pat atkreiptinas dėmesys į 1957 m. vykusį susirinkimą, kuriame svarstytas leidinys *Tarybų Lietuvos rašytojai*. Pagal pirminį sumanymą kiekvienam dalyviui liepta pačiam parašyti trumpą tekstą, kuriame nurodytų bendriausius savo kūrybos bruožus. Tačiau, vos pasirodžius visam leidinio rankraščiui, pastebėta, kad daugumos rašytojų pasisakymai buvo mažų mažiausiai netinkami. Dėl šios priežasties knyga nepraėjo pro Glavlito cenzūrą, o minėtame susirinkime buvo svarstytas rašytojų vengimas akcentuoti savo ideologines pažiūras. Tilvytis susirinkimo metu priekaištavo, kad toks elgesys yra vertintinas kaip lauko dalyvių bandymas „pagudrauti“:

Mes turime būti tik dėkingi, kad mus perspėjo aukščiau stovintieji draugai. Daugelyje pasisakymų norėję, kad rašytojas jubiliejiniais metais pasakytų, kad jis yra Tarybų sąjungos pilietis. Negalima pro tai praeiti. Draugas Grušas jau keliolika metų vengia pasisakyti aiškiai. Aš tame įžiūriu tik gudravimą. Drg. Mykolaičio pasisakyme norisi daugiau aiškumo jaunimo akyse. Visa tai prisideda tik prie drumstimo jaunimo tarpe.³³

Taigi vengiantys aktyviai dalyvauti literatūros lauke kūrėjai buvo identifikuoti ir iš jų reikalauta viešai išreikšti savo poziciją bei pademonstruoti „teisingas“ ideologines pažiūras. 1963 m. Antanas Jonynas apkaltino prozininką ir dramaturgą Romualdą Lankauską, kad iš jo veiksmų sudėtinga spręsti apie rašytojo ideologines pažiūras:

Klaida padaryta ir gabaus mūsų draugo Lankausko, kuris pabandė, ir gerai, kad pabandė, paliesti labai svarbius klausimus, jaunimo auklėjimo, pasimetimo klausimus, bet negalėjo jų išspręsti, tvirtai nepasakęs: „Romualdai, kur tu stovi, su kuo stovi, ko sieki“. Čia vienas iš tų ypatingai svarbių klausimų, rašytojo partinės atsakomybės klausimas.³⁴

³² Lietuvos Tarybinių Rašytojų Sąjungos visuotinis susirinkimas, 1955-01-25, l. 55.

³³ LTSR Rašytojų sąjungos plenumo diskusijų stenograma, 1963, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 342, l. 5.

Reikšminga 1963 m. vieno iš susirinkimų metu pasakyta Jonyno kalba, kurioje atsiskleidžia jo, kaip literatūros lauko dalyvio, požiūris į rašytojus, vengiančius atvirai pasakyti savo poziciją:

Nuoširdžiai pasakysiu, nežinau, gal ir yra draugų, kurie gali pasakyti, kad praėjo be svyravimų, be prieštaravimų, o aš negaliu šitaip pasakyti. Pas mane buvo įvairios mintys, atskirais atvejais ir labai prieštaringos, nevienoda pažiūra į meno dalykus. Kas iš karto atrodė labai paprasta, vėliau pradėjo darytis sudėtingiau. [...] Buvo draugų, kurie nenorėjo atvirai pasakyti, kur jie stovi, bandė laviruoti, apeiti aštrius kampus, tai jiems nieko nepadėjo... Tada mums buvo visiškai aišku, kad reikia būtinai pasirinkti. Ir mes pasirinkome.³⁵

Ši kalba reikšminga ir kitu aspektu. Jonynas akcentavo būtinybę aiškiai pasirinkti, nes laukimo strategija ir kompromisai toleruoti toli gražu ne visada. Nors žaidėjas galėdavo pasirinkti, kokioje situacijoje jam naudingiausia taikyti vieną ar kitą strategiją, tačiau laviravimas buvo galimas tik neperžengiant institucijoje egzistavusių taisyklių ir barjerų.

Tad Bourdieu socialinį lauką galima palyginti su futbolo lauku, kuriame yra aiškiai apibrėžta teritorija, ribos ir užribiai, nusistovėjusios taisyklės ir žaidėjai, turintys savo pozicijas, tačiau kartu galintys keisti savo padėtį pagal lauke susiklosčiusią situaciją. Šiame straipsnyje siekta parodyti, kad RS narių elgseną ir pasirinkimus sovietmečiu galima vertinti ne tik iš įprastos trinario pasipriešinimo–prisitaikymo–kolaboravimo elgsenos modelio perspektyvos, tačiau ir mėginant identifikuoti tam tikras strategijas. Jos suprantamos kaip individo literatūros ar bet kokiame kitame lauke atliekami veiksmai, susiję su praktiniais sprendimais arba žaidimo pajautimu. Kitaip sakant, strategijos yra kiekvieno agento pasirinkta reakcija į kasdienes ir lauke rutinizuotas praktikas, kurios apibrėžia lauko kasdienį gyvenimą. Kaip viena iš elgsenos strategijų čia buvo išskirtas laukimas, paremtas įsitikinimu, kad geriausiaėjimus lauke atlikti tada, kai sprendimo sėkmė garantuota.

³⁴ LTSR Rašytojų sąjungos plenumo diskusijų stenograma, 1963, in: LLMA, f. 34, ap. 1, b. 342, l. 5.

³⁵ *Ibid.*, l. 1–3.

UŽAUGAU KLAIPĖDOS KRAŠTE

Vytautas Toleikis

Nuo penktos klasės mūsų darbų pamokos vykdavo senojoje Saugų pradinėje mokykloje. Kokie trys šimtai metų paplente Švėkšnos link, perėjus į kitą senojo plento Tilžė–Klaipėda pusę. Traukdavome siauru asfaltuotu taku, apšodintu topoliais. Gegužę jų kibūs pumpurai skleisdavo aitrų kvapą. Patikslinsiu – darbų pamokos vykdavo pradinės mokyklos ūkiniame raudonų plytų pastate. Ten buvo dirbtuvės. Mergaitės likdavo vidurinėje, naujoje dviaukštėje mokykloje, savo mišrainių gaminti. Darbų pamokos man nebuvo pačios mėgstamiausios – buvau ir tebesu didelis atgribnagis, o jose dažniausiai reikėdavo ką nors „meniško“ išpjaustinėti, nušlifuoti, suklijuoti, sukalti. Po to kokį mėnesį kurtąjį „meną“ kovo 8-ąją įteikti savo mamoms. Buvo ir šaltkalvystės pradmenys. Išdalindavo tokius aprūdijusius gelžgalius ir liepdavo su dilde nuzulinti nežinia kam reikalingą detalę. Ir žileni dvi pamokas kaip tas zuikis į kelmą. Po daugelio metų per klasės draugų susitikimą netikėtai tas įstabias pamokas prisiminėme. Antai Gedas iš paralelinės klasės ne tik žileno, bet ir su savo klasės draugais kitus bendraamžius tuo darbinium metalu aprūpino. Nuėjo darbų mokytojo vedini į šalia miško

VYTAUTAS TOLEIKIS (g. 1960) – pedagogas, kultūrininkas, bibliofilas, daugiakultūris Lietuvos atminties puoselėtojas, daugybės kultūros ir atminties projektų iniciatorius, šiuo metu dirbantis Vilniaus šv. Kristoforo gimnazijoje. Vieno pokalbio metu prasitarė retsykiais rašęs tekstus, kuriuos būtų galima priskirti atsiminimų žanrui, ir pasvarstęs, ar nereikėtų ko nors iš šių užrašų pateikti platesnei auditorijai. Paragintas tai padaryti, jis nusprendė pirmiausia aprašyti vaikystės patirtį Klaipėdos krašte. Kaip pats sako: „Jau dabar jaučiu tas atminties slėpynes. Paguodai galiu teisintis, kad esu iš tų nebe madingų personažų, neišmetančiųjų. Turiu nuo 1978 m. išsaugotų laiškų, dienoraščių, darbo kalendorių, užrašų fragmentų, nuotraukų. O žmones, kuriuos buvau „pametęs“, jau prieš dešimtį metų visus susigražinau, pasitelkęs IT. Turiu ir vyresniąją seserį Birutę, kuri gero kai anksčiau paliko mūsų gimtuosius Barvus, taip paradoksaliai savo atmintyje užkonservavusi mano vaikystės kaimą, – visada galiu pasitikslinti. O kur dar pusseserės, pusbroliai, klasiokai, anų laikų prieteliai... Tai ne koks daiktų ar žmonių kolekcionavimas, tai tik noras būti visada kartu. Nepasiduoti taip madinagai amnezijai“.

prisiglaudusias „vokiečių“ kapines, pridraskė prilaužė nuo antkapinių tvorelių metalo ir partisė į mokyklą. Ne vieneriems metams užteko. Aišku, kapinės buvo apleistos, nes sovietinė valdžia septinto dešimtmečio pradžioje uždraudė evangelikų kaimo kapinaitėse laidoti. Bet apie potvarkį sužinojau gerokai vėliau.

SOVIETINĖS MOKYKLOS PASAKOJIMAS

Aštuntoje klasėje „ėjome“ Ievos Simonaitytės *Aukštųjų Šimonių likimą*¹, vėliau buvo ir *Vilius Karalius*. Ir nors Simonaitytės tėviškė Vanagai tebuvo nuo mūsų mokyklos nutolę gal kokį dešimtį kilometrų, per visus septynerius metus nė viena klasė taip ir nebuvo nugalbenta ten ar į Priekulę, kurioje buvo to meto literatūros klasikės vasaros rezidencija. Apie vasarnamį ir įnoringą rašytoją buvau bent šį tą girdėjęs iš penkmečiu vyresnės sesers Birutės. Ir tai viskas. Apie mūsų krašto įžymybes Johanessą Bobrowskį, Aldoną Gustas, Martyną Jankų, Charlotte Keyser, Hermanną Kallenbachą, Jurgį Mikšą, Ernstą Wichertą, Vydūną, Hermanną Sudermanną – nė šnipšt. Sovietų Lietuvos mokykloje regioninių rašytojų fenomeno nebuvo. Šį tą leisdavo susilasioti tik guvesniems kraštotyrininkams, vietos muziejams. Nežinau, ar jie buvo mūsų istorijos, geografijos, lietuvių kalbos mokytojų galvose, – bent su mumis jie tokia informacija nesidalino. Simonaitytės erdvės driekėsi Klaipėdos rajone, tad, tarkime, toliau, ne mūsų Šilutės rajone, bet išvardintieji sukosi apie kadaise klestėjusias Šilutės ir Tilžės kultūrinės ašis. Ką ir kalbėti apie lietuvininkų kunigus misionierius, dešimtmečius praleidusius Indijoje, Afrikoje, Azijoje, Kaukaze². Tiesa, buvo Bobrowskio, Gustas, Wicherto, Sudermanno³ išverstų

¹ *Skaitiniai 8 klasei*, 4-asis leidimas, sudarė Stasė Matulaitienė, Kaunas: Šviesa, 1976, p. 130–150.

² Pirmasis apie lietuvius evangelikus misionierius prabilo Mažosios Lietuvos kultūros žinovas Domas Kaunas; žr. Domas Kaunas, *Iš lietuvių knygos istorijos: Klaipėdos krašto lietuvių knyga iki 1919 metų*, Vilnius: Mokslas, 1986.

³ Štai kokios verstinės knygos apie Klaipėdos kraštą ar Mažąją Lietuvą buvo prieinamos sovietinės okupacijos metais: Johanesas Bobrowskis, *Lietuviški fortepijonai: Romanas*, iš vokiečių kalbos vertė Eduardas Astramskas, Vilnius: Vaga, 1968; Johanesas Bobrowskis, *Levino malūnas: 34 sakiniai apie mano senelį: Romanas*, iš vokiečių kalbos vertė

knygų, 1968 m. išleistas Vydūno dramų rinkinys⁴, vėliau pasirodė ir Arūno Žebriūno filmas *Kelionė į rojų*. Bet tai tebuvo į sovietinio švietimo orbitą nepatenkantis, nedidelio inteligentų rato ezoterinis diskursas. Iš Jono Riškaus IX klasės literatūros vadovėlio žinojome, kur pasirodė Martyno Mažvydo *Katekizmas*, kur leista *Aušra* ir *Varpas*, kur kūrė lietuvių grožinės literatūros pradininkas Kristijonas Donelaitis⁵. Siunčiama žinia lyg ir aiški – Mažoji Lietuva mums labai svarbi. Bet neaišku, ar Rytų Prūsija ir Mažoji Lietuva yra tapačios? Jeigu ji apima ne tik etnines, bet ir prūsų žemes, tuomet kaip atsirado lietuviai net Karaliaučiuje, iš kur lietuviški kaimai Samboje? Riškaus Kristijono Donelaičio būrai suvis gyveno kažkokiam mistiniame pasaulyje, net ne Kaliningrado srityje. Kur kas labiau baudžiauninkai nei lietuvininkai. Bet čia jau ne vadovėlio autorius kalta. Aišku, lietuvių kalbos mokytoja neprasitarė, kad Donelaitis apdainavo mūsų kaimynų „vokiečių“ protėvius, kad būrų ainių esama net mūsų vidurinėje mokykloje. Paslaptį saugojo iki mokyklos baigimo.

Nuo pradinių klasių žinojome, kad kryžiuočiai ir jų klonas vokiečiai – amžini lietuvių tautos priešai. Kaip ir tai, kad lenkai tapatintini su ponais, kurie tegali būti kvaili pikčiurnos išnaudotojai, o rusai – išvaduotojai. Klaipėdos kraštas – tarsi ir Mažoji Lietuva, tarsi ir ne.

Kodėl pradėdu pasakoti nuo sovietinės mokyklos naratyvo ir negausių knygų apie regiono praeitį? Noriu paverkslenti, kad mano Saugų vidurinėje mokykloje dirbo apkiautę, sovietizuotos sąmonės mokytojai? Kalti, kad laiku neparodė išvardytų knygų ir nenuvežė į Simonaitytės tėviškę? Anaipol. Tiesiog bandau suprasti, kokį klampų tautinio identiteto kelią turėjo nueiti Klaipėdos krašte gimę naujųjų persikėlėlių iš Žemaitijos ar Dzūkijos vaikai. Gimę apie 1960-uosius, po antrosios Klaipėdos krašto autochtonų repatriacijos. Koks aš ir buvau. Tinkama vieta pridurti, kad to meto sovietinėje kultūrinėje terpeje nebuvo prieinamas ir Czesłowo Miłoszo Mažosios Tėvynės atradimas, tarkime, kaip tiltelis į Lietuvą ateinantiems iš kultūriškai įvairesnių ir istoriškai komplikuočiau, ne tokių homogeniškų erdvių.

Sovietinė mokykla tikrai kalė į galvas, kad vokiečiai – piktųjų kraugerių kryžiuočių ainiai, Donelaičio

būrų išnaudotojai, bet kokio blogio nešėjai į Lietuvą, o XX a. – „fašistai“⁶. Ir dar. Lietuva to meto mokykloje prasidėdavo ne nuo namų, vietos apylinkių ar artimiausio didesnio miesto. Ji prasidėdavo nuo „tarybinės Lietuvos sostinės Vilniaus“ ir Gedimino pilies, o baigdavosi Vilniaus radiju ir televizija.

Mums, eilinės sovietinės kaimo vidurinės mokyklos moksleiviams, buvo kalama į galvą, kad čia – nuo amžių Lietuva. Tik neaišku, kodėl tie amžius čia gyvenę lietuviai karo metais ir vėliau taip masiškai pasitraukė į Vokietiją, o mums, naujųjų kolonistų vaikams, tą lietuviškąjį kraštą paliko kažkokį svetimą, „vokišką“? Bendras sovietinės Lietuvos mokyklos pasakojimas teporino apie lietuviškas žemes ir į jas kadaise atsibaciusius begėdžius germanizatorius vokiečius. Be jokių „bet“, „nors“, „nežiūrint to“.

Iš kitos pusės, valdžia tai „lietuviškai“ žemei, jos aplinkai diegė atvirą ar užslėptą neapykantą, nes ją sugebėjo matyti tik kaip „vokišką“. Sveikintina, kad praeities ženklai nyktų. Kaimuose, net miesteliuose sąmoningai nesaugota, nerestauruota – iškart gera proga čerpinį stogą pakeisti šiferiniu, į išgriuvusią sieną įmūryti iš toliausiai matomą baltų silikatinių plytų lopą. Niokota, daryta viskas: pastatai, dvarų ansambliai, bažnyčios (dalį pavertus sandėliais, iš kitų atėmus klebonijas, ūkinius pastatus). Uždraudę laidoti kaimo kapinaitėse, savaime jas pasmerkėdavo pavirsti atgrasiais krūmynais. Prižiūrėti, tvarkyti neleisdavo. Užkliūdavo vandens malūnai, tiltukai, šimtametis brukis, net pakeilių medžiai – sovietinis pasakojimas visiškai nesijungė su pačia gyvenamąja tikrove, jos kasdienybės erdve.

NAMAI

Valdžios požiūris persismelkė į atsikėlusiujų sąmonę. Senąsias kapinaites, evangelikų bažnyčias ir mūsų tėvai, ir mes vadinome „vokiečių“. Mano mamaitė ir tėvas, kalbėdami apie savo tėviškes, visada sakydavo „Lietuvos pusėje“. Jiems, atsikėlusiems žemaičiams iš Užvenčio ir Švėkšnos apylinkių, neatrodė, kad aš gyvenu Lietuvoje. Kartą mamaitė mane net pravirkdė: perzino, kad esu ne lietuvis, o prūsas, nes gimęs kaip ir ne Lietuvoje. Su dviračiais važiovome į šalia prisiglau-

Eugenija Vengrienė, Vilnius: Vaga, 1969; Johanesas Bobrovskis, *Sarmatijos metas: Eilėraščiai*, iš vokiečių kalbos vertė Sigitas Geda ir Bronys Savukynas, Vilnius: Vaga, 1974; Aldona Gustas, *Briedžiai mano broliai: Eilėraščiai*, iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Karalius, Vilnius: Vaga, 1983; Ernstas Vichertas, *Šaktarpis*, paruošė ir redagavo Jonas Stukas, vertė Pranas Mašiotas, Vilnius: Vaga, 1981; Hermanas Zudermanas, *Kelionė į Tilžę: Novelės*, iš vokiečių kalbos vertė Adomas Druktenis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960. Nė viena knyga nebuvo įtraukta į mokyklos programas. Kai kurios knygos pasirodė man baigus vidurinę mokyklą (po 1978 m.).

⁴ Vydūnas, *Amžina ugnis. Prabočių šešėliai. Pasaulio gaisras: Dramos*, Vilnius: Vaga, 1968.

⁵ Jonas Riškus, Aleksandra Šalčiūtė, Kazys Umbrasas, *Lietuvių literatūros vadovėlis IX klasei*, 5-asis leidimas, Kaunas: Šviesa, 1977, p. 102–107. Beje, žemaitis docentas Riškus vėliau man dėstė XIX a. pradžios lietuvių literatūrą tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute. Mėgdavo pasidžiaugti savo vadovėliu: „Kuoks kuoks, uo dvidešimt metų ištvier!“

⁶ Prisiminkime Antano Jonyno poemą „Erškėtrožė“, Petro Cvirkos apsakymą „Lakštingala“ ar jo antivokiškas pasakas, Salomėjos Nėries poemą „Mama, kur tu!“ etc. Jų paauglystės metais buvo mokomasi mintinai. Mokytojai įtaigiai perskaičius „Erškėtrožę“, mano klasės draugė Vida net apsverkė. Tą poemą ir dabar beveik visą tebemoku mintinai.

dusius Jurgynus valdiškų normų⁷ ravėti. „Tu esi gryns prūsas, prūsuoks, juk gimia ne Lietuvuo!“ – girdžiu linksmą mamaitės balsą, o mano akys jau apsipylusios ašaromis. Net nuo dviračio nušokau ir persiutęs ėmiau įrodinėti, kad aš lietuvis, kad ir čia Lietuva! Kai sesuo nusprendė kurtis Klaipėdoje, mamaitė neapsidžiaugė – geriau kokioje Tauragėje, vis tiek čia netikra Lietuva. Nežinia, kas čia dar gali būti. Beje, mano tėvas dirbo ūkyje statybininku, buvo brigadininkas, o mamaitė – fermoje melžėja. Nedaug buvo baigę klasių.

Vokiškos kultūros pėdsakų tais laikais ilgai nereikėdavo ieškoti. Štai Šilutėje išlįsdavo koks vokiškas užrašas ant namo. Jį skubiai uždažydavo, bet po kelerių metų jis ir vėl atsirasdavo. Visi juokdavosi, mat lygindavo senuosius vokiškus dažus su sovietiniais. Vis dėlto senoji Klaipėdos krašto kaimų ir miestelių architektūra, net peizažas (po melioracijos) nykte nyko. Ir mano akyse. Ne tik sovietinės okupacijos metais, bet ir Atgimimo laikais, besidalinant sovietinių ūkių turta. Iš vaikystės kaip per miglą pamenu prie mūsų kaimo stūksojusį Jurgynų dvarą, iš kurio nieko neliko, nė vieno pastato. Tėvas pasakojo, kad iš dvaro plytų Lapyuose pastatė naują veršidę, gana didelę. Akmenis pamatams, beje, ėmė išardę brukį, kuris priešais tiltą buvo atskyręs Tenenio upę nuo senvagės. Paradoksalu, bet šalia mano gimtojo Barvų kaimo esantis Lapynų dvaras negrižtamai sunyko Atgimimo laikais. Tas pats, kuriame yra gyvenęs lietuvininkų bičiulis Hugo Šojus. Pirmasis tuo metu kritęs pastatas kaip tik ir buvo tėvo statyta veršidė.

Rečiausiai kaimiečių lankomos vietos buvo palėpės, todėl jose dar net mano jaunystėje galėjai rasti šio bei to senoviško. Barvuose, mūsų palėpėje, rasdavau senų, gotikinių šriftu spausdintų vokiškų knygelių, aptriušusių laikraščių, net paveikslų, mokyklų baigimo vinječių, kuriose matydavosi ryškus užrašas *Kaiser und Vaterland*. Būdavo butelių, buteliukų ir taurelių. Tokių bato formos, su gražiu spalvotu paveikslėliu. Ir šiaip visokių mielių babykų babykėlių. Savo valandos ant viškaus tebelaukė penki rusvi siaurakakliai uzbantai, skirti laikyti vaišokšlių (raudonųjų serbentų) vynui ar žibalui⁸. Mūsiškiuose lai-

⁷ Normomis vadindavo buroką, sėtinių (griežčių) ar kitomis kultūromis apsėtų laukų ravėjimą, kurį organizuodavo nenuilstantis ir viską pastebintis ūkvedys (skyriaus valdytojas). Normas išdalindavo ne tik lauko darbininkams, bet ir fermų darbininkams, nes šie vieni nebespėdavo. Per dieną dviese šiaip ne taip normas gali nukapliuoti. Jeigu nenuravi – ūkvedys neduos laiku šieno susigriebti, neleis traktoristams tau laukų aparti etc.

⁸ Sunku man pačiam patikėti, bet puodynės nuo viškaus visos išli-

kė žibala, kvapas ligi šiol išlikęs. Gerai atsimenu senus aplūžusius juodus parasotnikus⁹, net aptriušusį rankinuką. Buvo ir apačioje senų daiktų. Vokišką centrifugą mamaitė pritaikė tupdyti perekšlėms, o rankinę skalbimo mašiną pavertė kubilu kopūstams raugti. Dar ilgai po akimis vėlėsi senos svarstyklės, sugedusi ar sugadinta „Singer“ siuvimo mašina, kelios galingos meiros¹⁰, anglimi kaitinami prosai. Virtuvėje tebestovėjo sena pompa. Vandeniį gerdavome iš kibiro, pakabinto ant pompos snapo, pasisemdami alaviniu kruziuku, kuris taip pat buvo iš tų laikų. Buvo masyvi salotinė, polmiskas¹¹ – atvertus antrąją pusę, matėsi vokiečių erelis su svastika, 1943. Bet ir tuos per stebuklą išlikusius daiktus laikas nepastebimai tarsi į kokį smėlį susiurbė – jie tiesiog dingo, o gal išėjo. Beje, Barvuose pagrindiniai vaiduokliai buvo vokiečiai – kareiviai, su uniformomis. Pasirodydavo ant posūkio prieš tiltą. Vienas buvo su lazdele. Net papa kartą matė. Gal dėl to ten ir kryžių atsikėlę katalikai pastatė, pamenu datą – 1948.

Taigi aš, kaip ir absoliuti dauguma mano bendraamžių, užaugau senoje lietuvininkų sodyboje. Mediniame,

Mokytojas Vytautas Toleikis. Barvai. 1988 m. birželis.
Nuotraukos iš autoriaus asmeninio archyvo

aišku, apipierytame¹² name. Apie kokius 1970 m. papa namą nudažė šviesiai rusva spalva. Su koridoriais ir veranda buvo vienuolika kambarių. Kaip supratote, buvo ir neįrengtas, bet funkcionalus viškus. Kone iki

ko. Viena yra pas mano pirmąjį mokinį Joną, trys – kaimo sodyboje, o viena – mano darbo kabinete, šalia kompiuterio, Vilniaus šv. Kristoforo gimnazijoje.

⁹ Skečiai.

¹⁰ Separatoriai.

¹¹ Didelė, pailga lėkštė.

¹² Dailylentėmis apkaltame.

man sulaukus septynerių, ten gyveno babauškis¹³. Prie namo priglausta stovėjo ir didelė veranda su „lauko“ virtuve, didelis staldas, jo nuvirtusiame gale tėvas išmūrijo sklepa.

Namas buvo pritaikytas trims, aišku, artimųjų šeimoms, nes buvo trys kuknės¹⁴, nors tik du atskiri kaminais ir du išėjimai. Ant viškaus kaminais turėjo didoką praplatėjimą, į kuri patekdavai per dureles – jame laikydavo venzytus kumpius, lašinius ir palendricus. Uosteli tuos kabančiuosius tarp suodžiais aptrauktų sienų, žvilgteli per kamino viršų į žydrą dangų. Jauku. Visi kambariai sujungti durimis. Sode – vienas šulinys, sujungtas su pompa, kieme – kitas, gyvuliams girdyti. Augo didelis sodas ir daržas. Pusė – išlikusių senųjų obelių, slyvų ir krygių¹⁵, vaišokšlių, karentų (medlevų), pusė – naujų, tėvo pasodintų obelių, kriaušių, juodųjų serbentų, agrastų, trešnių, gervuogių. Vartelius tarsi garbės sargyba supo du mandžiūriniai riešutai ir tarp baltauogių meškyčių krūmokšnių pasodintos tujos, o arčiau namo slenksčio – analogiška trešnių pora. Augo vietiniai storakočiai rabarbarai. Turėjome darželį. Keista, kaime buvome vieninteliai, kurie jį augino. Tulpės, bijūnai, gladijолės, vienmetės gėlės. Vėliau ir kaimynas porą kapukų pasidarė. Bet miške gyvenantys „vokiečiai“ (anot mamaitės) „kažkokių žolių“ augindavo.

Taigi mano namų nestatė nei mano tėvas, nei mano senelis, nei mano prosenelis. Bet aš juose gimiau. Ir negaliu įsivaizduoti nuostabesnių namų.

GYVENTOJAI

Sodybos buvusią šeimninę Keraitienę tėvas gerai pažinojo. Namų pirkimą įformino kaip dovanojimą. Neapsigyveno, kaip prieš tai dauguma, radę tuščius namus. Kaip dovanojimą įformino specialiai – kitaip, atvykus į Vakarų Vokietiją, negautų pašalpos. Mamaitė pasakojo, kad būtent Toleikiams norėjo palikti sodybą, nors dar kelios šeimos meilijusios. Tėvas kartais to namo gyventojoms talkinęs kaip meistras, be to, senajai Keraitienei padėjo tvarkyti dokumentus, surasdavo mašiną į Šilutę. Tuo metu, 1959 m., didžiuliam name gyveno trys moteriškės. Senoji Keraitienė, jos duktė ir anūkė Ingė. Ingei kažkas buvo užtaisęs vaiką, bet šis miręs. Mano sesuo Barvų kapinaitėse rodė jo kauburėlį. Sesuo dar pasakojo, kad prieš moteriškėms išvykstant, jie gal keletą savaičių gyvenę kartu. Esą Keraitienė norėjusi viską aprodyti. Spalio pabaigoje, mat jau buvo nurauti batviniai¹⁶, jos išvykusios. Su mamaite atsisveikino virtuvėje, apsikabino, visos trys moteriškės apsi-

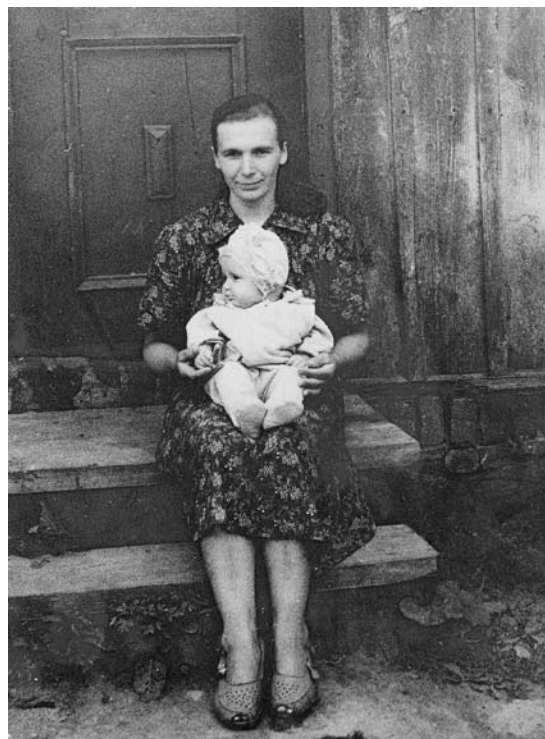
¹³ Būtybė, panaši į vaiduoklį, dvasia.

¹⁴ Taip mes vadindavome malkomis kūrenamą viryklę, pritaikytą virinti, dažniausiai dviems, rečiau trims, keturiems puodams.

verkusios, tėvas laukęs mašinoje. Mašinos išsukus iš kiemo, mamaitė trynusi delnais. Visada taip darė, kai kas pasisekdavo: laiku apsėdavo arus, suveždavo šieną, nukasdavo bulves. Aš gimiau už penkių mėnesių.

Sodyba be vyriškos rankos buvo apleista: gyvenamojo namo stogas kiauras, vienas tvartas beveik nugriuvęs, kito stogo galas įvirtęs, priešais langus kėpsojo penki didžiuliai klevų kelmai. Taip karo metais moteriškės apsirūpindavo malkomis. Vietoje paskersdavo klevą, vietoje pjaustydavo ir kapodavo. Buvo likęs vienas vienintelis klevas. Jame perėjo varnėnai, vėliau įsitaisė ir kovukai. Einant pašalui, tėvas lašindavo sula, jos būdavo daug. Su klevu aš užaugau.

Tėvai gerai pažinojo ir kaimynę Šilalienę, su kuria, šiai išvykus į Vokietiją, dar ilgai susirašinėta – net siuntinių parsisųdavo. Mat tėvas prižiūrėjo mūsų Barvų kaimo kapinaitėse palaidotą jos vyro kapą. Man gerokai ūgtelėjus, mamaitė daug pasakodavo apie „senus lai-

Elzbieta Toleikienė su sūnumi Vytautu. Barvai. 1960

kus“, pasakodavo ir apie Šilalienę. Ši sakydavusi: „Nu tik blius, nykomet neskolink pruosa, sugadyns!“ Kaip tada supratau, „Nu tik blius“ buvęs jos posakis.

Pas mus ant viškaus gulėjo daug šventų knygų, greičiausiai tai galėjo būti Mišių knygos, gal Biblija, giesmynai, *Rojaus darželis*. Šilalienė įtikino mamaitę, kad

¹⁵ Mažos tamsiai mėlynos saldžios slyvos. Kažkodėl ir vietiniai žemaičiai jas taip vadino, nors žodis vokiškas.

¹⁶ Burokai.

joms čia ne vieta, kad jas gali vaikai suplėšyti ar dar kam nors netinkamai panaudoti¹⁷. Pati užlipo ant viškaus, surinko visas knygas, prisikrovė du pilnus krepšius, nunešė į Barvų kapines ir palaidojo. Kažkur prie kapinių vartų, gal netoli šulinio. Šalia gulinčių senųjų barviškių. Ne kartą vėliau apie tas knygas pagalvodavau, bet taip ir neišdrįsau su kastuvu ten užsukti. Įsivaizduokite, kokie 1960-ieji! Jurijus Gagarinas, 1980 m. gyvensime komunizme, pirmieji kombainai, neužilgo buvusio Lapynų dvaro salytėje atsiras kino teatras... O senoji Šilalienė ritmingai puškuoja nešina dviem sunkiais krepšiais šventų knygų ir dar kastuvu, kad palaidotų – ką? Palaidotų tai, ko jokių būdu negalima palikti barbarams? Judėjai taip pat laiduoja pasenusias, atitarnavusias Toras. Tais metais knygas teko laidoti dar gyvas. Nuo mūsų namų iki kapinaičių buvo vienas kilometras.

Barvuose, lyginant su kitais kaimais, „vokiečių“ buvo likę žymiai daugiau. Iš dvidešimt vienos gyvenusios šeimos buvo septynios. Tiesa, viena šeima buvo mišri. Tai labai didelis santykis. Gretimuose Lapynuose tebuvo viena „vokytkā“ senutė ir viena mišri šeima. Su „vokiečiais“ ir į mokyklą kartu ėjome, ir į šokius kartu lakstėme. Mūsų persikėlusieji žemaičiai tėvai juos vadindavo „vokiečiais“, mes, jų vaikai, – beveik niekada, nebent iš kažin kur pasigautą banalųjį „vokytkos karštos“. Bet iš Madlynės mano kaime pasijuokti mėgdavo. Mat menkai prausdavosi, buvo paprasčiausiai juokinga, ne dėl kilmės. Visi vyresniojo amžiaus „vokiečiai“ *I* tardavo minkštai. Tarp mano bendraamžių buvo Angelė, dvi Valdtrautės, Hildgardė, Alfredas, Monika, Ričardas, Rolandas, Jurgis, Reinholdas, Renata, Loreta, Zygfridas. Valdtrautes ir Hildgardę mes vadindavome Triautėmis ir Hylda, jų mamos jas taip pat šaukdavo trumpiniu Triūdi, Triautiki, Hylda. Mano tėvas, kartą būdamas gero ūpo, apie Triautes net dainelę padainavo:

„Triūdi riūdi, plauka jūdi,
Kurių velnių tu nedūdi!“

Nuoširdu, tiesa? Beje, dviejų Barvuose gyvenusių šeimų pavardės buvo tikrai vokiškos: Borchertas, Reichertas. Kelios šeimos namuose kalbėdavosi vokiškai. Toks Mikis ir laikraščius vokiškus prenumeravo, ne kartą mačiau: *Berliner Zeitung*. Jokios tautinės įtampos, buvome vieninga Barvų–Lapynų chebra. Bet kai tėvai dėl ko nors susiriedavo su autochtonais, kilmės klausimą paleisdavo į apyvartą. Ir dabar, rašydamas šias eilutes, tarsi girdžiu mamaitės rūgojimą: „Y, ta šūnprūsi!“ Jie taip pat nelikdavo skolingi. Mūsų kaimynas Vilius pasigėręs mėgdavo kartoti: „Ateis dar vuokytis, visus žemaičius išspjaus!“ Nors Vilius labiau mėgdavo pasakoti,

kokie vokiečiai geri šeiminkai, kokie taupūs, – viskas prie vokiečių buvę geriau. Kai jau dirbau Šilutėje, išgirdau ir kitą trafaretinę frazę apie vokiečius, nors taikytą labiau kokiam berlyniečiui: „Užtektų vieno šlubo vokiečio, ir būtų tvarka!“ Reikia pasakyti, kad „vokiečiai“ turėjo gerų darbininkų reputaciją. Bernardas Liepys ilgą laiką buvo geriausias „kumbainuorius“¹⁸, pirmajam ir traktorių „Kirov“ patikėjo. Aišku, šnapšą¹⁹ maudavo

Autoriaus pirmosios Komunijos vieta. Šv. Kazimiero bažnyčia Sauguose. 1989

ne prasčiau už žemaičius. O jų moteriškės buvo labai geros gospadinės. Per mano sesers vestuves visokius tortus, pyragus kepė, mūsų vyniotinius žlėgė Kislinkienė. Ir kas keisčiausia, visos mokėjo! Beje, šnapšynė – tik naminė. Klaipėdos krašte visi virė cukrinukę, o „už ru-bežiaus“, tik jį kirtus, būdavo tik ruginukė.

Mano Barvų kaime gyveno ir rusų: Vycka ir Kuolka (suprask, sužemaitinti Vitalijaus ir Nikolajaus vardai). Jie atsirado su savo lietuvėmis žmonomis, tremtinėmis. Šilutės rajone ypač daug „sibiriakų“. Vienas jų, jo žmonai žuvus, vėliau vedė „vokietę“, beje, baptistę. Gretimuose kaimuose rusų buvo daugiau. Lapynuose gyveno Vaska su Tuone, kartu mokėmės su jų atžalomis – Toliku ir Tania. Į rusus žiūrėjome kiek iš aukšto, bet ne piktai. Jie taikėsi prie mūsų. Buvo gerokai apžemaitėję. Bet namuose kalbėdavosi rusiškai, skaitydavo knygas ir rusiškai, ir lietuviškai. Pirmąsias savo gyvenime eiles išgirdau iš mamaitės. Matyt, man jos patiko, nes paprašiau pakartoti, ir mamaitė pakartotojo, turiu galvoje – visam gyvenimui. Iš anksto atsiprašau už jų politiškai nekorektišką turinį:

„Ruskis badruskis,
Ne mūsų vieruos!
Iš kumeles bieruos!
Mas eisma į bažnyčia,

esu matęs ant lauko būdelės lentinės sienos viena vinimi prikaltą naujutėlaitę knygą. Beje, „vokiečių“ namuose.

¹⁸ Kombainininkas.

¹⁹ Degtinė.

¹⁷ Sovietinės okupacijos laikais beveik nebuvo tualetinio popieriaus. Vietoj jo buvo naudojami laikraščiai. Mūsų namuose tam labiausiai pasitarnaudavo Šilutės rajono laikraštis *Komunistinis darbas*, kartais ir *Kalba Vilnius*. Bet neišvengdavo būdelės vinies ir knygos. Savo akimis

O jus kumele į šikinyčia!“

Už miško, Pašiliškės kaime, gyveno mano dirmavonės kūminas Eustachijus Krupavičius. Laikė save lenku, be abejo, bajoru. Buvo aistringas gamtos mylėtojas ir medžiotojas, augino tikrus skalikus. Labai skyrėsi nuo kitų. Garsėjo meilės nuotykiams. Vienas iš jų buvo su Lida, minėtos Šilalienės dukra. Apie 1960 m. susilaukė sūnaus Artūro. Lida su Artūru mano kūminą paliko, išmovė, kaip mamaitė sakytų, į Vokietiją. Aš jį labai mėgau. Lenkų daugiau nebuvo.

1967 m. Barvų keturmetėje mokėmės šeši pirmokai: du vaikiukai ir keturios mergikės. Aš ir Jonas buvome katalikai žemaičiai, tik Jonas, regis, buvo dzūkėlis. O mergelkų kompanija margesnė: Rasa ir Dana – žemaitės, Juditos mama – žemaitė, tėvas – rusas, Monika – „vokiečių“. Mokėmės vienoje didelėje klasėje, visi keturi skyriai kartu. Kituose skyriuose taip pat buvo ir rusų, ir „vokiečių“, bet nedaug, tarsi dėl smarvės. Koridoriuje į dešinę, priešais klasę, buvo pionierių kambarys. Ten buvo bibliotekėlė ir pionieriškas būgnas. Bet man labiau patiko mokyklos antrasis aukštas – erdvūs pustučiai kambariai. Man atrodė, kad tai naujas pastatas, aišku, kaime pats didžiausias, nors mokykla buvo statyta dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Bet tada man tai visai nerūpėjo. Kartą, dar prieš einant į mokyklą, gal kokiais 1965 m., mane išmokė ir antrąjį eilėrašį, šį kartą tėvas. Eilėrašį turėjau pasakyti per Naujametinę eglutę Lapynų skyriaus salėje. Pasakai eilėrašį ir gauni dovanėlę. Kadangi tai buvo mano pirmasis viešas pasirodymas, atsimenu ligi šiol:

„Deutschland Deutschland über Alles!

Zwei kartoffel das ist Alles!²⁰

Stovi Hitleris sušalęs.

Prašo lietuvių,

Kad atneštų kailinių.“

Aišku, salė energingai plojo, šypsojosi. Mane ištikio sėkmė, buvau bent dešimčiai minučių dėmesio centre. Po pasirodymo pribėgo prie manęs Liepienė ir paprašė, kad jai dar kartą padeklamuočiau tas nuostabiąsias eiles. Aš nesibranginau. Ką ji tuo metu galvojo?

Kai pradinėje mokykloje per pertraukas žaisdavome karą, o mes tik jį visą laiką ir žaidėme, niekas nenorėjo būti rusas, net Tolikas, visi norėjo būti vokiečiai. Ir ne todėl, kad visi, net Tolikas, būtume jautę fiziologinę neapykantą rusams, ne! Vokiečių kareivių uniformos buvo labai gražios, ir automatai labiau traukė paauglišką akį. O rusų kareiviai kažkokie nusmukteliniai. Tais

²⁰ Pirmoji eilutė „Vokietija Vokietija, aukščiau visko!“ – taip prasidėdavo Vokietijos himno pirmasis posmas, kuris dabar nebėra giedamas. Antroji eilutė verčiama: „Tik dvi bulvės beliko!“

²¹ Sovietinės okupacijos metais tebuvo tik vienas karas – „Didysis Tėvynės karas“, kuriame kovojo rusai su vokiečiais, dar truputį padėjo amerikoniai. Antrojo pasaulinio karo tais laikais nebuvo.

²² Kazys Binkis, *Naujoji Lietuva*, Kaunas: Spindulys, 1938.

laikais per baltai juodą žydrąjį ekraną rodydavo daug serialų apie Karą²¹.

PARALELINIAI PASAULIAI

Nuo keturiolikos metų ėmiau rinkti knygas. Ypač traukė senoviškos. Turėjau senų kalendorių, žurnalų rinkinių, pateko į mano godžias letenėles ir *Naujoji Lietuva*²², *Kas tu esi, lietuvi?*²³ Turėjau 1897 m. Berlyne leistą lietuvišką evangelikų Bibliją. Pramokau skaityti gotikiniu šriftu. Įveikiau Mozės pirmąją knygą, skaitinėdavau Evangelijas. Ypač džiaugiausi po kelerių metų už tris rublius iš Maskės²⁴ išgyta Mišių knyga, išleista 1878 m. Tilžėje. Juodu odiniu viršeliu, užsegama. Džiaugiausi, kad mano knygai tuoj sukaks šimtas metų. Ir dabar, kai niekas nemato, mėgstu į ją paspoksoti, pačiupinėti, pauostyti.

Kartu prasidėjo ir netikėtas Lietuvos atradimas. Greičiausiai iš nuostabos, kad – Viduramžiais buvome karinga drąsi tauta, turėjome savo valstybę. Daukanto Viduramžių Lietuvos miškų ir liuosybę godojančių lietuvių paveikslas, Maironio apdainuota praeitis, nuotykių romanai apie Lietuvos praeitį mano vaizduotę tiesiog užkerėjo. Leki dviračiu per mišką į gretimą Pašiliškės kaimą pas pusseserę ir niūniuoji „Kur lygūs laukai“ pagal VIA²⁵ *Vilniaus aidai* versija.

Bet Mišių knyga ir kitos evangelikų knygos, visi namuose esantys senieji daiktai niekaip nesijungė, nepapildė mano naujai atrasto Lietuvos pasakojimo. Tarsi du paraleliniai pasauliai. Netgi Liselotte Welskopf-Henrich, Jamesas Fenimore’as Cooperis, Thomas Mayne Reidas, Karlas May’us (turėjau Smetonos laikų *Sidabro ežero turtai* leidimą) žymiai labiau formavo mano tautinę savastį, identitetą, nei visi šalia esantys praeitim alsuojantys ženklai. Indėnai buvo panašesni į laisvę mylinčius senovės lietuvius, nei Barvų kaimo protėvių ainiai. Nebepamenu, kieno parodytas, ir vėliau dažnokai lankomas Barvų-Eidaičių mažutis piliakalnis šiek tiek jaudrino vaizduotę, bet nė iš tolo negalėjo konkuruoti su Vytauto Majoro skulptūros užrašu ant Skomantų piliakalnio, „Lietuvos pusėje“.

Prie namų tvoros vartelių netikėtai rasta 20 santimų moneta ar iš smėlio ant viškaus iškrapštyti 15 reichsmarkių banknotai nešildė delno taip, kaip Smetonos laikų sidabriniai litai ir centai. Pastarieji buvo savi, aiškų priminimas apie buvusią valstybę. Čiupinėdamas rastąjį santimą ar reichsmarkių ir pfeningių rinkinėlį,

²³ Irvis Gedainis [Ignas Šeinius], *Kas tu esi, lietuvi?*, Klaipėda: Rytas, 1938.

²⁴ Maskė – mano suolo draugas Vidmantas Norkus. Suvalkietis, užaugo Stankaičių kaime, visai netoli Vanagu, tik ne mediniame, o mūriniame name. Mes vienas kitą vadinome žydiškais vardais.

²⁵ Vokalinis instrumentinis ansamblis.

niekada nepagalvodavau, kad jas rankose galbūt laikė buvusi šeimininkė Keraitienė ar jos kaimynė Šilalienė. Kad tas markes šimtus metų laikė mano gentainiai. Kad tuos santimus greičiausiai pametė Pirmojo pasaulinio karo belaisvis, dirbęs pas juos ūkyje. Net pečiujė²⁶ įmūrytas Vyčio ženklas, kurį tik pabudęs miegamajame iškart pamatydavau, man neprimindavo, kad į jį žiūrėjo senoji Keraitienė. Visi daiktai skambėto skambėjo praeitimi, bet aš būtent šiems savo namų praeities ženklams likau kurčias. Lietuvą tarsi pats susikūriau ir atsinešiau į namus. Nors gerai suvokiau, kad Barvai yra mano tėviškė, nuo pat vaikystės ją mylėjau. Tai buvo *mano* vieta.

KAPINAITĖS

Bet laikas neatmainomai tekėjo ir žaidė savo žaidimus. Susikurtas romantiškasis Lietuvos įvaizdis, savęs kaip lietuvio, kurio tėvynę okupavo rusai²⁷, suvokimas kažkur užsišaldė, pasitraukė į antrąjį planą. Į paviršių plūstelėjo kiti dalykai, kitos temos: desperatiškas gyvenimo prasmės, pašaukimo ieškojimas, didysis nusivylimas suaugusiųjų pasauliu, savęs ieškojimas ar neradimas ne itin dėkingame sociume. Teberinkau knygas, pakliūdavo ir senų. Bet skaičiau ne istorinę ar nuotykių literatūrą, o daugiau Vakarų grožinę, vėliau – ir filosofinius tekstus.

Kartą, gal 1980 m. vasaros pradžioje, dalis mano mirtos Barvų–Lapynų chebros tradiciškai leido savaitgalį. Kažkur vazojosi, kažkur gėrinėjo. Iš Šilutės buvo atkakęs vieno lapynišio pusbrolis. Simpatiškas, madingas, bet svarbiausia – „iš miesto“. Jam patiko viena barviškė, mano prietelka, beje, viena iš tų išvardytųjų „vokytų“. Būtent su ja saviškiams vis ką nors organizuodavome. Tąkart kompanija kažkodėl užklydo į apleistas Lapynų evangelikų kapines. Ar rašalo jiems pritrūko, ar reikėjo svečiui prieš paną pasirodyti, bet jie išlaužė krūvą špižinių kryžių, o svečias dėl efekto vieną kryžių pastatė ant vieškelio. Kitą dieną žmonės pamatė jį vidury kelio, spjaudėsi. Bet milicijai niekas nepranešė. O kam? Kam čia rūpi „vokiečių“ kapai?

Anoji man ir prasipliurpė, kaip viskas buvę. Gerai pamenu, kad poelgiu ypač nepasipiktinau. Paklausiau jos išpūdžių, ir tiek. Jeigu ten būčiau buvęs, ką būčiau daręs? Neleidęs? Puolęs į atlapus? Negaliu net dabar atsakyti. Greičiausiai prie griovimo akcijos būčiau ne-

²⁶ Krosnyje. Matyt, krosnys statytos jau po 1923 m. Tokias „standartines“ krosnis su Vyčiu turėjo ne vienas namas. Bet staldas buvo dar nuo 1850 m., mama tvarto molinėje sienoje buvo radusi įrašytus skaičius.

²⁷ Bent jau mano Barvų kaime sovietinės okupacijos terminas jokių lygmeniu necirkuliavo. Šnekamojoje kalboje visi sakydavo: „Lietuvos laikais“, „per karą“, „užėjo vokiečiai“, „prie rusų“, „rusų laikais“, „rusai užėjo“. Kokia liaudies išmintis tas „užėjo“! Jeigus užėjo, tai ir išeis. Bet labai gerai atsimentu per *Amerikos balsą* dažnai girdėtus posakius: „so-

prisdėjęs, tyliai pasiplovęs ar net ramiai filosofiškai stebėjęs. Tėvai nuo pat vaikystės buvo įkalę bet kokiose kapinėse elgtis pagarbiai, neskinti iš ten gėlių, nerinkti grybų ar žemuogių ir šiek tiek bijoti. Nors aplinkiniuose kaimuose visokių tapšikų²⁸ pasitaikydavo. Šiaip Lapynų kapinaitės iki lapkričio būdavo gera pijokėlių slėptuvė nuo jų ieškančių bobų. Viena tvorelės dalį buvo net kaip suola prisitaikę. Barvų kapinaitės buvo ne prie kelio, tarsi nuošaliau, iš visų pusių užartos „arais“²⁹, net tako nebuvo. Kartais ten kardavo šunis.

Jau baigdamas studijas, kartą su dailininku Vincu Kisarausku įsikalbėjau apie Klaipėdos kraštą, Barvus, apie paliktą pas tėvus nemažą biblioteką. Pasisuko kalba ir apie kapinaites. Ir man, kaip koks nelauktas graudus pirdalas, ėmė ir išsprūdo frazė, kurios tą pačią akimirką pasigailėjau: „Vis tiek ten vokiečiai daugiausia gyveno!“ Nors į žemę sulįsk, prieš tokį autoritetą taip susikompromituoti! Ir dar lituanistas, apie Donelaitį to paties Riškaus seminarus lankęs, Salomeikėj pas

Vieno iš lietuvių periodinės spaudos pradininkų Johanno Ferdinando Kelcho kapas Kisinuose. 1991

jį praktiką atlikęs, devintokams apie Donelaitį tokias jausmingas pamokas vedęs. Vis tiek išlindo yla iš maišo!

– Kokie vokiečiai! Gryniausi lietuviai! Tik apvokietėje, – atkerta Kisarauskas. Paskolino man, nevėkšlai, paskaityti savo „knygą“ apie Rusnę. Apystoriu viršeliu A4 formato įrištas sąsiuvinis. Įklijuota nuotraukų, yra ir piešinių. Savotiškas dienoraštis, rašytas kūrybinės praktikos metu su M. K. Čiurlionio meno mokyklos moksleiviais. Įdomesni lietuviški kryžių įrašai nurašyti paraidžiui. „Čia guli kūno sąnareliai“, – ligi šiol te-

viėtų pareigūnai“, „sovietų invazija Afganistanan“.

²⁸ Tapšika – gėdos ir moralės normų neįlaužiantis žmogėnas, pavyzdžiui, gali nusituštinti vidury kelio, apvogti bažnyčią, pasiskinti gėlių nuo kapo.

²⁹ Taip vadindavo 25 arų žemės sklypelį, kurį sovietinių ūkių darbuotojai galėdavo užsodinti savo reikmėms, turėti kaip privatų. Arų vieta retkarčiais keisdavosi, visi juos norėdavo turėti kuo arčiau namų. Ne visada svajonės pildydavosi.

beskamba įstrigusi frazė. Yra ir impresijų apie vaiskų pamario vėjelį, saulės nutviekstas Skirvytės kapinaites. Pasitariau su tuomet pirmąją knygą apie Klaipėdos krašto knygų spausdinimą neseniai išleidusiu Domu Kaunu – mėginsiu ir aš kokias kapinaites aprašyti. Instruktažas ilgai netruko, ir Kisarauškas pridėjo patarimų, kaip įskaityti neįskaitomą antkapio ar kryžiaus įrašą.

Kodėl ėmiausi šito darbo? Juk galėjau nujausti, kad jis bus diletantiškas, kone beprasmiškas: aš gi lituanistas, ne istorikas. Ir jokiose ekspedicijose su savo profesoriais nesu buvęs.

Buvo įdomus, beveik metus trukęs laikas. Nuo 1987 m. liepos vidurio iki 1988 m. birželio pabaigos. Nurašiau tik keturiolika kapinaičių. Visada vienas. Įeini, suskaičiuoji antkapius, išskiri, kiek yra vaikiškų kaurėlių, kiek špižinių ar kitokių paminklų, kokios tv-

Evangelikų kunigas Ernestas Roga. Šilutė. Apie 1991 m. vasara

relės. Svarbu nesusipainioti, nieko nepraleisti. Kryžių apačiose kartais matydavosi, kur nukalta: dažniausiai „Memel“, „Tilsit“. Ilgiau pabuvęs, tarsi įsigyvendavai į aplinką, išmokdavai buvusio kaimo gyventojų pavardes, pagaudavai giminystės ryšiais siejamas kapavietes. Daugiausia pasitaikydavo lietuviškos pavardės, bet daug – ir vokiškų, šiek tiek – lenkiškų. Dominavo įrašai vokiečių kalba. Visos kapinaitės buvo jaukios, organiškai įsiliejusios į bendrą kraštovaizdį. Nesvarbu, ar apleistos, ar prižiūrimos.

Regis, 1988 m. pavasarį atsitiktinai į rankas pakliuvo *Kultūros barų* numeris, kuriame kalbinta aktorė Rūta Staliliūnaitė. Įstrigo jos pasakojimo dalis apie savo gimtąjį miestelį, kuriame tvarkydama artimųjų kapus neapsikentusi apkuopia ir vietinių suneštus šiukšlynėlius. Pagalvojau – o kodėl nesutvarkiusi Lapynų kapinaičių su savo literatūrų būreliu? Dirbau tuomet Vilniaus 7-ojoje vidurinėje mokykloje (dabar – Žirmūnų gimnazija). Gyventume tėvų sodyboje, patys valgyti pasidarytume, mamaitė vis tiek duos kiaušinių, pieno, grietinės, bulvių. Lapynuose krautuvė yra. Įsimesime savo maisto,

mokinių tėvai duos šiek tiek pinigėlių. Kastuvų, kirvių namuose – ne vienas, kitus iš kaimynų pasiskolinsime.

Nuvykome. Kapinės atrodė apgailėtina. Antkapiai išvartyti, špižiniai kryžiai nulaužyti, viskas apaugę krūmokšniais, alyvomis, dilgėlėmis ar krapažolėmis. Bepūvantys ar šviežiai nulūžę medžiai, krūvos pridaužytų butelių, tuščių cigarečių pakelių. Neprisimenu, ar radome žmogšūdžių? Nulaužyti kryžiai pertįsti prie kitų antkapių – pagal lūžio pjūvį, pridėję ant likusio kryžiaus stibino, nustatydavome tikrąją vietą ir palikdavome. Lapyniška žiūrėjo geranoriškai, nesišaipė, trukdė tik uodai. Dirbdavome kapinėse iki pietų geras keturias, penkias valandas. Laimei, iš Vilniaus 39-osios vidurinės mokyklos turėjau „pasiskolines“ du vienuoliktokus: Žilviną ir Miką. Jie tampydavo sunkesnius rąstigalius, Žilvinas fotografavo. Kas kelias dienas padarydavome pertraukėlę. Keliaudavome maršrutiniais autobusais, išmokiau vaikus ir tranzuoti. Mat dalis mano literatūrų – ką tik baigę septynias klases, dar špimbalietai. Ir kapines išvalėme, ir Šilutės kraštą aplakstėme, ir Vanagų apylinkes apžiūrėjome.

KUNIGAI

Bet svarbiausia – susipažinome su evangelikų kunigu Ernstu Roga³⁰, tiksliau – susidraugavome. Net kapų šventę Rusnėje aplankėme. O lijo tą dieną be perstogės. Vis tiek atsibeldėme, negi tokį kvietimą praleisi! Pirmą kartą gyvenime iš taip arti pamačiau didesnę lietuvininkų būrelį, kuriame vos ne kvėpavimą kiekvieno galėjai pajusti. Giedojo labai susikaupę, jausmingai. Persimetėme pora žodelių. Tokie šilti, labai draugiški tie lietuvininkai man pasirodė. Kaip kokie jonvabaliai šiltą vasaros naktį. Vėliau Roga į išvalytas kapines nuvyko. Užsuko ir į Barvus. Mamaitė labai gėdijosi, kad pakvietė lapynės pasrėbti, atseit, tokiu prastu maistu kunigužį pavaišino.

Kitą vasarą – vėl stovykla Barvuose. Šį kartą ieškota ir misionieriaus evangelikų kunigo Martyno Benjamino Laužemio kapo. Išmaišome Saugų kapinaites. Turi būti, bet nerandame. Gal antkapio nespėta pastatyti? Vietiniai pasiūlo patraukti į netoliese esantį Begėdžių kaimą, ten esą gyvena vienas vietinis lietuvininkas traktoristas, gal ką papasakos. Bet mano bendražygiai literatai jau pavargę, alkani, ima atsargiai niurnėti. Paleidžiu juos gamintis pietų, o su išstvermingiausia Jurga traukiame toliau ieškoti. Sodybą nesunkiai randame. Pasiūlo kartu papietauti. Maišomės kaip įmanydami, o patiemis seilės tįsta tįsta. Po du kotletus vis dėlto suvalgome. Šeimnininkas užveda žiguliuką ir iš pradžių

³⁰ Ernestas Roga (1934–2010) – evangelikų kunigas. Aptarnavo Ramučių, Kintų, Šilutės, Vanagų parapijas. Palaidotas Vanaguose. Reto altruizmo, krikščioniško nuolankumo ir tarnystės pavyzdys.

užsukame į Begėdžių kapinaites. Tvarkingos, antkapiai apšodinti gėlėmis. Prasitaria, kad jų šeima visą laiką tas kapinaites slapta prižiūrėjo.

Paskui nukankame į vienišą sodybą įgriuvusiu stogu. Joje randame į trolį panašų senuką. 1906 m. gimimo, pavardė Dinius, buvęs sakytojas³¹. Jis beveik aklas, pagal balsą atpažįsta saviškį, susėdame kuknėje. Papasakoja, kad įžegnojimui³² jį parengė būtent Laužemis, tik jį vadindavo Jaužemiu. Buvęs griežtas, bet labai gerai mokęs. Buvusios dvi grupės: vokiečių ir lietuvių kalba. Jis lankęs lietuviškąją. Parapija buvusi labai didelė, daugiau nei tūkstantis žmonių. Papasakoja, kad klebonija buvusi šalia bažnyčios. Patvirtina, kad tai – Saugų krautuvė ir sovietinio ūkio valgykla. Kiek kartų joje valgyta! Po šešių pamokų reikėdavo 45 minutes laukti autobuso, kliunkindavome ten užėti: sriuba, šnicelis, obuolių kompotas ar slyvų sultys.

Taigi toje valgykloje devynerius metus gyveno Indijos misionierius, išvertęs ir išleidęs Biblijos dalis į uran kalbą. Apskritai mokėjo šešias kalbas. Gimęs Smeltės kaime (dabar – Klaipėda), kaip tik ten mano sesuo Birutė gyvena. Ir kodėl aš tai galėjau sužinoti tik 1989 m.? Paskutiniaisiais metais prieš išvykdamas iš Barvų labai mėgau skaitinėti Rabindranato Tagorės poezijos rinkinius *Gitandžali* ir *Sodininką*. Vėliau pakliuvo į rankas Vytauto Narvilo tekstai, Vilniuje susipažinau su Antanu Poška. Atgimimo priešaušryje Indijos tema buvo labai populiari: uždari rateliai dalijosi Krišnamurčio tekstais, rusiškais akademiniais leidiniais apie Indijos filosofiją ar kitais ezoteriniais svaigalais. Pagaliau indiškos muzikos vinilais. Kiekvieną dieną buvo vis daugiau kalbama apie Mahatmą Gandhį, Vydūną. O mano Sauguose gyveno toks žmogus! O gretimoje parapijoje, Vanaguose, ne vienerius metus gyveno ir kitas Indijos misionierius Kristupas Lokys, Ievos Simonaitytės globėjas. Ten ir jo kapas. Pasirodo, visas pasaulis buvo čia pat, man po nosim. Buvo... Tik paslėptas nepermatoma sovietine prasmirdusia marška.

Sauguose organizuoju talką. Pasimato visi antkapiai, atsiveria erdvė: keliuku einant jau matosi, kad šalia kapinaitės. Vaikai išvyksta į Vilnių, lieku Barvuose tęsti mokytojo atostogų. Vis užsuku į Šilutę pas Rogą. Vieną dieną jis man perduoda seną nuotrauką, kurioje kunigas Gavėnia meldžiasi Saugų kapinaitėse prie vienintelio jose palaidoto kunigo kapo. Atminties siūlas ima išsipainioti ir galiausiai viskas susiveda į vieną tašką. Susirenkame kapinaitėse ir atpažįstame vietą! Pasirodo, kad kryžius nuverstas ir suskaldytas, bet viską išduoda nuotraukoje matoma ilgametė gėlė. Beje, ji ir dabar tebežaliuoja.

³¹ Pamokslininkas savamokslis.

³² Konfirmacijai.

Kitais metais su Vilniaus ateitininkais Laužemiui pastatėme medinį kryžių. Sovietinio ūkio direktorius davė ažuolinių rąstelių, mokytojas Juozas Garla sudėjo kryžių. Labai kuklų. Jau po pusmečio mamaitė su papa, apžiūrėję mūsų kūrinį, mestelėjo, kad „tuoki pluona padirbuot, kap griebli“. Saugų evangelikų parapijos kunigas Liudvikas Fetingis sutiko kryžių pašventinti. Suimprovizavo savotišką kapų šventę, atsivežė net dūdorius, dar keletą savo žmonių. Saugų vidurinėje, kurioje gyvenome, surengėme arbatėlę. Dar tebebuvo sovietinės daugiabriaunės stiklinės. Tą dieną smarkiai lijo. Kaip ir tada Rusnėje.

Iki 1992 m. vasaros jaunimo stovyklas organizuodavau savo krašte: Barvuose, Sauguose, Švėkšnoje. Kertiniai pagalbininkai buvo mano tėvai ir kunigas Ernstas Roga. Mano mokintinius jis savotiškai lepino, daug ką galėjome nesunkiai išprašyti: Šilutės evangelikų bažnyčioje prisiliesdami pirštais apžiūrėti laikrodžio detales, o palipus ant Vanagų bažnyčios viškaus, leido atsargiai pasikelti stogo čerpes ir pasidairyti po apylinkes. Tarsi visai šalia matėsi Priekulės miestelis ir svaiginanti pušynų žaluma. Kaip iš paukščio skrydžio, virš pušų viršūnių. Ar ne nuo tos akimirkos visi iki tol Klaipėdos krašte matyti vaizdai, daiktai tarsi atgijo, kaip sakytų Raineris Maria Rilke, „ėmė dainuoti“, pasakoti? ❧

Buvę kunigų namai Sauguose. Čia gyveno kunigas misionierius Martynas Benjaminas Laužemis

PRAEITIES BAIMĖ

Gilbert K. Chesterton

Keliems pastariesiems dešimtmečiams būdingas nepaprastas polinkis puoselėti ateities romantiką. Atrodo, mes būsime apsisprendę nesuprasti to, kas įvyko, ir su savotišku palengvėjimu leidomės pasakoti apie tai, kas dar įvyks – tai (matyt) kur kas lengviau. Šiuolaikiniam žmogui neberūpi skelbti prosenelio atsiminimų; jis užsiėmęs rašo išsamią, pagrįstą savo proanūkio biografiją. Užuoat drebėję prieš mirusiųjų šmėklas, mes baugiai virmame negimusio kūdikio šešėlyje. Šios nuotaikos junta mos visur, sukurtas net toks pasakojimas kaip futuristinis romanas. XIX a. priešaušryje seras Walteris Scottas buvo romanų apie praeitį simbolis XX a. pradžioje pona s Herbertas G. Wellsas simbolizuoja romanus apie ateitį. Žinome, kad anksčiau romanas turėdavo prasi dėti taip: „Vėlyvą žiemos vakarą buvo galima pamatyti du raitelius...“ Naujasis romanas prasidės taip: „Vėlyvą žiemos vakarą bus galima pamatyti du aviatorius...“ Nepasakysi, kad šiam sąjūdžiui trūktų savotiško žavesio; daugybės žmonių, kurie kaunasi dėl dar neįvykusių mūsų, ir rytdienos pergale degančių jų akių reginys yra įkvepiantis, nors ir ekscentriškas. Visiems žinomas posakis apie žmogų, pralenkusį laiką. Bet laikai, pralenkę laikus, atrodo keistokai.

Tačiau net pripažindamas niekam žalos nedarantį šio reiškinio poetiškumą ir žavų žmogišką atžagarumą, nesiliausiu atkakliai tvirtinęs, kad toks ateities kultas yra ne tik mūsų laikų silpnybė, bet ir bailumas. Ypatinga šios epochos blogybė ta, kad iš esmės nedrašus net jos kovingumas; kiršintojas pasirodo vertas paniekos ne dėl savo išūlumo, o dėl to, kad jis baikštus. Šiuolaikinė ginkluotė neaudrina vaizduotės taip, kaip kryžiaus žygių ginklai ir mūsų vėliavos, ir to priežastys tikrai nesusijusios su regimu grožiu ar bjaurumu. Pasitaiko kovos laivų, gražių nelyginant pati jūra; pasitaikydavo normaniškų antveidžių, bjaurių nelyginant normanų nosys. Mūsų mokslinius karus gaubianti bjaurumo

Tęsiame Gilberto K. Chestertono vertimų ciklą, pirmiausia iš jo knygos *Kas pasaulyje ne taip* (*What's Wrong With the World*, 1910). Pirmuosius tekstus skaitykite š. m. Nr. 1, 2 ir 3, o čia skelbiame 4 skyrelio „The Fear of the Past“ vertimą, iš anglų kalbos parūpintą Rasos Drazdauskienės.

atmosfera sklinda iš pačios jų širdies – iš joje slypinčios ydingos panikos. Kryžiaus žygių atakos buvo tikri išpuoliai: išpuoliai Dievop, nežabota drašesniųjų paguoda. Šiuolaikinės ginkluotės atakos – anaip tol ne išpuoliai. Tai naujas maršrutas, traukimasis, bėgimas nuo velnio, stebinčio iš užnugario. Neįmanoma įsivaizduoti, kad Viduramžių karžygys imtų reikalauti vis ilgesnės ieties su tokiu pat virpuliu, su kuriuo šiuo metu kalbama apie vis didesnius vokiečių laivus. Žmogus, pavadinęs Jūrų akademiją Baimės akademija (angl. *Blue Water School – Blue Funk School*), ištare psichologinę tiesą, kurią iš esmės toji mokslo įstaiga vargiai galėtų paneigti. Net jei Anglijos dviejų galių standartas buvo būtinas, ši būtinybė tam tikra prasme kiek žeminanti. Niekas taip neatgrasė daugelio didžiadvasių nuo imperinių žygių, kaip tas faktas, jog jie visada pristatomi it slapta ar staigi gynyba nuo šalto, godaus ir baimingo pasaulio. Pavyzdžiui, Būrų karui būdingas ne tiek įsitikinimas, kad mes elgiamės teisingai, kiek tikėjimas, kad būrai ir vokiečiai tikriausiai neteisūs ir stumia mus (kaip tada buvo sakoma) į jūrą. Jei gerai pamenu, pona Chamberlainas sakė, kad šis karas jam kaip plunksna skrybėlėje. Tiesa, tai buvo balta bailumo plunksna.

Tai štai, tą pačią pirmąją paniką, kurią juntu mūsų patriotiškos ginkluotės siekyje, aš išvelgiu ir mūsų veržimesi prie visuomenės ateities vizijų. Moderna us žmogaus protą stumte stumia į ateitį tam tikras nuovargis, ko gero, sumišęs su siaubu, su kuriuo žvelgiama į praeitį. Jis neatsiejamas nuo būsimojo laiko; paprastai sakant, mes esame išmetami į ateitį. Ir įnirtingiausiai mus ten veja tikrai ne simpatijos futuristiniams projektams. Futuristiniai projektai neegzistuoja, nes jie dar ateitis. Veikia u mus veja praeities baimė – baimė ne tik praeityje buvusio blogio, bet ir to, kas buvo gera. Protas palūžta, neatlaikęs nepakeliamų žmonijos dorybių. Kiek buvo liepsningų tikėjimų, kurių nepajėgėme išlaikyti, kiek aitrių didvyriškumo veiksmų, kurių nebeįstengiame pamėgdžioti, kiek didingų statybos ar karinės šlovės pastangų, kurios dabar mums atrodo ne tik neprilygstamai kilnios, bet ir apgailėtinos. Ateitis – tai prieglobstis nuo įnirtingos konkurencijos su protėviais. Į mūsų duris beldžiasi ne jaunoji, o senoji karta. Malonu pabėgti, kaip sakė Henley'is, į Nuošalės gatvelę, kurioje

stūkso „Niekados“ viešbutis. Smagu žaisti su vaikais, ypač su dar negimusiais. Ateitis – švari, plyna siena, ant kurios kiekvienas gali užrašyti savo vardą kokio tik nori dydžio raidėmis; užtat praeitis, matau, jau visa prirašinėta neįskaitomų autografų – Platonas, Izaijas, Shakespeare'as, Mykolas Angelas, Napoleonas... Ateitį galiu pasidaryti siaurą kaip aš pats, bet praeitis privalo likti erdvi ir audringa kaip žmonija. Iš esmės ši moderni nuostata reiškia štai ką: žmonės ima išsigalvoti naujus idealus todėl, kad nebedrįsta siekti senųjų. Jie susikaupe žvelgia į priekį, nes bijo atsigręžti atgal.

Bet juk istorija žino, kad nėra revoliucijos be restauracijos. Daug kas verčia mane abejoti moderniu įpročiu nenuleisti akių nuo ateities, bet labiausiai štai kas: iki šiol visi tie, kurie iš tiesų paveikė ateitį, darė tai atsigręžę į praeitį. Renesanso neverta net minėti, iškalbingas jau pats pavadinimas. Mykolo Angelo ir Shakespeare'o originalumą lėmė kasinėjimuose rastos senos vazos ir manuskriptai. Visas visutėlis poetų švelnumas kilo iš antikvarų atsargumo. Taip pat ir didysis Viduramžių atgimimas buvo Romos imperijos atmintis. Reformacija irgi grėžėsi atgal, į Bibliją ir Biblijos laikus. Ne kitaip ir modernus katalikybės sąjūdis grėžiasi į patristiką. Tačiau tas modernusis sąjūdis, kurį daugelis laikytų pačiu anarchiškiausiu, šiuo požiūriu yra užvis konservatyviausias. Niekas taip karštai negarbina praeities, kaip Prancūzijos revoliucijos kūrėjai. Jie absoliučiai pasitikėjo mažomis Antikos laikų respublikomis ir kreipėsi į jas kaip į dievus. Sankiulotams labai rūpėjo grįžti prie paprastumo (apie tai galima spėti iš jų pavadinimo). Jie be galo dievobaimingai tikėjo tolima praeitimi; kiti gal pasakytų – mitine praeitimi. Yra kažkokia keista priežastis, dėl kurios žmonės visada sodins vaismedžius kapinėse. Gyvenimą žmogus gali atrasti tik tarp mirusiųjų. Žmogus – netaisyklingo pavidalo pabaisa, jo kojų pėdos nukreiptos į priekį, o veidas atgręžtas atgal. Jis gali įsivaizduoti prabangią, didingą ateitį, bet tik su sąlyga, kad būtinai mąstys apie praeitį. Kai žmogus mėgina mąstyti vien tik apie ateitį, jo smegenys sumažėja iki smeigtuko galvutės dydžio, nelyginant silpnapročio; yra sakančių, kad tai nirvana. Rytojūs – tai Gorgonė; žmogus pajėgus pažvelgti tik į jos atspindį žvilgančiame vakarykštės dienos skyde, nes pažvelgęs tiesiai į jį, virs akmeniu. Toks likimas ištiko visus, tiesiai žvelgusius į lemtį ir ateitį, laikiusius jas aiškiais ir neišvengiamomis. Kalvinistai, kurie laikėsi tobulos predestinacijos doktrinos, buvo paversti akmenimis. Modernūs mokslininkai sociologai (su visa skausmingąja savo eugenika) šiuo metu virsta akmenimis. Vienintelis skirtumas tas, kad puritonų statulos iškilnios, o eugenikų – tiek juokingos.

Tačiau vienas praeities bruožas labiau už visus kitus erzina ir slegia šiuolaikinių žmogų, varu verčia jį gelbėtis neapibrėžtoje ateityje. Turiu galvoje tai, kad praeityje

pilna didingų, neįgyvendintų, o kartais net apleistų ar pamirštų idealų. Nerimastingai, gana ligūstai mūsų kartai šių šlovingų nesėkmių vaizdas kelia melancholiją, tad stengiamasi jų atžvilgiu laikytis keistos, kartais net nesąžiningos tylos. Apie jas niekada nekalbama laikraščiuose ir beveik niekada – istorijos knygose. Pavyzdžiui, dažnai išgirsi sakant (ypač kai giriami ateities laikai), kad mes artėjame prie Jungtinių Europos Valstijų. Tačiau nuo jūsų bus skrupulingai nuslėpta, kad mes nuo Jungtinių Europos Valstijų tolstame, kad būtent toks darinys egzistavo Romos imperijos laikais ir iš esmės Viduramžiais. Niekada nebus pripažinta, kad valstybių tarpusavio neapykanta (kuria modernūs žmonės vadina barbariška) iš tiesų atsirado visiškai neseniai, vien tik sudūžus Šventosios Romos imperijos idealui. Arba vėl, jums pradės pasakoti, kad netrukus įvyks socialinė revoliucija, didysis vargšų sukilimas prieš turtuolius; tačiau niekada nepridurs, kad Prancūzija – viena, be niekieno pagalbos – jau pamėgino eiti šiuo didinguoju keliu, o mes, ir visas likęs pasaulis, leidome jam užželti ir paskęsti užmarštyje. Tvirtinu, kad moderniam mąstyme nėra nieko ryškesnio už polinkį

Robert Seymour. Raiteliai. 1839. Litografija

pranašauti tokius idealus ateityje, kartu visiškai juos ignoruojant praeityje. Kiekvienas gali pats tai išmėginti. Perskaitykite bet kuriuos trisdešimt ar keturiasdešimt puslapių brošiūros, šlovinančios taiką Europoje, ir pažiūrėkite, kiek kartų ten šlovinami senovės popiežiai ir imperatoriai už tai, kad tą taiką palaikė. Perskaitykite pluoštą bet kokių esė ar eilėraščių, giriančių socialinę demokratiją, ir pažiūrėkite, kiek kartų tenai bus giriami senieji jakobinai, kurie sukūrė demokratiją ir

už ją žuvo. Šie milžiniški griuvėsiai moderniam žmogui tik trukdo gyventi. Jis žvelgia atgalios, į praeities slėnį, ir mato jame iki horizonto plytinčius puošnius, tačiau nebaigtus statyti miestus. Jų užbaigti nepavyko ne tik dėl priešiško veiksmų ar nelaimingų atsitikimų, bet dažnai dėl išsiblašymo, dvasinio nuovargio ir svetimų filosofijų geidulio. Mes palikome nebaigę ne tik tai, ką privalėjome padaryti: palikome nebaigę net tai, ką padaryti norėjome.

Labai neseniai atsirado mintis, kad šiuolaikinis žmogus yra visų amžių paveldėtojas, kad jis pasisėmė naujos iš visų šių vienas po kito atliktų žmogiškųjų eksperimentų. Nežinau, ką į tai atsakyti; gal paprašysiu skaitytojo pažvelgti į šiuolaikinį žmogų taip, kaip į jį ką tik žiūrėjau aš – atsistojus prieš veidrodį. Ar tikrai galima pasakyti, kad jūs ir aš esame du žvaigždes siekiantys bokštai, pastatyti iš aukščiausių praeities vizijų? Ar mes iš tiesų įgyvendinome vieną po kito visus didžiuosius istorijos idealus, pradėdant nuogais mūsų protėviais, kuriems nepritrūko drašos pulti mamutą, ginkluotiems akmeniniais peiliais, paskui graikų piliečius, krikščionių šventuosius, galiausiai mūsų pačių senelius ir prosenelius, kurie galėjo būti sukapoti kardais Mančesterio jomenų ar sušaudyti 1848 m.? Ar mes dar turime tiek jėgų, kad galėtume nukauti mamutą, bet kartu tiek švelnumo, kad jo pagailėtume? Ar kosmose dar likęs bent vienas mamutas, kurį mes būtume nukovę arba jo pasigailėję? Kai mes (pabrėžtinai) atsisakome iškelti raudoną vėliavą ir šaudyti nuo barikadų, kaip mūsų seneliai, ar taip elgiamės paisydami sociologų ar kareivių? Ar mes tikrai pralenkiame puošnų karžygi ir romų šventąjį asketą? Bijau, kad karžygi pralenktume tik ta prasme, kad veikiausiai stengtumėmės nuo jo pabėgti. O su šventuoju, deja, tikriausiai prasilenktume jam nė nelinktelėję.

Tai ir yra pirmas ir svarbiausias dalykas, kurį turiu galvoje, kalbėdamas apie naujų idėjų ribotumą, apie ateities suvaržymus. Modernus, pranašiškas mūsų idealizmas yra ribotas, nes jis atsirado dėl to, kad ilgai ir atkakliai daug ko atsisakinėta. Negalime prašyti nieko nauja, nes mums draudžiama prašyti to, kas sena. Tokia pozicija grindžiama mintimi, kad iš ankstesnių idėjų jau išgavome viską, kas jose buvo gera. Bet mes išgavome anaipol ne viską, šiuo metu gal net labai mažai ką gera. Ir tikrai egzistuoja visiškos laisvės kurti ir revoliuciją, ir restauraciją poreikis.

Šiais laikais dažnai skaitome, kaip narsiai ar ryžtingai koks nors maištininkas puola nukaršusią tironiją ar pasenusius prietarus. Bet nereikia jokios drašos, kad pultum tai, kas nukaršo ar paseno; tai tas pats, kaip kviesti į muštynes savo močiutę. Iš tiesų drašus žmogus

puola gaivias kaip ryto rasa tironijas, ką tik prasiskleidusių prietarų žiedus. Tikras laisvamanis yra tik tas, kurio intelekto nekausto ne tik praeitis, bet ir ateitis. Jis nepaiso nei to, kas bus, nei to, kas buvo: jam rūpi tik tai, kas turi būti. Šioje knygoje aš ypač pabrėžiu tokią abstrakčią nepriklausomybę. Jei jau pradėjau kalbėti apie tai, kas yra negerai, vienas iš pirmųjų mano pavyzdžių būtų šis: giliai įsišaknijusi, tyliai priimta moderni prielaida, kad tai, kas buvo praeityje, dabar pasidarė nebeįmanoma. Šiuolaikiniai žmonės labai mėgsta vieną metaforą, jie nuolat kartoja: „Laikrodžio rodyklių neatsuksi atgal“. Paprastas ir savaimė aiškus atsakymas jiems yra toks: „Atsuksi“. Laikrodis yra žmogaus sukurtas mechanizmas, ir žmogaus pirštas gali nustatyti jį bet kokiais dienais, bet kuriais valandais. Lygiai taip pat visuomenė, irgi žmonių sukurtas mechanizmas, gali būti atkurta pagal bet kurį anksčiau egzistavusį planą.

Yra dar viena patarlė: „Kaip pasiklosi, taip išsimiegosi“; tai dar viena gryniausia melagystė. Jei pasiklojai nepatogiai, meldžiu Dievo, kad leistų man pabandyti dar kartą. Užsimanę galėtume atkurti iš Vidurio Anglijos karalysčių sudarytą heptarchiją arba vėl paleisti važinėti diližanus. Tam gali prireikti šiek tiek laiko ir gal bus visiškai nenaudinga, tačiau tikrai nėra taip neįmanoma, kaip neįmanoma sugražinti praėjusio penktadienio. Sakau, tai pirmoji laisvė, kurios reikalauju: laisvė atkurti. Skelbiu teisę siūlyti kaip problemos sprendimą net seną patriarchalinę Škotijos aukštikalnių klanų sistemą, jei pasirodytų, kad taip pavyktų išvengti didžiausių blogybių. Kai kurių blogybių tikrai pavyktų išvengti: pavyzdžiui, nenatūralios pagarbos ir klusnumo šaltiems, šiurkštiems nepažįstamiems žmonėms, paprasčiausiems biurokratams ar policininkams. Skelbiu teisę siūlyti visišką mažų Graikijos ar Italijos miestelių savarankiškumą suvereniems Brikstono ar Bramptono miestams, jei pasirodys, kad taip geriausia išvengti nemalonumų. Kai kurių nemalonumų išvengtume: pavyzdžiui, mažame mieste-valstybėje nepavyktų išlaikyti tokių milžiniškų iliuzijų apie žmones ar priemones, kokias puoselėja mūsų didieji nacionaliniai ar tarptautiniai laikraščiai. Miesto-valstybės nepavyktų įtikinti, kad ponas Beitas yra anglas, ar kad ponas Dillonas – *desperado*, lygiai kaip Hampšyro kaimo gyventojų neįtikinsi, jog kaimo girtuoklis yra abstinentas ar kaimo kvailelis – valstybės vyras. Vis dėlto aš nesiūlau visų Braunų ar Smitų priskirti saviems tartanamams. Aš net nesiūlau Klaphamui skelbti nepriklausomybės. Aš tik skelbiu savo nepriklausomybę. Skelbiu, kad noriu naudotis visais pasaulio įrankiais, ir neketinu pripažinti, kad kai kurie iš jų atbuko tik dėl to, kad jau buvo panaudoti anksčiau. ❧

Apie paprastą tvarką

GUODA AZGURIDIENĖ

Net ir tie, kurie specialiai nesidomi politika, rinkimų rezultatus, politikų reitingus ar partijų likimus kartkartėmis aptaria. Jei rinkimų kampanija su intriga, aptaria ir dažniau. Tačiau sutikime, įvairių balsavimų rezultatai yra iškalbinga medžiaga, bandant suprasti, kas žmonėms patinka ir rūpi. Esama paprastos versijos: manyti, jog žmonės balsuoja už partiją X, nes priitaria jos vertybėms, arba už politiką Y, nes juo pasitiki kaip asmeniu. Tačiau esti ir kitų versijų, kurios nebūtinai išryškėja iš karto.

Čia noriu aptarti du rinkiminių fenomenus. Vieną jau seną: Rolando Pakso ir jo lozungo apie tvarką bei teisingumą sėkmę prieš daugiau nei dešimtmetį. Ir vieną visai šviežią – pademonstruotą pasitikėjimą verslininkais šių metų merų rinkimuose. Senesnioji istorija buvo, ir drįsčiau teigti, tebėra mįslė daugeliui. Yra pateiktas pluoštas labai racionalių ir logiškų paaiškinimų, kodėl Paksas ir jo sekėjai buvo įgiję tokį populiarumą. Galima sakyti, kad buvo tuščia vieta politinio spektro nacionalistinėje ilgumoje ir kietos rankos platumoje, kurioje, pasirodo, sėdėjo nemažai rinkėjų. Galima sakyti, kad dėl savo garsaus rėmėjo jis turėjo neproporcingai didelius resursus ir jais vykusiai pasinaudojo. Taip pat galima sakyti, kad tai buvo tiesiog naujas veidas politikos arenoje, labai aiškiai apsibrėžęs savo tapatybę, todėl žemaičiai, rokeriai ir skraidymo mėgėjai balsavo už jį. Arba kad tai buvo personažas, labiausiai atitinkantis lietuviškąjį liūdnojo riterio idealą, todėl patraukė rinkėjų širdis, ne protus. Veikiausiai visos tos priežastys turėjo įtakos, tačiau žmonės vis vien gūžčiodami pečius klausinėjo „Kas balsa-

vo už Paksą?“ Aš nebalsavau, mano aplinkoje nebalsavo, tai kas? Tiesa, maždaug tada atsirado kalbos apie kitą Lietuvą, runkelius ir panašūs sociologiniai konstruktai, kurie paskutinio taško ant „i“ taip pat nesudėjo. Klausimas apie tvarkos ir teisingumo troškimą liko.

Ar tai yra tie dalykai, kurių žmonės iš tikrųjų nori? Mano hipotezė: taip. Manychiau, kad labiausiai žmonės nori teisingumo, ne atsitiktinai tiek partijų bei politikų, ir ne tik Lietuvoje, kokį nors teisingumą akcentuoja. Vieni kalba labiau apie žmogišką teisingumą, kiti apie socialinį, tretį apie valstybę kaip objektyvaus teisingumo vykdytoją. Lozungu teisingumas dirba gerai, bet kaip programa jis itin pavojingas. Nes jokio bendro teisingumo, kurį gali įvykdyti valstybė, nėra ir būti negali. Valstybė ir yra kompromisas tarp įvairių piliečių teisingumo sampratų, kurios reiškiasi per jų interesus bei pažiūras. Požiūris į teisingumą yra bene didžiausia takoskyra tarp skirtingų ideologijų, kaip antai, ar teisinga kiekvienam naudotis savo veiklos vaisiais, ar teisinga tuos vaisius perskirstyti? Jei perskirstyti, tai kaip – visiems po lygiai, pagal nuopelnus, jei pagal nuopelnus, tai kam? Ir pačių keisčiausių idėjų dėl visuomenės sąrangos turintys politikai teigia veikiantys dėl teisingumo. Taigi teisingumo vėliava per skysta, kad sukurtų idėjinį pagrindą stabiliai politinei jėgai.

Tačiau nemažiau už teisingumą žmonės nori ir tvarkos. Tai šiaudien Lietuvoje yra visiškai natūrali ir daugeliui būdinga būseną.

Būtent paprastosios tvarkos, kuri yra apie gatvių dangas, šiukšles ir bendrus pinigus, be jokių užuominų į kitaminčių „sutvarkymą“. Tai galėtų būti bendras vardiklis įvairiausių politinių pažiūrų rinkėjams, jis reikalingas bent trumpam juos suvienyti.

Šią prielaidą patvirtina ir pastarieji merų rinkimai. Merų rinkimai sukuria labai palankias aplinkybes tvarkos aktualijoms atsiskleisti, nes būtent savivalda dirba su proziškaisiais tvarkymo reikalais. Kitaminčius tvarko arba netvarko Seimas bei Prezidentūra, nerenkamos struktūros. Tačiau, jei žmonės tai būtų nesvarbu, ir savivaldos rinkimuose jie galėtų balsuoti dėl kitų motyvų: mėgstamų partijų ar lyderių, dovanų ar rinkiminių pažadų kampanijos metu ir pan.

Šiomet merais buvo išrinkta nemažai verslininkų. Šalia jau įprastų Druskininkų – Kaunas, Šiauliai, Kėdainiai, Biržai. Verslininkas Lietuvoje nėra herojus. Kaip personažas jis netgi itin nepopuliarus. Minėtų miestų merai asmeniškai taip pat nėra ypač charizmatiški. Nei čia žydraakis lakūnas, nei kniazis. Matyt, žmonės iš jų tikisi kažko kito, ką jie galėtų duoti miestui. Juk nemanoma, kad naujieji merai, nors veikiausiai ir turtingesni už politikus profesionalus, tiesiog dalins savo pinigus miestiečiams. Tikėtiniau, kad žmonės iš merų-verslinin-

kų labiausiai tikisi tvarkos, t. y. kad jie, turėdami valdybos patirties, tą tvarką gali organizuoti. Lūkesčiai visai racionalūs ir poreikis akivaizdus. Savivaldybėse, kaip niekur kitur, teikiama daug įvairių viešųjų paslaugų, jose cirkuliuo-

ja stambios tyliai stumdomų bendrų pinigų sumos. Savivaldybės yra atsakingos už „top“ aktualijas: šildymo kainas, šiukšlių išvežimą, duobes gatvėse, viešojo transporto maršrutus, darželius, mokyklas ir poliklinikas. Pagal aktualijų sąrašą savivaldos rinkimai žmonėms turėtų būti patys patys svarbiausi, daug svarbesni nei Seimo ar juolab prezidento. Žinome, kad iki šiol buvo priešingai ir veikiausiai liks. Nes prezidentą rinkti tiesiog smagu: galima galvoti apie pakylėtus dalykus, bent tuo momentu pamirštant transporto grūsčių ir darželių skaudulius. Tačiau rinkimų šou pasibaigus, savivaldos vaidmuo vėl ima badyti akis, todėl gal visai nekeista, kad ir dėmesio jai teko daugiau. Juolab kad ir tiesioginiai merų rinkimai pagaliau atsirado. Specialistai ir toliau ginčijasi, ar toks rinkimų būdas lems efektyvesnę politiką, tačiau, mano nuomone, tai antraeilis klausimas. Pirmas ir pagrindinis tiesioginių merų rinkimų privalumas yra būtent emocinis. Taip rinkti žmonėms smagiau, dėl to jie ateina balsuoti, dėl to politikai į savivaldą investuoja daugiau laiko, pinigų ir žmonių, atsiranda stipresnės asmenybės ir būtent dėl to yra daug daugiau šansų efektyviai politikai. Kitos problemos yra techninės, kurios išsispreš, jei bus žmonių susidomėjimas. Tai klasikinis pardavimo dėsnis: jei žmonėms įdomu, jie perka, jei jie perka, pardavėjai bei gamintojai labiau konkuruoja, jei konkuruoja, stengiasi padaryti geriau. Taip pasiekiamas efektyvumas arba bendrasis gėris.

Grįžkime prie tvarkos noro ir jo išsipildymo šansų Lietuvos savivaldybėse. Paprastosios tvarkos poreikis Lietuvos gyventojams galėtų būti visai būdingas. Mėgstame sakyti: daugeliui mūsų, net mieste gyvenančių ir duonai galva užsidirbančių, žagrė iš kišenės kyšo. O ūkyje tvarka – didžiulė vertybė, išgyvenimo prielaida. Kuo ūkis didesnis, tuo tvarkos reikia daugiau, juk apie gerai besitvarkančią žmogų ir sakome „ūkiškas“. Tai nebūtinai reiškia, kad moka dirbti visus reikalingus darbus, bet tikrai moka

rasti, kas juos nudirba. Ir nudirba ne bet kaip, o tinkamai. Ir sumoka, kiek priklauso: ne per mažai, kad meistras kitą kartą ateitų, ir ne per daug, kad niekas nebūtų iššvaistyta. Tai normalus ir suprantamas atsakingo žmogaus bruožas, kuris buvo visokeriopai plaukamas sovietmečio bendrabučių ir kolchozų netvarkoje, kur imti, kas blogai padėta, buvo geras tonas. Tvarkantis ūkiškai mintis nekiltų rinktis rangovą pagal tai, kokį procentą pasiūlys tau į kišenę, nes tu iš jo nepareikalaus gerai atlikti darbo, pats tapsi jo įkaitu.

Savivaldybėse tokių neūkiškumų – masė. Viena vertus, tai nulemta pačios viešosios turto bei lėšų prigimties, užprogramuoto neefektyvaus interesų derinimo, ypač didesniuose miestuose, tvarkant paveldą ar kitus jautrius objektus. Bet nė kiek ne mažiau yra tiesiog neefektyvaus valdymo dėl negebėjimo ir nenoro tai daryti. Nenoras taip pat gali būti paprastas: dėl svarbos nesupratimo, manymo, kad tai smulkmena. Ir korupcinis: dėl poreikio palaikyti esamą tvarką, kurioje tarpsta įvairūs naudos gavėjai. Tai gali būti ne tik banalus pinigų gavimas į kišenę, bet ir partiniai susitarimai dėl priėjimo prie tokias galimybes sudarančių postų ar projektų. Pastaroji aplinkybė itin komplikuoja atskirų merų ir net ministrų galimybes skaidrinti sistemą, netgi esant jų rimtam pasiryžimui (ką galėjome stebėti paskutinės konservatorių vyriausybės darbo metu).

Pažvelgus nuosekliau ir atidžiau, matyti, koks didelis yra esamos tvarkos mastas ir jos išisaknijimas į visą sistemą. Augėjo tvartai, ir tiek. Kol kas juos mėžti norinčių neatsirasdavo. Mojuojančių šakėmis – taip, kad ir minėtoji tvarka su teisingumu. Bet vien užmetus akį į potencialius mėžėjus, buvo aišku, kad jie to nedarys. Nes nenorės. O jei ir norėtų, patrūktų.

Man šiandien įdomiausias klausimas, kas gi tai padaryti pajėgtų. Kadangi ketinančių atsiranda vis daugiau, tenka svarstyti, ar jie neblefuoja. Va, ilgametis Vilniaus meras Zuokas ilgai mojavę šakėmis, tramvajaus bė-

giais, moderniomis registravimo sistemomis ir lėktuvo sparnais. O kodėl gi netikėti? Juk drąsus, ambicingas, vadybą išmano, patirties turi. Asmeninės charizmos užteko net trimis išrinkimams, gal ir daugiau būtų užtekę, jei ne pasitaikęs stiprus priešininkas. Zuokui, mano galva, gebėjimų būtų užtekę, jei tik noro būtų buvę. Bet kad tokio noro jis neturi, tapo aišku jau senokai. Ir ne tik dėl bylos – situaciją keisti buvo ir laiko, ir pakartotinio rinkėjų pozityvaus pasitikėjimo, tačiau pokyčių šia linkme buvo tik pačioje pradžioje. Pasibaigus rinkimų kampanijoms, Zuokas nebesakydavo, kad kažką iš pagrindų reikia taisyti, tiesiog inicijuodavo naujus projektus. O pastaruoju metu retorika dar labiau nuleido garą: esą, pakanka tik perprogramuoti interfeisus, laukti ir tikėtis, nuosekliai tęsiant pradėtų projektų finansavimą apčiuopiamomis mokesčių mokėtojų pinigų sumomis. Žinoma, pastarųjų nelieka nei ženklo, nes seniai nevalytų tvartų grindys gerai sugeria. O būtent bendrų pinigų likimas geriausiai byloja apie jų tvarkytojų pasiryžimą nuveikti vienus ar kitus darbus.

Ar pavyks naujai išrinktiems merams įvesti daugiau normalios tvarkos į miestų gyvenimą, daugiau švaros ir skaidrumo – klausimas, į kurį niekas atsakyti negali. Kaip išsiaiškinom, tam reikia bent dviejų esminių priedaidų: pasiryžimo daryti ir gebėjimų. Dėl norų tenka subjektyviai vertinti kiekvieną herojų atskirai, bet dėl gebėjimų tam tikros išankstinės išvalgos gali būti. Norint bent pajudinti tokio didelio, sudėtingo, interesais per dešimtmečius apraizgyto ūkio, kaip Vilniaus ar Kauno, „tvarką“, reikia būti „vadybos supermenu“. Visokių būna stebuklų, tačiau stambių organizacijų valdymo ir veikimo politikoje patirtys yra būtinos prielaidos. Vis dėlto savivaldybė smarkiai skiriasi nuo privačios bendrovės, o meras turi gerokai mažiau valdymo įrankių nei įmonės vadovas.

Atrodytų, paprasčiausia tvarka, o niekaip nepasidaro. O kas, jei užsimausime daugiau – kokios pilietinės visuomenės ar strateginio planavimo? ☒

Dialogas tęsiasi?

Konferencija, skirta 100-osioms Juozo Girniaus metinėms

ROSITA GARŠKAITĖ

2015-ieji turėjo būti paskelbti iškilaus filosofo ir redaktoriaus Juozo Girniaus (1915–1994) metais. Šią mintį išsakęs profesorius Alvydas Jokubaitis teigia jaučiąs gėdą, kad nesugebame tinkamai įvertinti asmens, visą gyvenimą paskyrusio Lietuvai. Gegužės 21 d. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (įdomu, kodėl miega Filosofijos fakultetas, gal slapčia planuoja grandiozinį pirmojo Lietuvos egzistencialisto paminėjimą?) atliktas atminties ir pagarbos judesys – įvyko viešas renginys *Lietuva jam buvo visas gyvenimas*, kurį sudarė dvi dalys – autentiškų prisiminimų ir mokslinių pranešimų. Taip pat atidaryta Girniaus šimtmečiui skirta

Alvydas Jokubaitis

paroda, parengta VU bibliotekos darbuotojos Snieguolės Misiūnienės.

Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo

Koks asmuo buvo 1915 m. Sudeikiuose (Utenos rajone) gimęs Girnius, perteikti bandyta ne tik Arvydo Renekio filmo (1992) ištraukomis ar pluoštu studentų skaitytų Onos Girniuvienės prisiminimų, bet ir gyvais liudijimais. Pirmasis *Naujojo Židinio-Aidų* redaktorius Petras Kimbrys, pirmą kartą susidūręs su jo nepasirašytu savilaidos tekstu „Lietuviškojo charakterio problema“ (1947), – nepažino. Iš naujo susidūrė per bičiulį filosofą Arvydą Šliogerį. *Žmogus be Dievo* (1964) vienu metu jaunuoliams buvo tapusi tarsi evangelija. „Supratau, kad matau žmogų, kurio kalboje nėra tuščių žodžių“, – apie pirmąjį susitikimą su filosofu, jam atvykus į Lietuvą 1978 m., pasakojo redaktorius. Jis teigė norintis Bostono enciklopedijos tomų ir kultūros žurnalo *Aidai* redaktorių laikyti savo mokytoju, nors tą susitikimo dieną negalėjo nė pagalvoti, kad ateityje teks daryti kažką panašaus.

Renginio metu prisiminimais dalijėsis Bronislovas Genzelis su Girniumi daugiausia bendravo laiškais. Būtent iš jų sužinojęs, kad filosofas buvo Karlo Jasperso mokinys ir netgi skolinosi iš jo knygų. Taip buvo paminėtas dar vienas fundamentalus Girniaus veikalas – *Laisvė ir būtis* (1953), išleistas

prancūzų kalba rašytos disertacijos apie šį vokiečių egzistencialistą pagrindiniu. Pasak Kęstučio Girniaus, šią knygą skaitytojai gavo jau apgenėta – be pabaigos ir vieno skyriaus. Jis teigė, kad didelė dalis tėvo filosofinių užmojų liko neužbaigti, pavyzdžiui, veikalas apie Juozą Keliuotį ar pusiau parengta disertacija apie psichologijos atsiskyrimą nuo filosofijos. Knyga *Žmogaus problema technikos amžiuje* (išleista tik 1998 m.) nutraukta ją įpusėjus dėl nesklaidumų iš numatyto leidėjo pusės. Girniaus sūnus pasakojo, kad ir *Žmogus be Dievo* galėjo likti stalčiuje. Išvysti dienos šviesą veikalui padėjo tai, kad iševijijos bestselleriu tapo *Tauta ir tautinė ištikimybė* (1961).

„Tėvas neturėjo iliuzijų, kad galės iš filosofijos pragyventi“, – kalbėjo Kęs-

Petras Kimbrys. Eglės Maliukevičiūtės ir Marijos Norkūnaitės nuotraukos

tutis Girnius. Pasišventimą išminties meilei, anot jo, ribojo stabilumo trūkumas karo metais, rinkos filosofiniams veikalams nebuvimas iševijoje, metafiziniams svarstymams nepalankus pagrindiniuose JAV universitetuose vyravęs loginis pozityvizmas, egzilyje išblėsęs veržlumas. Čia galima prisiminti Jaspersui priskiriamą garsiąją frazę: „Filosofas neteko tėvynės, tėvynė neteko filosofo“. Tačiau Girnius ėmėsi kitų titaniškų darbų tėvynei – tapo profesionaliu redaktoriumi. Jo sūnus pasakojo apie nepaprastą tėvo darbštumą ir atsivadimą redagavimo

darbui, taip pat atėmusiam galimybę skirti laiko filosofijai: „Prisimenu, kad jis ne kartą atkreipė dėmesį į *Kultūros barų* bei *Literatūros ir meno* redakcijų darbuotojų skaičių, stengdamasis nuspėti, ką jie visi visą dieną daro, pavydėdamas tokių puikių darbo sąlygų. Manau, jis tą taikytų ir *Naujajam Židiniui-Aidams* dabar“.

Antroji mylimoji šalia filosofijos

Šių metų knygų mugėje pristatyta Girniaus knyga *Literatūros ir kultūros kritikos rinktinė* (2014), kurią sudarė filosofo sūnus. Joje – tekstai literatūrologijos, estetikos, grožio ir tiesos temomis. Pasak Kęstučio Girniaus, ši svarbi tėvo kūrybos dalis liko nepastebėta. Jis priminė, kad Kauno universitete, prieš jį uždarant naciams 1943 m., Girnius rengė seminarus rinkiniams studentams. Juose nagrinėti filosofai ir literatūrai reikšmingi autoriai (Sørenas Kierkegaardas, Friedrichas Nietzsche, Henrikas Ibsenas, Fiodoras Dostojevskis). Šie seminarai sulaukė didžiulio pasisekimo. „Girniaus santykis su literatūra nebuvo atsitiktinis. Žmogaus problematika sudarė filosofijos šerdį, o didžiųjų rašytojų darbai labiau atskleidė žmogaus sielos užkaborius ir paslaptis negu schematiški suabstraktinti filosofų svarstymai

ir pavyzdžiai“, – sakė filosofo sūnus renginio metu. Girniuvienės atsiminimuose bylojama, kad literatūra vyrui buvo antroji mylimoji šalia filosofijos.

Be to, Girnius buvo žemininkų filosofas – jo įvadas antologijai *Žemė* (1951) turėjo ypatingos svarbos. Jis taip pat dirbo vienu iš žurnalo *Literatūros lankai* redaktorių. Kaip pasakojo Kęstutis Girnius, tėvas JAV daugiausia bendravęs su literatais: Alfonsas Nyka-Niliūnas buvo artimiausias draugas, o svečiuose lankydavosi Henrikas Nagys, Kazys Bradūnas, Julius Kaupas. Joks filosofas, išskyrus Juozą Navicką ir Kęstutį Skrupskelį, nebuvo peržengęs Girnių šeimos namų slenkščio.

Du tekstus iš minėtos rinktinės antroje renginio dalyje nagrinėjo Vytautas Ališauskas. Jis apgailestavo, kad užmiršti geri Girniaus kelti klausimai, ypač dėl meninės kūrybos tautiškumo: „Banalybė, verta Paulo Coelho, bet geras pasakymas, kad filosofas kartais svarbus ne dėl to, kokius pateikia atsakymus, o kokius kelia klausimus. Girnius buvo vienas iš tų lietuvių mąstytojų, kurių klausimai, tiesą sakant, nė kiek nepaseno, nesusidėvėjo“. Pasak Ališausko, Girnius konstatavo, kad nėra tautiškai specifinio meno, pasisakė prieš liaudiškumo kanonizavimą (smūtkelių, tautiškų rūbų prilyginimą tautiškumui), teigė, kad vien istorinio

santykio su tauta nepakanka, ir neigė menui privalomą patriotizmą. Girnius atsisakė būdvardžių „tautiškas“ ar „tautinis“ ir perėjo prie kilmininko linksnio: esama tautos meno – ne dėl temos, patriotizmo, formos, krypties, ryšio su tradicija, o dėl to, kad jo kūrybai yra tautos atstovai ir jų kūryba tampa tautos savastimi. Girniui atrodė, kad tikrasis tautos menas – tokia kūryba, kuri pasiekia tėvynę, o ne lieka išblaškyta. Šia prasme, anot Ališausko, išeivijos kultūros paveldo sugražinimas įvykdė filosofo programinį pareiškimą.

Širdis vis tiek daro savo

Kaip geriausias Girniaus žinovas pristatytas filosofas Arūnas Sverdiolas pasinaudojo savo išskirtiniu statusu ir pranešimo pavadinimą „Tarp amžinybės ir laiko“ įgyvendino praktiškai, kalbėdamas dvigubai ilgiau nei kiti pranešėjai. Pasak jo, Girnius parodė, kad „amžinybės sąmonės blėsimas“ gyvenimą iš dramos paverčia tragedija. „Platonas irgi sako, kad veikti ir mąstyti žmogų skatina amžinybės troškimas, bet būtų absurdiška kalbėti apie Platono idėjų meilę, kuri susilauktų atsako iš idėjų pusės. Juk tai abstraktūs principai, filosofinė transcendencija, niekada ji tavęs nepamils. Visada būsi nelaimingas, jeigu tau reikia būtent atsako. Mąstytojo meilė visada vienpusiška. Tiktai asmeninio Dievo, kuris santykiauja su žmogumi, kontekste galima kalbėti apie laimingą meilę anapusiųje. Tai yra pozityvios religijos pažadas“, – dėstė Sverdiolas.

Anot profesoriaus, Girnius žinojo, kad net ir nesant religinės patirties, „širdis vis tiek daro savo“, t. y. ilgisi ir geidžia amžinybės. Štai kodėl daugiskaitos pirmas asmuo knygoje *Žmogus be Dievo* – ne atsitiktinumas: „Šitoje plotmėje tampa įmanomas žmogaus be Dievo ir žmogaus su Dievu solidarumas bei savitarpio supratimas“.

Apie Girniaus svarstymus žmogaus ir Dievo santykio tema kalbėti pasirinko ir Laurynas Peluritis. Jis pareiškė, kad Girniaus kelti klausimai

Konferencijos akimirka. 2015

Lietuvoje turėtų būti aptariami kaip Blaise'o Pascaliao ar Rene Descartes'o Prancūzijoje. Anot Peluricio, praėjusio amžiaus septintame dešimtmetyje publikuota knyga *Žmogus be Dievo* dabar aktuali kaip niekad: „Manau, kad *Žmogaus be Dievo* dėka Girnius vis dar gali būti apmąstymų partneris, idėjų ir įkvėpimo šaltinis, mąstant ne tik apie ateizmo ar žmogaus ir Dievo santykio, prasmės ir nihilizmo problemas, tačiau ir svarstant apie sekuliarizacijos procesus ar netgi tai, kas vadinama politine teologija“. Pranešėjui atrodė, kad Girniaus stiprybė ta, kad jis nesistengia ateistų įtikinti ir nukauti dogmatiniais argumentais, o siekia humanistinio dialogo.

Laisvė, nepriklausanti liberalizmui

Aptarimui paskutinis, bet, kaip sakoma, ne blogiausias paliktas Justinas Dementavičius paaiškino, kodėl Girnius kartais laikomas liberalu, tačiau toks nėra. Kaip liberalizmas monopolizuoja kalbėjimą apie laisvę, jis iliustravo Leonido Donskio ištara, perleidžiant 1959 m. knygą *Lietuviškasis liberalizmas*. Girniaus teksto įtraukimą į šią straipsnių rinktinę Donskis aiškino šitaip: nors autorius bandė kartu su frontininkais ir ateitininkais išvartyti liberalizmą pro duris, moralės ir laisvės pavidalu jis neva grįžęs pro langą. Tačiau Dementavičius renginio metu įrodinėjo, kad laisvei nereikėjo grįžti nei pro duris, nei pro langą, mat „ji niekada nebuvo išėjusi iš katalikiškojo politinio mąstymo orbitos“.

Parodydamas, kad laisvė turi ne vieną veidą, Bostono enciklopedijoje Girnius pateikė du jos apibrėžimus: savąjį ir Vytauto Kavolio, kurį laikė sociologiniu. Filosofui atrodė, kad li-

ta iki šios vietos, tikriausiai pastebėjote, kad nors pirmąją dalimi parodyta, jog tėvynė neteko filosofo, likusios paskirtos priminti tėvynainiams likusius reikšmingus jo darbus – kultūros, ti-

Vytautas Ališauskas, Laurynas Peluritis, Justinas Dementavičius, Arūnas Sverdiolas konferencijos metu. 2015

beralizme laisvė – ašinė, o jam – išieties taškas kitoms esminėms idėjoms skleistis. Kitaip tariant, liberalams viskas gerai, jei laisvai pasirinkta, o klasikinėje politinėje teorijoje ir katalikiškoje teologijoje numatoma, kad laisvė pati savaime nesąlygoja gėrio. „Jei galima taip sakyti, Girniaus laisvė yra būti atviram gėriui, bet ne laisvė rinktis bet ką“, – apibendrina Dementavičius, pridurdamas, kad amžininkai jame išvelgė liberalą, nes Girniaus svarbiausias filosofinis atskaitos taškas politinėje teorijoje – žmogus.

Renginio metu kalbėtojai skatino studentus peržiūrėti prieš šimtmetį gimusio filosofo raštus ir atrasti „sau įdomių aspektų“. Jei perskaitėte teks-

kėjimo, politinės teorijos srityse. Neabejotina, kad palikimas brangus ir įvairus, galintis duoti peno būsimiems tyrinėtojams. (Ne tik ateitininkams, godojantiems monografiją *Idealas ir laikas* (1966)). Taip pat ne kartą iš kalbėtojų lūpų nuskambėjo mintis, kad Girniaus veikalai gali „nauja šviesa nušviesti dabartį“. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad be konkrečių asmenų iniciatyvos aktualieji klausimai neims kitaip toje šviesoje vertis. Ar dialogas su Girniumi tęsiasi – dar neaišku, vieno susirinkimo į salę jubiliejaus proga neužtenka. Šventiniai 2015-ieji dar tik įpusėja, reikia tikėtis daugiau intelektualinio bruzdesio Girniaus keltais klausimais. ❧

Karas dėl Vinco Kisarausko

VIDAS POŠKUS

Karas – nedidelis mentalinis ir lokalinis konfliktas dėl Vinco Kisarausko (1934–1988) įvyko daugiau nei prieš dešimtį metų, vienai mano kolegei parašius apie šio dailininko retrospektyvos parodą Vilniaus Šiuolaikinio meno centre (ŠMC). Iš esmės nieko baisaus neįvyko. Tiesiog ji, jauna maksimalistė, pripažindama Kisarausko vietą Lietuvos dailės istorijoje, šiek tiek suabejojo jo aktualumu mūsų (iš šiandienos taško žvelgiant – taip pat paslinkusiomis) dienomis. Vienas iš Kisarausko bičiulių, tuometis Vilniaus dailės akademijos dėstytojas, ypač emociškai sureagavo į tokio pobūdžio mintis. „Kas toji autorė?! Kaip ji drįso? Duokite man ją!“ – nuoširdžiai pasipiktinęs ir įsiutęs, šaukė jis lakstydamas senais, skliautuotais aukštosios

Vincas Kisarauskas. 1971. Nuotrauka iš albumo *Vincas Kisarauskas* (Vilnius, 1996)

meno mokyklos, buvusio vienuolyno koridoriais. Iš šono tai atrodė šiek tiek tragikomiškai.

Net ir dabar, kai Nacionalinėje dailės galerijoje (NDG) vėl pristatyta Kisarausko kūrybos retrospektyva *Pasisveikinimas su laiku*, pagalvoju, kad teisios (ar neteisios) buvo abi pusės: viena – drįsusi kelti provokuojantį klausimą, kita – temperamentingai atsiliepdama. Problema ta, kad visa (ir ypač atskirų periodų) Lietuvos dailė, ne tik jos modernizmas, iki šių dienų slepiasi apkasuose, yra užėmusi savotišką gynybinę poziciją ir vis teisinasi, kodėl buvo taip, o ne kitaip, kodėl padaryta vienaip, o ne antraip. Galime paminėti „semi-non-konformizmo“, „tyliojo modernizmo“, „rezistavimo/kolaboravimo“ ir daugelį kitų peripetijų. Ne vienas iš pokarinės ar brežnevinės epochos dailininkų buvo ir tebėra atsidūręs tarp tokio pobūdžio kūjo ir priekalo ar Scilės ir Charibdės (reikia pastebėti, kad Kisarausko atveju antikinės mitologijos įvaizdžiai ypač atitinka jo klasikinį meno charakterį).

O juk retas kūrėjas turbūt iš tikrųjų jautė tokias dilemas savo gyvenamuosiu metu. Galbūt esu neteisy, tačiau didžioji dalis dailininkų (ir visos visuomenės) išgyveno tam tikrą vaikų lopšelio-darželio būseną, kai žinai taisykles ir puikiai supranti, kas gali atsitikti jas sulaužius. Paprastai nustatytos tvarkos niekas netrikdo, instinktyviai suvokdamas ribas ir pasekmes, tačiau atsiranda keletas drąsuolių, išdrįstančių žengti žingsnį prie raudonos linijos – „O kas, jeigu?..“ Taigi Kisarauskas šiame kontekste man atrodo būtent toks: kaip pilietis nebijojo šiek tiek papūsti prieš sistemą (juk teko ir

Lukiškių rūsiuose pabuvoti), tačiau kaip dailininkas puikiai jautė konvencijas, draudimus ir neišsemiamas vidinės laisvės galimybes. O tai juk ir yra svarbiausia!

Iš kitos pusės, nežinau, galbūt į diskusijų ugnį (kartais vos berusenantią, o kartais degantią atvira liepsna) įpilsiu dar alyvos, bet pastebėsiu, kad Justino Marcinkevičiaus ir Kisarausko pozicijos, bent jau pradiniais jų karjeros etapais, buvo beveik identiškos (žinoma, šių dviejų kūrėjų gretinimas nėra visiškai tikslus ir korektiškas, kadangi Kisarauskas, kad ir kaip būtų, yra labiau sušiauštas, ne toks tvarkingai „sulaižytas“ išraiškos prasme – vien dėl to jis galėjo būti mažiau mylimas sovietinių laikų oficiozų ir, atvirkščiai, labiau suprantamas mūsų dienų auditorijos). Tai buvo ne nomenklatūrininkų vaikeliai, ne partiniai batlaižiai, o kūrybingi žmonės, dirbę velniškomis (visomis prasmėmis!) sąlygomis bei aplinkybėmis ir kartu bandę išsaugoti savo veidus – tiesiog būti savimi.

Ką turiu omenyje, kalbėdamas apie Kisarauską? Jo negalima laikyti nei kankiniu, susideginusiu ant Laisvės aukuro, nei karjerą dariusiu oportunistu. Jis buvo menininkas, rašęs ir į stalčių, ir ant stalo. Galėčiau tai argumentuoti publikacijų pavyzdžiais. Aš pats savo ankstyvojo gyvenimo metais žinojau apie tokį tapytoją Kisarauską vien dėl to, kad jo darbų matydavau „respublikinėse“, „apžvalginėse“, „jubilineinėse“ parodose tuometiniuose Parodų rūmuose ir (reprodukcijų pavidalais) – periodikoje ar „albuminėje“ spaudoje. Ir, beje, esama tam tikros atskirties, dualizmo, net prieštaravimo tarp to, kas buvo rodoma dabar NDG, ir to, kas buvo pateikiama menų ištroškusiai sovietinei bendruomenei anais ne visai šlovingais laikais.

Štai rankose turiu ir vartau šimtus kartų sklaidytą turbūt vieną reprezentatyviausių sovietinės poligrafijos ir tapybos paminklų – bemaž du kilogramus sveriantį, 1979 m. išleistą *Lietuvos tapybos* albumą. Anais laikais spaudos kokybė nepasizymėjo brež-

Kvietimas į parodą

nevinų plėšinių užmojais, tai tikrai buvo epochinis kūrinys: spalvos neišblukusios iki mūsų dienų, potėpiai, persišvietimai, patekėjimai matyti net reprodukciniame formate! Tarp Igorio Piekuro, Mildos Mildažytės-Kulikauskienės ir Romualdo Kuncos 298-uoju ir 299-uoju numeriais pažymėti net du „Kisarauskai“: *Vilniaus gatvė vakare* (1966) ir *Mano tėvukas* (1973). Būkime objektyvūs – Kisarauskas niekada nebuvo komunistiškai angažuotas (anaiptol!), tačiau tariamo teisingumo ieškantys teisėjai galėtų laisvai tarti ar net triumfuojančiai sušukti: „Štai matote – Kisarauskas flirtavo su Tarybų valdžia!“ Ir jie būtų teisūs. Tam tikru argumentu galėtų būti ir Nepriklausomos Lietuvos laikotarpis – 1999 m. (ŠMC) ar 2015 m. (NDG) – surengtos Kisarausko retrospektyvos, kuriose pateikta visai kitokia šio autoriaus kūrybos visuma.

Dualizmą galima išvelgti todėl, kad viešoje (bent jau publikacinėje) erdvėje sovietmečiu Kisarauskas būdavo pateikiamas (netikiu, kad visuomet savo valia) truputėlį kitoks – literatūriškesnis (visokios sąsajos su asmenine biografija, kultūros istorija ir panašiai), figūratyvesnis ar, kasdieniškai tariant, realistiškesnis (šiuose darbuose piešinys labiau susmulkintas, daugiau

susietas su natūra ir ne visuomet iškilnuojantis į konstruktyvų foną bei kontekstą) nei dabar. Mūsų dienomis Kisarauskas – formalistas Nr. 1, kuriam svarbiausia yra formos sugestija, apnuoginti, rėkiantys spalviniai deriniai, mezgantys dialogą, diskusiją ir provokuojantys konkurencijai su Francisu Baconu, taip pat transcendentiniai (tai yra – orientuoti į anapusių ir amžinybę) siužetai, inspiruoti ir paveikti klasikos, visų pirma – sengraikių (kaip sakytų Sigitas Geda), juk iš ten – aktualumo niekuomet neprarasiantys Antigonės ar Edipo mitai.

Visa šio keistojo karo (na taip, karo sąvoka čia gana konvencionali ir triviali) esmė ta, kad savo gyvenamuoju laikotarpiu Kisarauskas, kaip savo darbus viešumoje demonstruojantis dailininkas, buvo ribojamas „objektyvių“ sąlygų, tai yra totalitarinio socialumo, o vėliau (mirė jis simboliniais 1988 m. ne mažiau simbolinėmis aplinkybėmis – išvykos į Laisvąjį pasaulį, Jungtines Amerikos Valstijas, metu) jo sklaida besirūpinanti šeima taip pat savotiškai „cenzūravo“ ir „cenzūruoja“ (su visa pagarba artimiesiems, nes puikiai išvaizduoju, koks sunkus darbas yra rodyti palikimą ir rūpintis juo) Kisarausko kūrybą. Toks tad ir konf-

liktas ar net karas tarp vidinių paties autoriaus motyvų – tiek vienomis, tiek kitomis sąlygomis jis negalėjo rodyti tai, ką pats norėjo.

Iš kitos pusės, gal nereikia taip pretenzingai ir žiūrėti. Kisarauskas tiesiog buvo savojo laiko ir kartos atstovas, vienas ryškiausių jos estetinių idealų ikūnytojų. Jo tapyboje, grafikoje, asambliažuose, fotomontažuose, mozaikose ir scenografijoje, net mokslinėje veikloje moderniomis priemonėmis ieškota ryšio su tradicija ir tai suvokta kaip tam tikra pasipriešinimo forma, nes tapyba istorinėmis temomis (*Rekrūtai*, *Sušaudymas* ar *Žalgiris*) arba monografija *Lietuvos knygos ženklai 1518–1918* (Vilnius, 1984) tarnavo kaip aiškūs ženklai, kad toji kūryba tveriasi kad ir ant eroduoto, tačiau dar egzistuojančio kultūrinio dirvožemio (čia akcentuočiau dvasinę giminybę su Geda ar Vytautu Blože).

Vadinti Kisarauską tuometiniu vietos avangardistu taip pat būtų ne klaida. Viena iš vėliau, kalbančių apie šio menininko modernumą, būtų jo estampinės iliustracijos Saint-Johno Perse'o *Anabasiui* (1973). Tad šioje vietoje taip pat esama tam tikro prieštaravimo (galima pavadinti tai ir karu). O bandant aiškintis, kokio ly-

Vincas Kisarauskas. *Mano tėvukas*. 1973. Kartonas, aliejus. Iš albumo *Lietuvos tapyba* (Vilnius, 1976)

gmens yra Kisarausko „modernumas“, vertėtų žvelgti ne tik į brutalumo tendencijomis nuspalvintą visos Vidurio (ir ne tik) Europos meną šeštajame–septintajame dešimtmeciais, bet ir dar toliau į Vakarus – už Atlanto. Šiuo atveju apie Kisarauską galima kalbėti jo paties žodžiais, ištais prisitariant optinę Kazio Varnelio tapybą: „K. Varnelis, pasirinkęs savo kūrybos kredo optinės dailės postulatus, kaip ir kiekvienas didelis ir tikras menininkas, reiškia per optinę dailę, tiksliau su jos pagalba, sau artimas pasaulio formas, struktūras, reiškia savo dvasinį pasaulį, sudėtingas ir nelengvai žodžiais nusakomas pasąmonės vizijas. Jis kuria vedamas to, kas atsiskleidžia tik labai į save įsiklausius, tik labai stebint savo vidinį, dažnai nesąmoningą „aš“, semiant iš savęs vis naują ir naują tų ar panašių dailės – tapybos išsakymo būdų rutuliojimą. Juk kas yra menininkas – dailininkas, poetas, architektas? Tai žmogus, visą laiką sukantis ratą apie savo pagrindinį kredo – iš gamtos, iš pasąmonės imant kūrėjuje Dievulio įdėtas formas ir idėjas, mintis ir vidinių pergyvenimų turinį“¹. Praktiškai, kalbėdamas apie Varnelį, Kisarauskas nusakė savo kūrybines formas ir tikslus.

Tad ir vertinant šio išskirtinio kūrėjo darbų visumą, norisi klijuoti ne tik

konstruktyvistinę (kuri paprastai taikoma Kisarauskui), bet ir optinę etiketę. Kisarauskas išties yra optiškas! Abu paminėtus menininkus sieja gilumos poreikis – abu jie tartum kirviais bando prakirsti erdves paveikslų plokštumoje. Beje, reikia pastebėti, kad „op arto“ kontekste, judant Žemės planeta iš Vakarų į Rytus, nuo Venesuelos ar Prancūzijos link Lietuvos, nuo Jesaus Rafaelo del Soto link Varnelio ar Kisarausko, tas optiškumas materialėja ir akivaizdžiai paklūsta jį kuriančio individo fizinėms pastangoms. Ir jeigu Vakarų „op artas“ artimesnis filigraninei juvelyrikai, žaidimui stiklo karoliukais, tai rytietiškas, sovietinis jo analogas yra kuo tikriausia kova (kažkodėl vaizduotė piešia Termopilų tarpeklio metaforą ir su socrealistiniais bei kitokiais barbarais – anų laikų *istablišmentu* – kovojančius modernistus).

Kisarauską su Varneliu sieja ir vienas ekspozicinis aspektas – juk ir šio teksto atsiradimą lėmė Kisarausko retrospektyva Nacionalinėje dailės galerijoje. Ekspozicija čia buvo sumodeliuota labirinto principu – tokį patį, dar gyvas būdamas, savo namuose-muziejuje pritaikė Varnelis. Abiem atvejais tai yra kuo tikriausia šių menininkų kūrybinių biografijų alegorija –ėjimas labirintu su klystkeliais, akligatviais, teisingomis tra-

jektorijomis ir išėjimais (nekalbu apie vizualųjį – tiek konstruktyvųjį, tiek optiškai miraziinį – ekspozicijos kaip labirinto poveikį). Aišku, kalbant apie Kisarausko parodą, negalima nepaminėti jo „cenzūravimo“ – tame labirinte „neteisingų“ nuėjimų beveik ir nematyti, dailininkas pateiktas kaip abejonių nepatyręs pusdievis, anaipol ne jo mylimas Edipas...

Tai, žinoma, turi ir stipriąją pusę. Atrinkta kolekcija išryškina universalųjį Kisarauską, kūrusį tartum ne savo gyvenamoje vietoje ir ne visai savo laiku – greičiau kur nors atokioje studijoje, Normandijoje ar Masačusetse, net nelabai svarbu, kokioje epochoje. Tad kova (dilemos, prieštaravimai, iššūkiai – taip stipriai neraminę dailininką) čia tartum ir neegzistuoja. Ir būtent čia galima brėžti labai aiškia skiriamąją liniją tarp Kisarausko ir Varnelio. Pastarasis vis dėlto orientuojasi į grynąją abstrakciją, ornamentas jo minimalistinėse kompozicijose tėra tik priemonė. Kisarausko kūryboje figūra, tiksliau transformuotas (sąskambis su mūsų laikų „ikona“ – *robotais-transformeriais* šiai reikšmei suteikia papildomų spalvų) žmogaus kūnas, yra ir orientyras, ir stimulus, ir net pats tikslas. Ir ne taip jau svarbu, ar jis pats tampa Kisarausko braižą charakterizuojančia konstruktyvia „dėže“ ar tik veikia jos fone. Svarbiau yra tai, kad tokia laukianti, būdraujanti, stovinti, klūpanti, kaukišką veidasnukį groteskiškai tampanti (vienu žodžiu – „dramatizuojanti“, kaip pasakytų mano septynmetis sūnus) figūra priešinasi (galime daug ir be galo spekuliuoti, kam ji priešinasi – sistemai, realybei, tapsmui etc.), tai yra – KOVOJA. Kaip koziriu ir argumentu drįsčiau pamojuoti dramatiiniu požiūriu vienu stipriausių šio autoriaus ciklų – *XX amžiūmi* (1987). Tad kova, kaip banaliai ir net nuvalkiotai (kartu siek tiek propagandiškai) beskabėtų, yra vienas iš tų veiksnių, kurių dėka egzistuoja Vinco Kisarausko kūriniai. ☒

Vinco Kisarausko parodos ekspozicijos fragmentas. 2015. Tomo Kapočiaus nuotr. NDG

¹ Vincas Kisarauskas, „Žemaitiškas optinis menas“, in: *Krantai*, 1990, Nr. 1, p. 13.

Airijos referendumas: šviesos proveržis ar tamsybių siautėjimas

GIEDRIUS TAMAŠEVIČIUS

2015 m. gegužės 22 d. Airijoje įvykusiame referendume dėl tos pačios lyties asmenų santuokų įteisinimo dalyvavo 60% balso teisę turinčių piliečių, iš kurių net 62% balsavo „už“. Sekuliarioji žiniasklaida šią žinią, kaip ir buvo galima tikėtis, aptarė kaip dar vieną pergalę pakeliui į visuotinę lygių teisių gerovę ir vertino kaip sektiną pavyzdį kitų civilizuočių šalių visuomenėms bei postūmį Bažnyčiai keisti savo dogmas ir tradicijas. Antai didžiausia Vokietijos katalikų pasauliečių organizacija „Vokietijos katalikų centro komitetas“ neseniai išklė iniciatyvą Bažnyčios liturgijoje sukurti specialias apeigas, kuriose būtų laiminamos tos pačios lyties porų sąjungos. Kita vertus, vokiečių spaudoje prabilta ir apie tai, kad airių referendumas kelia ir tikrą „raganų medžioklės“ pavojų, kai publicistai ar visuomenės veikėjai, viešai pareiškę abejonių dėl platesnės santuokos sampratos, sulaukia ne tik kaltinimų homofobija, bet ir grasinimų arba net persekiojimo.

Airių tautos valia, išreikšta referendume, regis, nebepalieka pagrindo kalbėti apie Airiją kaip apie tradiciškai katalikišką šalį. Nuo šiol ji tokia pat sekuliari, kaip ir kitos buvusios Romos Bažnyčios dukros Prancūzija, Olandija ar Ispanija. *The New York Times* apžvalgininkas Danny Hakimas, komentuodamas šį virsmą, siūlo pažvelgti į praeito amžiaus Airijos istoriją. Jo teigimu, 1922 m. nepriklausomybę nuo Didžiosios Britanijos išsikovojo Airija ilgus dešimtmečius gyvavo tarsi teo-

kratinė valstybė, kurioje Bažnyčia turėjo lemiamą balsą, net ir sprendžiant pasaulietinius reikalus. Katalikybės pozicijas išpūdingai įtvirtino 1979 m. įvykęs popiežiaus Jono Pauliaus II vizitas, į mišias Dubline subūręs milijoną airių. 1983 m. net du trečdaliai šalies gyventojų palaikė Bažnyčios nuostatas, referendume priimdami itin griežtą abortų draudimo įstatymą. Tačiau jau netrukus narystė Europos Sąjungoje, atsivėrusios sienos ir gerovės augimas, o labiausiai pribloškiantis pedofilijos skandalų mastas pakirto airių pasitikėjimą Bažnyčia, ypač lytiškumo moralės klausimais.

Šiandien, pasak kai kurių kritikų, Bažnyčia apskritai prarado balsą ką nors reikšminga pasakyti visuomenei. Tai pripažįsta ir Dublino arkivyskupas Diarmuidas Martinas, per pastarąjį dešimtmetį ant savo pečių atlaikęs didžiausias Bažnyčios Airijoje praeities skandalų naštas. Dėl sekuliarizacijos tikėjimas sumenko arba tapo labai paviršutiniškas, o praeities bažnytinės pedofilijos nusikaltimai ir klaidingai į juos reagavę Bažnyčios vadovai papiktino ir atstūmė daugybę žmonių. Jie tiesiog ėmė ignoruoti tai, ką sako Bažnyčia viena ar kita tema. Dublino arkivyskupas atkreipė dėmesį, kad Bažnyčiai oponuojančią pusę palaikė visos šalies politinės partijos, beveik visi ryškiausi politikai. Tūkstančiai jaunuolių grįžo į Airiją iš svetur tam, kad balsuotų „už“. Iškalbinga yra tai, kad referendumas laimėjo būtent jaunimo balsais, nors beveik visi jie yra

baigę katalikiškas mokyklas. Veikiausiai nujausdami galimus referendumo rezultatus, Bažnyčios Airijoje vadovai agitacijos laikotarpiu laikėsi nuošalyje.

Kelios dienos po referendumo dienraščių antraštės apskriejo Vatikano valstybės sekretoriaus kardinolo Pietro Parolino replika iš interviu *L'Osservatore Romano*. Referendumą jis įvertino kaip žmonijos pralaimėjimą. Daugeliui tai nuskambėjo kaip tragiškas akibrokštas. Vieną iš artimiausių popiežiaus Pranciškaus bendradarbių už šiuos žodžius kritikuoti ėmė net ir kai kurie Bažnyčios atstovai. Pavyzdžiui, Vokietijos Esono vyskupijos generalvikaras Klausas Pfefferis tokį vertinimą pavadino nederamu, primindamas, kad tikrieji žmonijos pralaimėjimai – tai įvykiai, susiję su prievarta, terorų, karu ir nežmoniškumu. Tokiomis kalbomis, pasak vokiečių dvasininko, Bažnyčia rizikuoja palikti itin nemalonų išpūdį, kaip nepajėgianti priimti dabarties žmonių tikrovės. Bažnyčiai nedera vien pabrėžti atstumo ir laikytis gynybinių pozicijų – verčiau puoselėti dialogą su visuomene, taip pat ir su skirtingos lytinės orientacijos žmonėmis. Tuomet pastarojo meto diskusijas Bažnyčia galės geriau išnaudoti klasikinės šeimos – vyro ir moters santuokos – vertei pabrėžti, ypač kai kalbama apie vaikų auginimą.

Kur kas kategoriškiau Airijos referendumą vertino vienas iš veikliausių katalikų tradicionalistų lyderių amerikiečių kardinolas Raymondas Leo Burke'as. Sakydamas kalbą Johno Newmano draugijos susirinkime Oksforde, jis apkaltino airius Dievo ignoravimu ir pavadino juos aršesniais už pagonis – nors pagonys toleravę homoseksualų elgesį, tačiau nedrįsę jų ryšio vadinti santuoka. Žiniasklaida citavo ir kiek ankstesnį kardinolo interviu, kuriame vienalytes santuokas jis pavadino melu žmogaus prigimties, jo lytiškumo atžvilgiu. Tokių iniciatyvų šaltinis esąs tik vienas – tai Šėtonas, kuris siekia sugriauti individualybes, šeimas ir netgi tautas.

Nors popiežius tiesiogiai Airijos įvykių nekommentavo, sekularioji žiniasklaida nepraleido progos priminti, kad Pranciškus ne tik nuolat pabrėžia santuokos, kaip vyro ir moters sąjungos, fundamentalumą, bet ir smerkia „demonišką“ genderinę ideologiją, ardančią santuokos ir lytiškumo sampratą pagrindus, taikančią totalitarines jaunimo indoktrinacijos priemones ir per švietimo sistemą „kolonizuojančią“ ištisas šalis. Neužmiršta lieka ir kritiška kardinolo Bergoglio laikyvena, kai Argentina įteisino tos pačios lyties asmenų santuokas 2010 m. „Kodėl jis prieštarauja mokslui, seniai atradusiam visą lytinių LGBTQIA tapatybių spektrą?“ – klausia šokiruoti Pranciškaus, kaip liberalaus reformatoriaus, įvaizdžio puoselėtojai. „Kodėl jis ignoruoja naujausius Biblijos tyrėjų atradimus?“ – piktinasi progresyvios krikščionybės šalininkai, įsitikinę, kad žmogaus, kaip vyro ir moters sukūrimo istorija, tėra klaidinga Pradžios knygos vertimo iš hebrajų į graikų kalbą interpretacija.

Karštų ir, regis, nesutaikomų diskusijų kontekste nustebino pačioje gegužės pabaigoje oficialiame Vokietijos katalikų bažnyčios naujienų portale *katholisch.de* paskelbtas savaitraščio *Christ in der Gegenwart* vyriausiojo redaktoriaus Johannes Rösario straipsnis „Bažnyčios reformai reikia tikėjimo reformos“. Akivaizdu, kad šiuolaikinė visuomenė siekia išstumti krikščionybę į privataus gyvenimo paribį, o krikščionys, regis, yra linkę nuolankiai tai priimti. Autoriaus teigimu, beveik nebelieka progų viešai liudyti tikėjimą, pavyzdžiui, Devintinių procesijos vis dažniau aplenkia pagrindines miestų gatves, apsiri-

bodamos nuošaliomis gatvelėmis ar šventoriais. Viešas tikėjimo liudijimas dar visai neseniai buvo ėjimas į bažnyčią kiekvieną sekmadienį – vilties ir prisikėlimo, savaitės pradžios diena. Tačiau šiandien absoliučiai daugumai pakrikštytųjų tai jau neberūpi. Net ir dvasininkai yra linkę teigti, kad sekmadienio Eucharistija nėra tokia svarbi kaip gerų darbų darymas. Tokie Bažnyčios žmonių išvedžiojimai, pasak Rösario, tėra nevykęs bandymas kaip nors paslėpti milžiniško masto tikėjimo krizę, o tada siūloma imtis „gyvenimo aktualijų temų“, tokių kaip Bažnyčia ir seksas, Bažnyčia ir išsiškyrusieji, Bažnyčia ir homoseksualai, Bažnyčia ir pabėgėliai, Bažnyčia ir kurijos reforma... Tačiau pagrindinė problema, *Christ in der Gegenwart* vyriausiojo redaktoriaus teigimu, yra tai, kad šiuolaikinis žmogus liovėsi tikėti iki šiol gyvavusiais tikėjimo ir Dievo įvaizdžiais. Todėl dabar svarbiausia yra imtis tikėjimo reformos – atnaujinti Dievo, Kristaus ir sakramentų sampratą, atsižvelgiant į mūsų laikų pasaulio iššūkius, kylančius gyvybės stebuklo ir mirties katastrofos akivaizdoje. Juk šis egzistencinis sukrėtimas ir nerimas geriausiai atpažįstamas būtent Eucharistijoje, todėl sekmadienį reikia švęsti ne kaip miesčioniško poilsio, bet kaip egzistencinio nerimo dieną, – švęsti ją taip, kaip šventė pirmieji krikščionys.

Ką šiuo klausimu pasakytų popiežius Pranciškus? Artėjant naujam vyskupų sinodui šeimos klausimais, tikėjimo gyvybingumas šiuolaikiniam pasaulyje išlieka jo dėmesio ir maldos centre. Ieškant atsakymo, verta dar kartą atsiversti programinį šio pontifikato dokumentą – apaštališ-

kąjį paraginimą *Evangelii Gaudium*. Remdamasis savo pirmtakų mokymu, Pranciškus čia primena, jog „milžiniški ir spartūs kultūriniai pokyčiai reikalauja, kad nuolatinis dėmesys būtų nukreiptas į pastangas amžinašias tiesas reikšti kalba, aikštėn iškeliančia jų nuolatinį naujumą“. Čia popiežius išpeja apie rimtą pavojų neskirti tikėjimo mokymo turinio nuo jo raiškos būdų. Šis pavojus iškyla, kai dėl ištikimybės vienai ar kitai tradicinei formuluotei prarandamas turinys, kai „tikintieji, klausydami visiškai ortodoksinės kalbos, dėl savo pačių kalbos kitokios vartosenos ir kitokio supratimo pasiima tai, kas neatitinka tikrosios Jėzaus Kristaus Evangelijos“ (EG 41). Viena vertus, popiežius Pranciškus pabrėžia dar Jono Pauliaus II įvardytą būtinybę atnaujinti raiškos formas, siekiant perteikti Evangelijos naujieną šiandieniniams žmonėms. Kita vertus, jis pripažįsta ir tai, kad Bažnyčios mokymas niekada nebus visiems visiškai lengvai suprantamas ir visų noriai branginamas, nes „tikėjimas visada išlaiko kryžiaus aspektą, tam tikrą nesuprantamumą“ (EG 42). Popiežiaus įsitikinimu, pagrindinis Gerosios naujienos skelbimo kelias eina per artimo meilę, gailėstingumą, atvirumą ir laisvę. Būtent šiame kontekste nuskamba ir sparnuotieji Pranciškaus žodžiai apie klausyklą ne kaip kankinimų kamara, bet kaip „Viešpaties gailėstingumo, skatinančio mus daryti galimą gerį, vietą“ (EG 44), apie Eucharistiją, kuri yra ne premija tobuliesiems, bet dosnus maistas silpniesiems, apie Bažnyčią, kuri yra „ne muitinė, o Tėvo namai, kur yra vietos kiekvienam su jo varganu gyvenimu“ (EG 47). ☒

Ar tikrai senienos?

Apie tarptautinę mokslinę konferenciją *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*

JUOZAPAS PAŠKAUSKAS

2015 m. gegužės 7–8 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje vyko konferencija, skirta ryškiausiai XIX a. vidurio Lietuvos kultūros institucijai – Vilniaus senienų muziejui. 1855 m. Eustachijus Tiškevičius iš sukaupytų rinkinių įkūrė Senienų muziejų, amžininkų kartais vadintą Lietuvos muziejumi. Kartu buvo įsteigta ir Vilniaus laikinoji archeologijos komisija. Pats Nacionalinis muziejus savo ištakas taip pat sieja su šia XIX a. vidurio kultūros institucija.

Paminėjimas, kad konferencija truko dvi dienas, neatskleidžia jos masto: 39 pranešėjai iš Lietuvos, Baltarusijos, Rusijos ir Lenkijos vos tilpo, net ir turint galvoje, kad jų dar prieš porą savaitių buvo paprašyta pranešimo laiką apkarpyti iki penkiolikos minučių; o toks išspūdingas konferencijos dalyvių skaičius nieko neatskleidžia apie pranešėjus, kurių būta didelių XIX a. istorijos profesionalų, net savo tyrimų lauko žvaigždžių, kurių pranešimo ar teksto verta laukti.

Sunkiai sektusi konferenciją referuoti detaliam ir nuodugniam. Vis dėlto išskirti tam tikrus segmentus galima, o pats svarbiausias iš jų atsispindi ir šio teksto pavadinime: nepaisant mumijų, titnaginių kirvukų, Abiejų Tautų Respublikos didikų spaudų, senoviškų monetų, atitinkamų portretų rinkinių ir panašių Senienų muziejaus eksponatų, senienomis juos reiktų vadinti tik iš dalies.

Modernios senienos

Šią pusiau oksimoronišką idėją grindžiantys argumentai konferencijoje skambėjo pabiromis ir, iš pirmo

žvilgsnio, neaišku, kaip juos sunerti: Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelis, prokapitalistiniai straipsniai vietiniame oficioze, uždaryto Vilniaus universiteto fone nutapytas reprezentacinis Eustachijaus Tiškevičiaus portretas, šimtai egzotiškų paukščių iškamšų, muziejaus lankytojų lyties fiksavimas, transatlantinis kabelis ar geidžiamiausia XIX a. Lietuvos moterų dovana. Visa tai žymi ne tik kultūrinius ar technologinius pokyčius, tačiau apskritai naujo mąstymo gaires ir muziejaus kūrimo aplinkybes.

Pirmasis traukinys iš Daugpilio pusės į Vilnių atvyko 1860 m. rugsėjo 4 d. Dar po poros metų pradėjo reguliariai kursuoti traukiniai Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkeliu. Kaip šis anuomet vienas didžiausių inžinerinių kūrinių prisidėjo prie Senienų muziejaus? Dainius Junevičius pastebėjo, kad tiesiant geležinkelį, perkasant milžiniškus žemės kiekius, kliudyti pakeliui buvę kapinynai ar pilkapiai, kur aptikti radiniai perduoti muziejui. Pats geležinkelis reiškė atstumų sumažėjimą. Šis inžinerinis pasiekimas (kartu su Berlyno–Bagdado ar Transibiro geležinkeliais) amžininkams reiškė ir tam tikrą tarpnacionalinių ribų įveikimą. Tai, kad XIX a. viduryje atstumai sumažėjo, rodo ir egzotiški muziejaus eksponatai: iš tolimiausių kraštų ornitologijos kolekcijai atgabentos rožinių varnėnų, ibių, marabu, rojaus paukščių ir 2,5 tūkst. kitų rūšių paukščių iškamšų ir kiaušinių. Egzotiškų elementų, užmojo pristatyti viso pasaulio floros ir faunos stebuklus taip pat netrūko muziejaus mineralogijos ir botanikos rinkiniams.

Šalia modernybės technologinę pažangą simbolizavusio geležinkelio, naują mąstyseną reiškė ir kitos pažangios naujovės. Saulius Pivoras pastebėjo, kad senienų entuziastai lygiai taip pat entuziastingai palaikė visą krašto modernizavimą: racionalią ūkio plėtrą, modernius išradimus ir technologijų sklaidą. Pivoras, Darius Staliūnas ir kiti teigė, kad Vilniaus laikinoji archeologijos komisija ir jos nariai save suvokė daug plačiau nei vien kaip archeologijos komisiją – tai buvo mokslo institucija, siekusi jos pagrindu atkurti Vilniaus universitetą. Todėl ir Senienų muziejaus įkūrėjas Tiškevičius savo reprezentacinio portreto fonui pasirinko ne dabartinę, labai vaizdžią Pranciškaus Smuglevičiaus salę, kurioje veikė svarbiausias jo kūrybos vaisius – muziejus, o apskritai Vilniaus universiteto rūmus. Kaip parodė Vilma Žaltauskaitė, apie tuometinę visuomenę, jos pastangas organizuoti krašto kultūrinį ar mokslinį gyvenimą tikrai naudinga kalbėti narstant simbolių gestų prasmes, šiuo atveju – Aleksanderio Władysława Strausso paveikslo foną ar specialaus leidinio įteikimo imperatoriui Aleksandriui II ceremonijos akimirkas.

Skrupulingas dėmesys detalėms, pavyzdžiui, Senienų muziejaus lankytojų lyčiai, buvo svarbus ir amžininkams, o Reda Griškaitė šiuos sąrašus interpretavo kaip dar vieną moters laisvėjimo momentą. Žinia, muziejus ir archeologijos komisija buvo vyrų draugijos – tarp kiek daugiau nei 250 narių nebuvo nė vienos moters. Tačiau galima ir kitaip interpretuoti. Jei muziejų suvoksime kaip buriančią ir kuriančią instituciją, prie šio skaičiaus galime prirašyti ir 69 moteris, kurios muziejaus veikloje dalyvavo pirmiausia kaip jo rėmėjos. Tik viena rėmėja pageidavo likti anonimė, visos kitos muziejų rėmė atskirai nuo savo brolių, tėvų ar vyrų, o patį dovanojimą suvokė kaip intelektualinę aspiraciją. Muziejuje ne tik eksponuotos moterų dovanos – į lankytojus žvelgė garsių LDK moterų portretai, skulptūros ir biustai; moterys žvelgė ir iš ten sukaupytą pa-

goniškų statulėlių, antikinių vazų ir bažnytinės dailės kūrinių. Ir svarbiausia: muziejus, kuris veikė tik sekmadeniais nuo 12 iki 16 val., per metus vidutiniškai sulaukdavo 8 tūkst. lankytojų, tarp kurių – 3 tūkst. moterų. Kaip pastebėjo Griškaitė, neveltui iš anuometinių moterų egodokumentų matyti, kad geidžiamiausia dovana laikytas kišeninis peiliukas – neabejotinas savarankiškumo simbolis.

Senienų politika

Nemaža konferencijos dalis buvo skirta politinei Senienų muziejaus istorijai ir kultūros paveldo genealogijai. Tai nestebina, nes krašte po 1830–1831 m. sukilimo imperinė administracija uždarė Vilniaus universitetą ir ėmėsi kitų krašto kultūros ir švietimo suvaržymų – o institucija, puoselėjanti krašto atmintį, istorinę savimonę ir tapatybę, funkcionavo.

Nastazija Keršytė apžvelgė Lietuvos istorijos pristatymo paradigmas Senienų muziejuje prieš ir po jo reorganizavimo. Jos manymu, 1855–1865 m. muziejaus ekspozicija buvo grįsta pozityvizmo nuostatomis ir bandyta objektyviai atspindėti Lietuvos istoriją. Po trečiojo sukilimo muziejaus pobūdis akivaizdžiai pasikeitė: ekspozicija siekta įgyvendinti rusiškų pradų atkūrimo programą Šiaurės Vakarų krašte. Lietuvos muziejus taip pasikeitė, kad jis pradėtas vadinti Rusų muziejumi. Tęsdama šią mintį, Jolita Mulevičiūtė apžvelgė reorganizuoto muziejaus rinkinių likimą iki XX a. pradžios. Tyrinėtoja teigė, kad naujasis Michailo Muravjovo pastangų produktas tenkino daugiausia rusiškos Vilniaus visuomenės poreikius ir nepatraukė platesnių krašto sluoksnių. Po liberalių krašto reformų 1906 m. pastebimas ir naujos imperinės politikos sindromas: krašto valdžia dėjo pastangas gražinti į Maskvos Rumiancevo muziejų išvežtus eksponatus, o šis noras interpretuotas kaip posūkis nuo svetimos kultūros eliminavimo prie modernesnės, apropriacijos principais grįstos politikos.

Svečias iš Maskvos Abramus Reitblatas apibendrino ir net išvedė paralelę su istorijos muziejų nesteigiančiu šių dienų Rusijos režimu: tokia institucija yra požiūrio į pasaulį objektyvizacija, veikla, skirta kažkam išsaugoti ir perduoti ateičiai, nes jo kūrėjai save suvokia laike. Pasak jo, istorinius muziejus kuria tie, kurie praeitį vertina labiau nei ateitį. Muziejaus kūrėjai imperijos plėtrą laikė nesustabdoma, todėl siekė bent kultūrinės autonomijos; jų veikla žymi slinktį nuo „realios politikos“ link intelektualinės veiklos. Ši veikla, pasak Ewos Semenowicz, sudarė sąlygas rasti stipriai opozicijai prieš Rusijos propaguojamą lietuvių-slavo modelį ir rodė, kad čia gyvenanti tauta nėra lengvai užvaldoma ir ją nėra paprasta įtraukti į carų valstybę.

Senienos

Trečioji konferencijos dalis buvo skirta Senienų muziejaus rinkiniams aptarti. Savaiame suprantama, kad nagrinėjant muziejų kaip visumą, tai buvo būtina. Deja, tai būta silpniausios konferencijos dalies. Iš kitų mokslo sričių pakviesti tyrėjai jautėsi nejaukiai, kalbėdami apie istorinius zoologijos, botanikos ar mineralogijos rinkinius. Viena vertus, istorinis žvilgsnis į minėtus laukus šalies akademijoje nėra populiarus, todėl, panašu, šis paveldas gerokai pamirštas ir nepažintas. Neabejoju, kad į šiuos pranešimus buvo įdėta daug darbo, tačiau vargu ar skeptiškus istorikus rezultatas galėjo džiuginti: temos buvo entuziastingai pristatytos faktais apie būtus išpūdingus rinkinius (visi nuodugnūs sąrašai išlikę), o baigiamos liūdna gaida, kad šiandien nieko konkrečiai nežinome.

Spėju, kad dalis konferencijos dalyvių, gal net jos organizatoriai norėjo, kad kitų sričių mokslininkai būtų daugiau pasidomėję muziejaus rinkinių svarba ir įtaka to meto visuomenei, jos kultūros raidai. Ką visuomenė mąstė ir kaip jautėsi, apžiūrinėdama 16 335 zoologijos rinkinio eksponatus arba 605 grybų ir augalų pavyzdžius? Jei užsimenama apie modernaus gamtos

mokslo kūrėjus, pavyzdžiui, Jamesą Cooką ar Johanną Georgą Adama Forsterį, kodėl nekalbama apie Senienų muziejaus veiklos metu paskelbtą Charleso Darwino evoliucijos teoriją? Platesnių kontekstų atvėrimo, su muziejaus eksponatais nesielgiant lyg su trapiomis senienomis, ir šaltesnio argumentavimo, ypač kalbant apie iš viso pasaulio suvežtus rinkinius, trūko labiausiai.

Žinoma, kalbėjimą apie muziejaus rinkinius apsunkina faktas, kad nemažai jų neišliko: rinkinius pertvarkė Muravjovas, vėliau dalis buvo išvežta į Maskvą ir kitus Rusijos imperijos miestus, o vėliau – Sovietų Sąjungos miestus; be tinkamos priežiūros, net ir likę Vilniuje, eksponatai galėjo paprasčiausiai sunykti ar, kaip atskleidė Dalia Grimalauskaitė, būti išvogti (kaip tai ir įvyko XX a. pradžioje). Tai, kas liko iš senienų muziejaus, šiuo metu galima pamatyti Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspozicijoje: ji nėra didelė ir išpūdinga, todėl sunku išvaizduoti, kad anksčiau tai traukė minias žmonių ir simbolizavo modernią ateitį. Nenuostabu, kad iš ekskursijos po šią ekspoziciją grįžę konferencijos dalyviai siūlė Senienų muziejaus įpėdiniui modernizuotis: šalia esamų senienų bent jau rodyti suskaitmenintus išvežtų eksponatų atvaizdus. Toks tarpinstitucinis bendradarbiavimas ir senienų paieška daug labiau primintų aktyviai, išties visą kraštą subūrusią Senienų muziejaus veiklą, jos demokratišką ir modernią dvasią.

Taigi prie Tiškevičiaus ir jo palikimo vis grįžtama, svarstoma, ieškomi ir, svarbiausia, randami nauji stebinantys dalykai – visose šiose senienose ir jas supančiame posukiliminiame nykulyje galima rasti sąmoningą žmogų, jo kūrybos ir dvasinės būties atspindžius. Tiškevičius rašė, kad rinktose senienose jis matė sentėvių gyvenimą, jų keistenybes, dorybes ir geros širdies garbingumą. Akivaizdu, kad įsisavinę senienas – panašiai kaip ir skaitydami seniai pažintą knygą – randame kažką naujo, o kartu atpažįstame save ir šiandieną.

Poncijaus Piloto pėdomis

Tiesioginiai didvyrių ir nusikaltėlių rinkimai

EGIDIJUS VAREIKIS

Pražirgliavo dar vienas Eurovizijos dainų konkursas. Jei kam nors dar įsiminė dainų melodijos ar muzikinė vertė, tai tas naivuolis gyvena kur nors Vakaruose ir vis dar tiki, kad kasmet gegužės mėnesį europiečiai išsirenka geriausią sezono dainą. Taip buvo labai seniai, kai konkurse dalyvaudavo ABBA, Domenico Modugno ar Olivia Newton-Jones, kai žiūrovai nuoširdžiai rinko dainas ir neanalizavo, kas kiek kam skolingas už laisvę, (ne)okupaciją ir kitą geopolitiką.

Šiandien ką nors dainuoti Eurovizijoje nebe taip svarbu. Gal svarbu tik patekti į baigiamąjį koncertą, toliau jau viską lemia rinkimai. Žavus švedas išdainavo laurus savo šaliai, tačiau jį prisiminsime tik kitąmet, kai švedai organizuos savąjį konkursą. Daugiausia komentarų susilaukė žinios apie tai, kaip vieni kitus rėmė ar nerėmė Balkanų ar Kaukazo tautos, kas ir kaip balsavo už Rusiją. Šiomet kaip niekada susilaukėme daug priekaištų iš kaimyninės šalies už tai, kad Lietuva balsavusi ne taip. Kalbėta, kad pasielgė net gi labai nedėkingai – Rusija dar (*sic!*) nieko blogo nepadare, o jie jau nebalsuoja. Kitos buvusios sovietinės respublikos Rusiją „pamalonino“, nors, tiesą sakant, ne vienai jų Rusija jau „pridarė“ nemažai.

Kad ir kaip ten būtų, geriausia daina Europoje pripažįstamas tas kūrinys, už kurį balsuojama sėkmingiausiai. Balsavimas svarbiau nei harmonija, melodija ar kitos meninės vertybės. Nesvarbu, kad pastarųjų metų dainos-laureatės pasimiršta jau po kelių dienų. Šlovė rinkimams...

Nežinia, ar Poncijus Pilotas tikėjo

rinkimų visagalybe ir liaudies sprendimo teisingumu, tačiau teisė leisti rinktis, kaip jau minėta, leido jam nusiplauti rankas. Šventasis Raštas sako, kad žmonės buvę kurstomi ir agituojami, kad ta agitacija buvusi visai legali, nes niekas už ją nebaudė. Šventasis Raštas neanalizuoja individualių balsavimo motyvų, nesako, kiek procentų anuometinių balsuotojų ilgainiui nusivylė savo sprendimu. Gal to visai ir nereikia? Juk turėjo šventą teisę pasirinkti, o tautos pasirinkimas yra galutinis ir neapskundžiamas.

Neretai sakoma, kad Poncijus Pilotas buvo pirmasis detalai aprašytas politikos populistas. Aprašytas gal tam, kad žmonės suprastų populizmo žalą. Tačiau sprendimas nukryžiuoti Jėzų yra taip pat bene pirmas detalai aprašytas tautos referendumas labai konkrečioje politinėje byloje. Atrodytų, reikia sakyti, kad taip elgtis negalima, negalima balsuoti tokioje situacijoje, kurioje buvo atsidūręs Jėzus, tačiau šiandien gyvename visai kitokios balsavimo sampratos šviesoje. Didžiausia vertybė – pasirinkimo galimybė, rinktis galima ir reikia, pasirinkimas yra geriausias būdas rasti geriausią sprendimą. Aišku, kad tokia galvosena kyla iš liberalios žmogaus sampratos, aišku, kad ji yra patraukli, nors balsavimo suabsoliutinimas neretai nuveda mus į pagundą, kuriai pasidavė ir Romos vietininkas Jeruzalėje.

Pasirinkimas balsuojant yra galingas politinis instrumentas, tuo pat metu ir negailestingas griaunamasis ginklas politiniame kare. „Taikus“ balsavimas, kaip ir kokia nors taiki branduolinė energetika, idant nepadarytų

žalos, privalo atitikti mažiausiai keturias išankstines sąlygas.

Pirma. Rinkimai turi vykti žinant, kad jų dalyviai yra sveiko proto, atsakingi bei racionalūs savo apsisprendimuose asmenys. Pastaroji sąlyga suponuoja, kad kolektyvinė išmintis yra geriausia. Kai ji išreikšta, galima pasiskirti žmones tai išminčiai atstovauti. Bendraja prasme – tai atstovaujamoji demokratija.

Antra. Rinkimų rezultatai nėra geidžiama kokio nors politinio projekto pabaiga. Tai veikia licencija imtis vykdyti vieną ar kitą sprendimą. Tad ir tikrieji pasirinkimo rezultatai tampa matomi ne rinkimų momentu, o gerokai vėliau.

Trečia. Su rinkimų rezultatais turi sutikti ir tie, kurie juos pralaimėjo, o rezultatai galioja lygiai visiems, visi juos formaliai vienodai vertina.

Ketvirta. Sprendimų priėmimas balsavimu turi savo panaudojimo ribas. Yra tokių sferų, kur sprendimo negalima priimti, remiantis daugumos nuomone ir kolektyvine išmintimi. Yra sferų, kur dėl asmeninės atsakomybės svarbos, etikos ir pan. balsuoti tiesiog neįmanoma.

Daugeliu atvejų šiandien, kaip ir anais Romos imperijos laikais, neįvykdoma nė viena iš keturių sąlygų. Balsavimas tampa ir rankų nusiplovimu, ir konfliktų šaltiniu, galiausiai veda į nusivylimą ir klaidingą supratimą apie demokratiją ir moralės dalykus.

Rinkėjai nėra nei racionalūs, nei atsakingi. Politinės komunikacijos specialistai gali pateikti gausybę pavyzdžių, kaip formuojama rinkėjų nuomonė, kaip ja manipuliuojama, o galiausiai – kaip interpretuojamas balsuojančiųjų elgesys. Net ir vadinamosios tradicinės demokratijos etiketę turinčiose bendruomenėse, specialistų vertinimu, tik kas trečias ketvirtas rinkėjas savo sprendimą grindžia racionalaus skaičiavimo motyvais. Visa kita – simpatijos, politinė konjunkštūra, subjektyvus požiūris, balsavimo pareigos atlikimas juokais arba protesto balsu rodo, kad rinkėjai vis dažniau tiesiog „nusiplauna“, atsakomybę permes-

dami vykdomajai valdžiai. Kadangi rinkimų klausimai sudėtingėja, į juos vis sunkiau atsakyti „taip“ arba „ne“, rinkėjo nuomonė būna labiau paremta emocijomis nei objektyviomis žiniomis. Rinkėjai skundžiasi demokratijos stoka, tačiau savo ruožtu vis mažiau supranta, kokius projektus balsavimu ratifikuoja. Kai kurie projektai (kaip antai Europos integracija) ne tokie jau blogi, tačiau blogų pavyzdžių taip pat nesunku rasti...

Be didelių įrodymų aišku, kad ne visada balsuoja protingi ir racionalūs žmonės. Užtat balsuoja ir kitų balsavimą veikia individai, turintys specifinių interesų ir viešųjų ryšių gebėjimų. Jėzaus pasmerkimas kančiais visuotiniu balsavimu buvo ne racionalaus apsisprendimo, o veikiau apgalvotos viešųjų ryšių kampanijos rezultatas. Šiandien taip pat politiniai rinkimai jau seniai yra nebe geriausio ir teisingiausio sprendimo paieška (taip turėtų būti teoriškai), o viešųjų ryšių akcijos rezultatas. Stebėdamas rinkimus vienoje iš pokomunistinių šalių, sulaukiau klausimo: kodėl teoriškai demokratija leidžia išrinkti geriausią, o praktikoje tenka rinktis tarp blogo ir blogesnio? Norint laimėti rinkimus net ir su labai kilnia programa, tenka griebtis viešųjų ryšių gudrybių. Retas kuris politikas patvirtins, kad dalyvavo kampanijoje ir laimėjo ją tik su racionaliais argumentais.

Politikos ekspertai pastebi, kad rinkėjai yra vis nekantresni – sprendimai, priimti balsavimu, turi duoti rezultatų čia ir dabar. Eksperimentuojama rinkimų sistemomis, kalendoriumi, manipuluojama žemėlapiams. Rinkėjų kantrybės stoka diskredituoja ne tik renkamuosius, bet ir pačią rinkimų sistemą bei sprendimus, priimamus balsavimu. Politikos psichologai sako, kad rinkėjų kantrybės stoka neretai ir yra veiksnys, kuris diskredituoja demokratiškai išrinktus politikus ar bendruomenių atstovus.

Šiandien galiu pasakyti, kad pasaulyje tikrai nedominuoja įprotis taikiai susitaikyti su rinkimų rezultatais. Viena vertus, plačiai paplitęs įsitikinimas, kad sąžiningų rinkimų nebūna, kita vertus, manoma, kad svarbu laimėti čia ir dabar, o paskui jau viskas bus gerai, teisinga ir galiausiai atneš gėdžiamą laimę. Tad nesigėdijama ir falsifikuoti rezultatus, ir nesutikti su jais, o galiausiai jų ir nevykdyti. Pasitaiko atvejų, kad nevykusiai organizuotas balsavimas, užuot atnešęs taiką, sukelia karą. Taip buvo Bosnijoje ir Hercegovinoje, taip įvyko kai kuriose Afrikos šalyse. Vis dar yra madinga, įvykdžius valstybės perversmą, pridėti rinkimus, nors dažnai *a priori* aišku, kad rinkimai nebus racionalūs, o jų rezultatai, jei nepatenkins naujos valdžios, nebus pripažinti.

Sutikti su rinkimų rezultatais ir priimti juos kaip naują tikrovę yra labai nelengva. Dažnai sakoma, kad tas ir anas yra „ne mūsų prezidentas“, „ne mūsų įstatymas“ ir bendrai viskas yra ne pagal mūsų valią. Daug prirašyta apie daugumos pagarbą opozicijai, apie mažumų teises, tačiau problemų tai neišsprendžia. Juo silpnesnė demokratija, juo didesnė tikimybė, kad pralaimėjusi „opozicija“ ne susitaikys su rezultatais, o kels maištą.

Galiosiausiai ne kartą įsitikinome, kad ne visus politikos klausimus galima išspręsti rinkimais, kuriuose visi turi po vieną lygų ir lygiavertį balsą. Reikia atsižvelgti į kolektyvinius interesus, kuriems rinkimų aritmetikos taikyti negalima. Balsavimas nepasiteisina, kai sprendžiami tikėjimo, etikos ir moralės klausimai. Tai ne sprendimas, o veikiau konflikto pradžia.

Reikėtų susitaikyti su tuo, kad esama daugybės dalykų, kurių negalima pasirinkti balsavimu. O tokių pagundų esama. Kai kurios jų – kaip geriausios dainos ar gražiausios merginos rinkimas balsavimu – yra ir liks paika

pramoga, tačiau politiniame gyvenime balsavimas dėl to, kas yra ir kas nėra etiška arba moralu, gali sukelti karus ir kitokias negandas. Prisiminkime dvi šalis. Jungtinėje Karalystėje niekas neabejoja, kad kiekvienas individas yra laisvas, tačiau individai Šiaurės Airijoje nesijautė laisvi, kol nebuvo realizuoti jų grupiniai (etniniai) lūkesčiai. Bosnijoje ir Hercegovinoje principas „vienas žmogus – vienas balsas“ netgi sukėlė karą, nes nebuvo paisoma fakto, jog rinkėjai siekia ne tik šalies nepriklausomybės, bet ir deramo savos etninės grupės atstovavimo. Kipro konflikte pagrindinis klausimas yra turkai – ar jie tautinė mažuma graikiškoje šalyje, ar lygiavertė etninė grupė federacinėje valstybėje? Ir taip toliau...

Taigi visuotinis balsavimas, kokį Jeruzalės miniai primetė Poncijus Pilotas, nėra sugalvotas visam laikui kaip geriausia priemonė sprendimams priimti. Tai veikiau sistema, turinti labai ribotas veikimo galimybes. O žmonėms to rinkimų žaislelio vis reikia. Prieš galimybę rinktis toliau lenkia galvas nekarūnuoti valstybių vadovai ir „paprastų“ žmonių atstovai. Paniška rinkimų baimė kausto radikalias reformas, verčia politikus, užuot kūrus bendrąjį gėrį, veikiau prisitaikyti prie nuotaikų skersvėjų.

XXI a. demokratija išgyvena ne vieną krizę. Sakoma, kad rinkimų dieną liaudis tikrai valdo šalį. Bet kai tik pasimato rinkimų rezultatai, ypač kai aišku, kad jie bus neprotingi, nerealistiški, – visu rimtumu iškyla prasmės klausimas. Reikia aiškintis, ką daryti. Rinkimų prasmės krizė politologų dar nėra detalčiai aprašyta, tačiau tvyro ore: pasirinkęs laimę, laimingas dar niekas netapo.

Atrodo, kad ir anuomet, nubalsavus už laisvę Barabui, laimingų Romos valdinių nepadaugėjo. Padaugėjo nusivylusiųjų. ☒

Adomėnas, Mantas, *Konservatizmo sąsiuviniai I: Idėjos, pozicijos, argumentai viešojoje erdvėje. 2014 rugėjis – 2015 balandis*, Vilnius, 2015, 119 p., 1000 egz.

Vienas iš retų atvejų, kai politiko (ar net politikos analitiko) rašiniai verti gyventi ilgiau negu kelias savaites. Fragmentiški mėginimai visuomenei pasiūlyti „konservatyviąją alternatyvą“ skiriasi ir nuo Kubiliaus konservatyvaus pragmatizmo, ir nuo krikdemiškojo sparno moralizavimo. Tiesa, radikalai atsiribojant nuo Camerono konservatizmo, nelabai įtikimai atrodo pretenzija prabilti XXI a. suprantama kalba, o nuolatinis išsakytas ar tylus apsiribėjimas kaip ne-liberalo autoriui neleidžia kurti drąsesnių sprendimų vizijos. Bet gal konservatoriui tai ir nedera?

Jonas Naujokas

Aksionovas, Vasilijus, *Krymo sala*: Romanas, iš rusų kalbos vertė Vytautas Tunkūnas, Vilnius: Bonus animus, 2014, 415 p., [1000] egz.

Kartais mokslininkai, bandydami suvokti ir paaiškinti juos supančią realybę, pritrūksta analitinių gebėjimų, empatijos, galų gale – žodžių. Sovietų Sąjungos istorija ir posovietinės Rusijos dabartis ne kartą patvirtino šią taisyklę. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai kokio nors ekstravagantiško rašytojo vaizduotei pavyksta nuveikti daugiau nei *smegenų centre* užsibarikadavusiam pulkui istorikų, politologų, antropologų ir kitų *mosčių* specialistų. Apie tai maščiau skaitydamas 1979 m. parašytą Aksionovo romaną *Krymo sala*. Knygos siužetas štai koks: 1920 m. bolševikams nepavyko užgrobti Krymo ir maža dalis senosios Rusijos išliko nepriklausoma ir suklestėjo. Tačiau po kiek laiko Krymo gyventojai patys pasiprašo užimami Rusijos. Nenoriu

būsimiems knygos skaitytojams atimti malonumo, papasakodamas apie ją daugiau. Tepridursiu, kad šis romanas stebina, glumina, juokina ir šiurpina vienu metu. Beje, dabartinis Krymo premjeras Sergejus Aksionovas (praityje – banditas pravardė „Goblinas“), esmingai prisidėjęs prie Krymo okupacijos, vienu ryškiausių „šestidesiatnikų“ kartos atstovų vadintam rašytojui Vasilijui Aksionovui ne giminė.

Aurimas Švedas

Burgess, Anthony, *Šekspyras*, iš anglų kalbos vertė Gražvydas Kirvaitis, Vilnius: Sofoklis, 2015, 320 p.

Esu iš tų, kurie šią Shakespeare'o biografiją (lietuviškai perleista antrą kartą, pirmas leidimas – 1990 m.) skaitė ne dėl to – apie ką, o dėl to – kas parašė. Mat atsilaikyti intrigai, kurią pažada autoriaus reputacija, nėra lengva. Burgessas dievagojasi, kad knygoje užsiima istorine Shakespeare'o biografijos rekonstrukcija, uoliai laikydamasis tikrovės ir precizikos, o apie prielaidas ir spėjimus rūpestingai praneša. Paistalai (gal netgi pašaipiai sąmoningi), ir tai yra geriausia šios knygos dovana skaitytojams – nerimastingas rašytojas nepavirto staiga į sausą ir nuobodų istoriką. Ar dėl to, kad Shakespeare'o gyvenimo faktų per mažai, ar dėl savo prigimties, o greičiausiai dėl abiejų priežasčių, Burgesso vaizduotė siaučia kaip vėjas tarp paskirų faktų kolonų, kuriomis neva paremtas pasakojimas. Bet tikrai ne tos kolonos, o autoriaus interpretacijos, samprotavimai, sarkazmas suteikia didįjį skaitymo malonumą. Tai ne Shakespeare'o biografija, o Burgesso pasimėgavimas Shakespeare'o motyvais.

Tomas Vaiseta

Račiūnaitė, Tojana, *Atvaizdo gyvastis: Stebuklingųjų Švč. Mergelės*

Marijos atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a., Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, 535 p., 500 egz.

Autorei senieji Dievo Motinos paveiksai nėra muziejiniai dailės kūriniai. Estetinė jų funkcija palenkta jų svarbiausiai misijai – būti Marijos įtikrovinimu tikinčiųjų bendruomenėje. Iššūkis didelis, tad nenuostabu, kad kur ne kur ir šiek tiek pasimetama: juk religijotyra, teologija, istorinė antropologija čia reikalauja ne mažesnės kompetencijos negu dailės istorija. Vis dėlto galutinis rezultatas džiugina. Tyrimas atskleidžia ne tik atvaizdo, bet ir įvairius pačios LDK ir jos piliečių gyvenimo aspektus – matyti, kad stebuklingasis paveikslas yra savotiškas kristalizacijos taškas, sutelkiantis žmonių pamaldumą, viltis, vertybes, skausmus ir nuotykius.

Vytautas Ališauskas

Treigys, Remigijus, *Fotografijos, 1987–2012*, sudarytojai Gytis Skudžinskas, Remigijus Treigys, Agnė Narušytė, Vilnius: Lietuvos fotomenininkų sąjunga, Lietuvos fotomenininkų sąjungos fotografijos fondas, 2014, 256 p., iliustr., 1000 egz.

Fotografas Remigijus Treigys siekia, kad kiekvienas atvaizdas būtų unikalus, todėl net ir „reprodukcijos“ knygoje tėra kabutės: ties kiekvienos kontrastu, formatu, kompozicija dirbta lygiai taip pat, kaip ir kuriant „originalą“, autoriaus žodžiais, merkiant rankas į chemikalus, įtrinant ir glostant ryškalus (p. 227). Po viena galite rasti net „patį“ autoriaus parašą. Pirmasis nuosekliai Treigio kūrybą pristatantis albumas suveikia įvairiai: nuo laiko nuovokos praradimo iki laikinumo patirčių, kurias kartais lydi pasyvumas ir mėgavimasis melancholija.

Juozapas Paškauskas

Mokytojos Valerijos sodas

SKARUTIS DALGĖ

Parkus ir klonius, sodus ir miškus margaspalviais kilimais padabinusi vasara kviečia daugiau laiko praleisti gryname ore, tiesiog gamtoje. Kol giedro dangaus netemdo negandų debesys, traukiame prie upelio vėžianti, į papartyną kupoliauti, į šilėlių krembliauti, o vėliau ir į kokią pirtelę šauniai išsiperti.

Anądien, vaikštinėdamas žydinčiomis gimtojo miestelio alėjomis, stabtelėjau ties viena apleista sodyba. Išklupę vijokliniai varteliai, atžagariai suklypusi šulinio svirtis, tirštai apmusiję langai ir bedvasis sulaukėjęs vyšnių sodas. Nepatikėsit, bet kadaise šie namai garsėjo svetingumu ir tyra linksmybe. Juose šeimininkavo kolegė iš aštuonmetės – gamtos pažinimo mokytoja Valerija Valciūnienė. Regis, ir šiandien sodas mena jos sodrų juoką, karštus užkandžius ir, žinoma, eiles apie gamtą, apie biologinės įvairovės naudą. Nė vienas praeivis nelikdavo jos nepalabintas ar kaip kitaip žmogiškai nepaliestas, o dažnas sulaukdavo ir kvietimo pasrėbti sibirinių barščių, „priimti“ plačiažiedžių kiaulenių vonią ar atgauti jėgas po naujuoju sanitari-

nės technikos stebuklu – daktaro Šarkaus Valciūno srove.

Nenuostabu, juk mokytoja Valerija nuoširdžia meile apgaubdavo ir puoselėdavo kiekvieną iš svetur atklydusį augalėlį ar lepų padarėlį, kol šis nesuvešėdavo po visą kaimą smulkiažiedėmis spirgėmis, nutūpdavo bulvienojus rainais vabalais iš užatlantės. Iš kur ji jų prisirinkdavo? Deja, tuomet dar nežinojome, kad pastarasis mokytojos Valerijos pomėgis bus toks pražūtingas...

Gerai pamenu tą rytą, kai respublikinis radijas laidoje „Agropramoninis kompleksas“, nors ir puse lūpų, prabilo apie svetimžemių augalų ir gyvūnų invaziją. O juk gimtojoje apylinkėje daugelis jų buvo pasklidę būtent iš nuostabiojo mokytojos Valerijos botanikos sodo... Nuo tos dienos prabėgo keli dešimtmečiai. Bejėgiškai stebime, kaip miestų parkus į geležinį žiedą spaudžia Sosnovskio barščių divizijos, pajūrio poilsiviačių sandėliukus siaubia diversantai meškėnai, o viešąją kalbą visur kur gožia anglų kalbos svetimžodžių maras. Tik kodėl iki šiol sėdime rankas sudėję? Kodėl pasi-

duodame pentagoninei militaristinio svaigulio isterijai, vis labiau pūsdami įsikalbėto karo muilo burbulą, užuot pasipriešinę invazijai, baigiančiai nusiaubti mūsų gamtą, nuniokoti kalbą?

Skaudančia širdimi užveriu apleistos sodybos vartelius, palydimas kadaise girdėtų mokytojos Valerijos žodžių: „Vaikeliai, svetimžemius kenkėjus pažinsite tik iš vaisių“. Pastebėjusi, kad koks augalas ar padaras ima gožti kitus, mokytoja Valerija imdavo si vieno paslaptingo įskiepio, kuri juokaudama vadindavo „tiesos serumu“. Tuomet ir paaiškėdavo, ar įskiepi priėmęs augalas geba taikiai pritapti prie mūsų gamtos sistemos, ar tiesiog yra vertas sunaikinimo. Gerieji svetimžemiai augalai tuomet supanašėdavo su gimtažemiais ir dar labiau sustandėdavo, o blogieji – mirtinai sustabarėdavo. Ne kitaip bus ir su žodžiais. Štai kam reikia visuotinės privalomosios tarnybos – autentiškų gyvosios kalbos lyčių atstatymui, jų sargybai. Atsiliepkite, kalbos šaukstiniai! Mums reikia jūsų rankų! Kad niekas mūsų kalbos neliestų, kad mūsų soduos žiedai nevystų...

NAUJASIS ŽIDINYS-AIDAI

RELIGIJOS, KULTŪROS IR VISUOMENĖS GYVENIMO ŽURNALAS

Dvidešimt penkti metai. 2015, Nr. 4 (276)
Išeina aštuonis kartus per metus.

VšĮ „NAUJASIS ŽIDINYS-AIDAI“

Pilies g. 8, 01123 Vilnius, Lietuva / Lithuania
Įmonės kodas 124626686, PVM kodas LT246266811
A/S LT60 7044 0600 0131 0361, AB SEB BANKAS
Direktorė GABRIELĖ GAILIŪTĖ-BERNOTIENĖ
Mob. tel.: (+370) 613 33223
El. paštas: naujasis.zidiny@gmail.com
<http://www.nzidiny.lt>
<http://www.knygynas.nzidiny.lt>

REDAKCIJA

Tomas VAISETA (vyriausiasis redaktorius)
Mikas VAICEKAUSKAS (atsakomasis redaktorius)
Nerijus ŠEPETYS (redaktorius)
Laurynas PELURITIS (redaktorius)
Rūta CHLOMAUSKAITĖ (ikonografe)
Violeta BOSKAITĖ (maketuotoja)

REDAKCIINĖ KOLEGIJA

Mantas ADOMĖNAS
Vytautas ALIŠAUSKAS
Guoda AZGURIDIENĖ
Alfredas BUMBLAUSKAS
Antanas GAILIUS
Kęstutis K. GIRNIUS
Giedrė JANKEVIČIŪTĖ (pirm.)
Petras KIMBRYŠ
Paulius SUBAČIUS
Arūnas STREIKUS
Lionginas VIRBALAS SJ

BENDRADARbiai

Ieva ASTROMSKAITĖ, Vilius BARTNINKAS,
Tomas DAUGIRDAS, Marija DRĖMAITĖ,
Bernardas GAILIUS, Liudas JOVAIŠA,
Mingailė JURKUTĖ, Monika KARENIAUSKAITĖ,
Katarzyna KORZENIEWSKA, Vladas LIEPUONIUS,

Jonas MALINAUSKAS, Živilė NEDZINSKAITĖ,
Mindaugas PAKNYS, Juozapas PAŠKAUSKAS,
Eligijus RAILA, Kęstutis SKRUPSKEĖLIŠ,
Gražina SVIDERSKYTĖ, Kęstutis ŠAPOKA,
Aurimas ŠVEDAS, Giedrius TAMAŠEVIČIUS,
Egidijus VAREIKIS, Dalia ZABIELAITĖ,
Manfredas ŽVIRGŽDAS

PARTNERIAI, RĖMĖJAI IR GLOBĖJAI

ATEITININKŲ FEDERACIJA,
www.bernardinai.lt, GAILIŲ klanas,
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA,
Katalikų radijo „MAŽOJI STUDIJA“, žurnalas „ARTUMA“,
kun. Vaclovas ALIULIS MIC, Emilis DAMBAUSKAS,
Nerija PUTINAITĖ

ŠIO ŽURNALO NUMERIO RENGIMĄ IR SPAUSDINIMĄ REMIA

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

remia HUBERTO WOLFO, MILDOS
KETURAKYTĖS, SONATOS ŠULCĖS,
VIDO POŠKAUS ir GIEDRIAUS
TAMAŠEVIČIAUS publikacijas

LIETUVOS MOKSLO TARYBA REMIA ROSITOS GARŠKAITĖS ir JUOZAPO PAŠKAUSKO publikacijas

Projektas „Lituanistikos sklaida žurnaluose
„Naujasis Židiny-Aidai“ ir „Knygų aidai““, finansuojamas
Lietuvos mokslo tarybos pagal Nacionalinę lituanistikos plėtros
2009–2015 metų programą. Sutarties numeris Nr. LIT-6-18

Spausdina UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25 C, 03153 Vilnius
Tiražas 900 egz. Kaina 2 € 6,91 Lt
SL Nr. 366. Indeksas 5063. ISSN 1392-6845
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa
Nė vienas straipsnis nelaikomas nediskusiniu
Mokslo straipsniai recenzuojami redakcijos nustatyta
tvarka
Už reklamos turinį ir kalbą redakcija neatsako
© Maketas – „Naujasis Židiny-Aidai“, M. Gedminas, 2000